

Б6 430
198

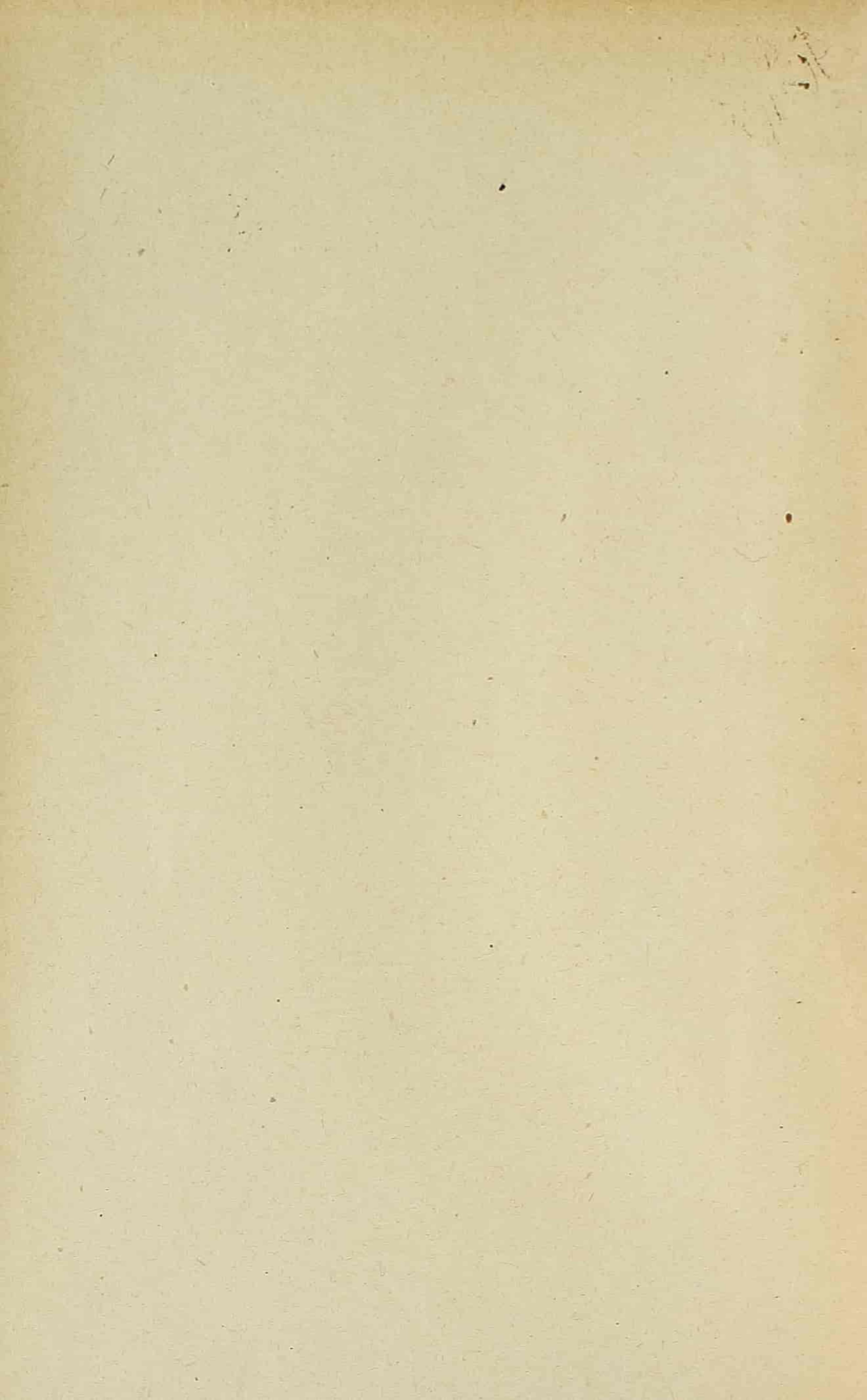
198 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 198

ИВО ВОЈНОВИЋ

ДУБРОВАЧКА ТРИЛОГИЈА

10 = 16405511

Бб 430 / 198

КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXX. БРОЈ 198.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 45437.35

ИВО ВОЈНОВИЋ

ДУБРОВАЧКА ТРИЛОГИЈА

ALLONS ENFANTS...
СУТОН — НА ТАРАЦИ

1927

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ЗЛАТИВОР“, ВИТОЉСКА УЛИЦА 37 — ТЕЛЕФОН 42-37

22.

ИВО ВОЈНОВИЋ

Недавно је, скромно али срдечно, прослављена педесетогодишњица књижевног рада и седамдесетогодишњица рођења нашега највећег драмског писца. У жељи да узме удела у тој прослави, Српска Књижевна Задруга објављује, после *Еквиноција*, *Дубровачку Трилогију*. Одајући тиме част Иву Војновићу, она у исти мах пружа ретко задовољство својим многобројним читаоцима, и одговара своме високом смеру: да шири нашу књижевност и велича њену живу, непресушну поетску традицију.

Чедо Јадрана, али старином из Зете, Иво Војновић је рођен, 9. октобра 1857., у Дубровнику, тој колевци нашега Ренесанса, постојбини песника и научника, трговаца и дипломата, престоници негдашње славне мале Републике. Син Константина Војновића, савременика Прерадовића, Стратимировића, Павлиновића, Сундечића, који је био не само цењен правни писац него и један од твораца националног покрета у Далмацији и Хрватској, он је одгајен у идејама народног препорода. Школовао се прво у Сплиту, па у Загребу, где му је отац био професор Свеучилишта, и где је свршио права. Провео је четири године у судској служби по Хрватској, и седам у административној по Далмацији. Поставши 1907. драматург Народног Казалишта у Загребу, остао је на том месту до ратова.

Још дететом учио је напамет народне песме, и као што је будући Змај у колевци добио благослов од Симе Милутиновића, тако га је мали Иво,

родна песма, једна од најсилнијих у светској поезији, сачувала је у уметничкој обради свој библиски дах, и добила још трагичнији, драмски карактер. Сав очај народног слома, али и сва нада на обнову, на ослобођење. Поново играна у Београду усред анексионе кризе, ова „драмска песма“ била је нешто више од књижевне појаве: значајна национална манифестација. Над нашим земљама лебдео је тада крвави Полумесец и крстарио злокобни Црни Орао. Оживљавајући косовско предање и веру, дубровачки песник навештавао је широм наших брда и долина велики дан спасења и окајања, — као што је његов млађи брат по генију Иван Мештровић, клешући у мермеру исту епопеју, изражавао у мрком погледу Срђином сав народни гнев и понос.

Глорификовање мајке као носиоца породичне и националне части предмет је нарочито драг Иву Војновићу, који је за своју мајку целог живота сачувао љубав малог детета. Исти симбол самоодрицања, исту велику мајку „тврда срца“ прославио је он и у *Лазаревом Васкрсењу*, које је бољан одјек страдања нашег народа у негдашњој Старој Србији и Македонији. Ова „проста историја која се зачудно свршава песмом“, играна први пут у Београду маја 1913., после победа над Турцима, приказује једну реалну личност, један истински догађај: мајку учитеља и усташа Лазара Кујунџића, која, над телом погинулог јунака, има божанску снагу да не призна да је то њен син, да би од арнаутске освете спасла његову децу, његово село, свој напаћени народ. Има ли дирљивијег примера нашега јединства него овај син Јадрана који велича мучеништво свога народа на обалама Вардара?

Између ове две националне поеме, написао је Војновић *Госпођу са сунцокретом, или Сан млетачке ноћи* (1912.), драму инспирисану фамозном афером грађице Тарновске и језивим доживљајем једнога поморца, песниковог земљака. То је пре

свега жива слика космополитског друштва Венеције, оне Венеције чије ноћи још трепере у „неумрлим љубавним боловима што од Петрарке и Таса па до Мисеа и Вагнера зајечаше тихом лагуном“... Трем Монстр-Палас-Хотела, старе палате Фоскари, пун раскошне светлости која игра по кристалним светњацима, јапанским заклонима и тропском дрвећу. У дну, у оквиру *Canal Grande* и *Madonna della Salute*, надземаљски приказ месечине, која је разапела свуда своју сребрну мрежу, нудећи тајанствену драж кроз стубове од асирског порфира. Трома, свилена вода милује мермерне степенице, засипајући их белим ружама из својих смарагдастих недара, док црне гондоле клизе лагуном, са крвавим рубином испод зупчастог кљуна. То по тамним пределима снова лутају вечни љубавници што тражећи непостижну срећу налазе смрт. Јер Смрт уза стопце прати Љубав и Страст, у овој сенсуалној и френетичној, у исти мах нежној и свирепој чаролији.

Предосећајући судбоносни талас који се из даљине ваљао да ускоро прогута читава царства, Војновић довршава уочи светског рата једну нову чаробну игру, *Imperatrix*, која спада у његову Тетралогiju Мајке, поред *Еквиноција*, *Смрти Југовића Мајке* и *Лазаревог Васкрсења*. Ова „мистерија Острва Заборави“ збива се у Ахилејону, на Крфу, у непомућеној лепоти јелинског поднебља, где се не зна „ни која је ура, ни који је дан, ни која је година“, и где суверено влада тишина коју прекида само клик ждралова. Јунакиња драме, „царица самоће“ (Јелисавета), заогрнута је, под утицајем балканских ратова, извесним сибилским велом. Оличена коб „царства лажи“ (хабзбуршке монархије), она предвиђа његов распад; ипак, — уздижући се изнад кастинског и националног егоизма, до врхова опште-човечанских тежња, ова несрећна владарка којој су убили јединца сина одриче се освете; она не допушта да се кроз крв

гази да би се дошло до права и слободе, и зато васпитава нови нараштај, сирочад коју је спасла, за ону будућност „голоруких и босоногих“ коју Вилењак назире, за један виши ступањ људског друштва, заснован на праштању и општем идеалу мира и лепоте.

Ова толстојевска хришћанска схватања налазимо и у песничковој оди Лаву Толстоју, где „просјак - фратар“ Фрања Асишки води за руку, пред Христа, свога брата из Јасне Пољане, уз звуке свих звона будућих васкрсења. Иво Војновић радо машта о социјалном ослобођењу, о веку правде који ће једном сванути; његова је душа „жељна Љепоте и Слободе“.

Тој чежњи за слободом принео је он свој удео страдања. Затворен у самом почетку светског рата, несаслушан и несудијен, он месецима подноси физичке и моралне муке, зато што је учинио злочин да у Београду присуствује премијерама својих комада који славе освећено Косово. Његове успомене из сињске тамнице, његов сусрет са Онисимом Поповићем, иду у најдирљивије описе југословенске Голготе.

Дочекавши остварење националног сна, Војновић се, овенчан ловорима са прославе своје шездесетогодишњице у Загребу и Прагу, повлачи на Ривијеру, и, да би се разгалио од преживелих ужаса, преноси се у свој Дубровник, у доба гиздавог карнавалског ћеретања, и пише „покладни скерцо“ *Машкарате испод купља* (даван први пут у Прагу, у Квапиловој режији), где се, уз сетно веселе звуке менуета, одиграва једна болна љубавна идила.

Иво Војновић има моћ која је дата само великим писцима: онај богодани дар да оживи личности, да пружи илузију живота. Његове фикције искрсавају из свога привидног ништавила, и мешају се у његов живот. Необично дело које носи назив *Пролог ненаписане драме* (1926.), смело изаткано од слутњи и привиђења, додирује тајну творачког

генија и његовог сукоба са пролазношћу, са свирепом ограниченошћу нашега тродимензионалног света. „Борба, каже песник, и увек борба са оним што лежи у нама дубље од осећања.“

У том уметничком неспокојству, у том тражењу судбоноснога, тајнога, недокучнога, лежи извор симболизма којим Иво Војновић тако радо загрће своје снове, — и који, нарочито у драми, лако прелази у мелодрамску алегорију, у књишки манир. Метерлинковски симболизам обухвата код њега не само личности (Мајка Југовића оличава распету отаџбину и страдалничко материнство) него и „душу мртвих ствари“, и биљке: врес, сунцокрет, узрујане, увек будне чемпресе; и птице: ждралове и лабудове, носиоце непостижних чежњи, — гавране, гласнике коби и смрти, — ластавице, те романтичне емигранте, тако честе у његовим описима, који се из туђег света враћају на своја стара гнезда, као песник у свој Дубровник.

Нико није дирљивије опевао свој завичај и његову минулу славу. Иво Војновић осећа душу свога родног града „у томе модроме бездну, у тој хриди што је с муком мојом срасла, ... у вријесу, у чијопам, у ноћним сјенам пред оскврнутим двором, у посмијеху [осмеху] мора, у урлику олује, у једном оку. у једном поздраву, у једном мирису — и у тој глухој, жаркој, свесилној чежњи све дјеце твоје ...“ Из таквог неодољивог осећања Морис Барес развио је читаву идеологију животне акције; наш песник остаје омађијан својом чежњом. У дубровачким чемпресима, у „теорији црних им готских силуета“ коју он „забада свуда по стази живота“, њему се чини да је тајна и сврха његових мисли. Из његове се маште „витлају, у завојцима дима, тамјана и магле, драги сјени старе чељади, старих осјећаја јека и мириса мртвога Града“¹.

¹ „Оној која оде“. *Акорди*, стр. 68, 80 и 82.

Та стара чељад, то је онај вечити, невидљиви квартет о коме сâм говори: чежња, туга, нада, спасење. А тај стари јек, то је глас дубровачких звона, глас какав песник нигде у свету није чуо, сем једнога дана у Сиени, кад је заплакао слушајући „онај исти звук“. Та света звона разлежу се и у последњем Војновићевом делу, чији су јунаци Аница Бошковић и њен славни брат. Нежну и умну сестру целога века мучи помисао да је њен *Рубе* у великом свету где се прославио могао заборавити (заборавити! „Прости, Боже, мојим безумним рјечима!“) очински дом, у који се никад није вратио; и она тек онда блажено склапа очи кад јој драга Сен одагна грешну сумњу која подгриза срце. Тужна драма завичаја и света, традиције и индивидуализма.

Чаробник у буђењу успомена, визионар каквих је мало и у светској књижевности, Иво Војновић је нежан песник прошлости, песник свих виших душа којима је садашњица сувише тескобна, оних чија је *животна* потреба да се сећају, и да се надају. Није ли, у осталом, сва поезија, по речи Пасколиевој, у основи сећање, само сећање? Отуда је код Војновића схватање љубави тако високо, и тако сетно. Све његове јунакиње — и Олга, и Деша, и Павле, и Аница (она из *Еквиноција* и она из *Машкарата*) стоје изнад обичних смртних и њихове баналне среће. Оно што га у љубави привлачи то је пре заједница душа — божанско надахнуће — него слепи нагон и рушилачка страст, у пркос *Госпођи са сунцокретом*, која је прилично конвенционалан тип демонске жене. Отуда је љубав према жени код његових јунака тако неразлучно везана за љубав према родној груди и породичном имену, коме су готови да је жртвују (Орсат и Деша; Павле). Њихов сталешки понос јачи је и од родитељских осећања (госпар Лукша).

Песник и евокатор по превасходству, Војновић је драматичар по крви. Прожет својим лично-

стима, он их све „види драмски, као на позорници“: „Та тачност сценске визије, каже он, то је сва моја поетика“.¹ Тачност визије, и психолошка верност.

Војновићу је често приговарано да неверно приказује „историску средину“, нарочито у *Смрти Мајке Југовића* и у *Лазаревом Васкрсењу*. Прекор изгледа оправданији што се овог другог дела тиче. Сувише свежа данашњица тешко се даје изнети на позорницу. Она још није зрела за уметничко пре-произвођење, ма како оно било надахнуто. Блиска стварност спутава машту. Док је нама цела она „песма“ на крају *Васкрсења* тако чудно звучила у убогом старосрбијанском селу, дотле је француски превод — баш због ње — наишао на допадање код читалаца који су далеко од реалних догађаја. Али може ли се, с друге стране, песнику порицати право да има *своје* тумачење народне легенде, и више лиризма него што смо га ми навикли налазити у народној песми? У Војновићеву Југовића Мајци има нечег од племићског идеализма његових дубровачких јунакиња. Али, није ли и сâм народни певач створио *своју* Југовића Мајку, *свог* Краљевића Марка? Ми од уметника тражимо само психолошку истину, ону вишу, уметничку реалност, а не историску (у колико се до ове уопште може доћи).

Њу Иво Војновић даје у необичној мери. Он уме да погоди драмски моменат, да укрсти струје чије трење даје варнице живота, и то не само у призорима од великог замаха, као што је Орсатов говор, него и у ситним појединостима, кадрим да обасјају целу једну ситуацију, као што је млекарин глас на крају *Allons enfants*, који нас из трагичне атмосфере оборених идеала преноси у сурову стварност увек победничког живота.

Тај сукоб између тежње и стварности, та фа-

¹ Разговор са песником, у *Политици* од 8. маја 1927.

талност традиције и расе струји у крви свих Војновићевих јунака. Они од ње не умиру увек, али им она не да живети, а то је можда трагичније од смрти.

Што Војновићев драмски нагон долази до пуног израза, што његова дела представљају тако савршен склад реалности, осећајности и маште, склад идеје и форме, што му је диалог тако драматично брз, пун покрета, он има да захвали својој великој књижевној и општој култури, која му је дала најређу уметничку особину: моћ одабирања и сажимања. Ми се овде не можемо упустати у испитивање књижевних утицаја у Војновићевим делима, — предмет међутим тако привлачан. Цео свет је код њега запазио жиг латинског генија, и он нам је сâм поверио своје латинске узорце: Дантеа и Манцониа, којима се могу додати Д'Анунцио (са својом вербалном екстазом) и Ростан (са Сирановом *перјаницом*). Али он је говорио и о Дикенсу, Метерлинку, Толстоју, и, нарочито, о Ибзену, чијем *Росмерсхолму* дугује замисао *Трилогије* (срећом, без ибзеновског протестантског мудричења) и о Вагнеру, чији се мотив одмазде и искупљења, и сама драмска техника, назиру у *Еквиноцију* и *Смрти Југовића Мајке*. Свакако, он је на латинском Западу научио тајну да стилизује своје пеизаже и призоре, да са два потеза карактерише једну личност; али, ако је калем туђ, сок потиче из роднога тла. Сок често сувише бујан. Вербално богатство заводи песника до извесне реторике, и извесне прециозности, која подсећа на његовог барокног претка Ђорђића. Има у Војновића овда-онда нечега одвећ сјајног, китњастог, чипкастог, што нас, у осталом, не вређа, јер одговара његовој у основи ведрој поетској природи, оној „блаженој лакомислености“ о којој сâм говори и која га чини закаснелим чедом Ренесанса. Реторски лиризам тако је опасан за драму да му ни уметник Војновићевог кова није увек кадар одолети. Али он му бар не смета да

верно слика своје јунаке: „Лијепа си, — каже Орсат Деши, оцртавајући је у две поетске фразе, — лијепа си како смрт!... и охола: исте пријезирне усне што се не љубе, — и оне исте пребијеле руке од мрамора, што чупају лишће живота..“ Војновићев стил увек има *свој* звук: нешто живо и милозвучно као што је цвркут *чијоца*, и у исти мах уздрхтало и сетно као што су чемпреси на Михајлу.

Ако ипак није приступачан најширем кругу читалаца, то је због наречја којим говоре његове личности, — и из кога је он у овом издању укло-нио многе италијанизме. Срећом не све, јер су они саставни део мелодичности његове фразе, и већ су усађени у нашем памћењу.

И кад је највише националан, он остаје уметник у европском значењу речи. Зато је од свих наших писаца најпознатији на страни¹. Превођен је на све словенске језике, и на италијански, француски, немачки, енглески, шведски, румунски, и игран на многим страним позорницама, нарочито у Прагу. По *Еквиноцију* — чији је „симфониски интермецо“ дао Станислав Бинички — написао је Франц Нојман, директор Опере у Брну, једну успелу лирску драму, као што је Стеван Христић музички тумачио *Сутон*.

Рођени романтичар, у најлепшем, лирском смислу израза, у исти мах видовит и опсерватор, Иво Војновић страшно воли живот. Увек високо надахнут, он је славио прошлост да би њоме обасјао будућност. Духовни аристократ, он је прожет дахом народне поезије као његов убоги сељачки брат. Национални бард, он остаје човекољубив и општечовечански. Ако своју књижевну вештину и свој утанчани укус дугује латинском генију, он

¹ В. библиографију у занимљивој књизи Г. Драгутина Прохаске *О Пјеснику Слободе* (1918). О Војновићу су у Француској писали Камиј Моклер и Филеас Лебег.

има топло словенско срце. Његов сјајни дар је самоникао, и оно у чему је ненадмашан, што га чини великим писцем, то је његов раскошни, сликовити језик, његова бујна и омајна дикција, распевани, присни ритам његове реченице, — у којима се огледају све боје, све страсти, све чари његовог драгог Јадрана.

Пуна истине и поезије, његова су дела давно, и дефинитивно, стекла место међу узор-делима југословенске књижевности. Трагом песника *Османа*, који је још пре три века неразлучно везао Дубровник за судбину нашег целокупног народа, Иво Војновић, који је такође славио

Страхоте ропства, и слободе сласти,

ушао је у ред оних великих Дубровчана који широм света пронеше име свога града и свога рода.

Миодраг Ибровац

ДУБРОВАЧКА ТРИЛОГИЈА

Ова три струка
ловорике, пелина и вријеса

О Ц У М О М Е

за живота дарована, — сада,
на свету Му плочу полажем,
— да у хладу чемпреса на
Михајлу не увехну.

PRÉLUDE

Кад Те ја гледам, како скромно лижеш
распетом Граду пребијене хриди,
бојну пак пјену како с уста дижеш,
пучино блудна, — да Те б'јег не стиди! —

онда се сјећам, Мандаљено, тебе,
свете кад ноге ничице си прала
топећ их сузам, е да спасиш себе.
Мир би тад с тобом, јер је пред Њ и м спала

олуја страсти, с кѐ си част отара.
Гр'јешница ал вјечна, што је валом зову,
и сада хини, лаживица стара!

Чуј!... док на хриди њезин цјелов пљуска,
зелени понор бучи пр'јетњу нову!...

— — — — — — — — — —

Врх града мјесец плута кано љуска.

ALLONS ENFANTS!...

ЛИЦА:

Кнез		72	год.
Госпар Орсат		41	«
« Никша		60	«
« Марко		36	«
« Нико		33	«
« Лукша		42	«
« Влахо		27	«
« Мато		70	«
« Биво		60	«
« Боно		52	«
« Карло		30	«
« Јеро		29	«
« Томо		30	«
« Пало		34	«
« Сабо		60	«
« Луцо		58	«
« Антун		48	«
« Михо		50	«
« Шишко		82	«
« Луко		50	«
« Влађ		26	«

властела дубровачка.

1., 2., 3. дјетић у Орсата. — 1., 2. здур. —

Госпођа Ане Менце-Бобали, тетка Орсатова 69 год.

Госпођа Деша Палмотица, Анина унука 27 »

Обадвије владике дубровачке.

Кристина, дјевојчица пучка 16 «

Луција, дјевојка у Орсата 60 «

Чин се догађа у кући Орсата Великога, близу Госпе,
дне 27. маја 1806. између 4 и 7¹/₂ послје подне.

Једина појава.

Соба у кући Орсата „Великога“. Зидови су затегнути тамно црљенијем дамашком. У средини велика, бијела монументална рококо врата. Уза зид поредани су наслоњачи Луј XVI (црљено, бијело, златно), а на лијеву велики „биро“ Луј XIII од ебана и бјелокости, затим онет исти столови. На „буралу“ нова амбир-ура од алабастр-ступова с црним и златним прочељем, а на врху наполеонски златни орао. Њихало уре: широка, златна сунчана кругља. По зидовима висе старинске породичне слике. На лијево и на десно омања врата, али не тако велика ни искићена као она у средини. Прама лијевој страни позорнице велики „амбир“-таволин, а на њему двије, три књиге и златна справа са гушчим пером за писање. До „таволина“ два велика стола Луј XIV од тамнога гобелинса. На десној страни између врата и угла велики отворени прозор. Недалеко од „таволина“ златна „амбир-консола“ с великим златним зрцалом и мраморном плочом, а на њој сребрни лукијернар и двије старе брончане фигуре: главе Агрипине и Александра Под је од млетачкога мозаика, без икаквих ћилима. Салон одише хладним богатством и редом. Велика су врата у средини затворена а она на десно и на лијево отворена, али застрта тамно црљеним свиленим завјесама. — Топло мајско сунце улази кроз прозор и пузе се полако с пода узгори по „таволину“, по зидовима, све то црљеније. Са зракама сунца лепрша по соби чијук црних чиопа, што се вију у прољетном ваздуху около Госпе и Св. Влаха на вечерњи весели лов. Кад и кад и други жамор науни нијему собу. То је јака људи, који проходе испод прозора, или какво далеко звоно на Коналу, или гукање голубова у рупама старе палаче, или жамор разговора, смијеха, вике, што задушено мукло, шушти за затвореним великим бијелим вратима. Ваља да је и она соба тамо сва завита у „дамашку“ кад је невидљива, жива борба, што се можебит тамо унутра бије, тако застрта, да једва до нас допире. Али старовјечна тишина оне куће, гдје рек би још лебди јецање плача за покојним госпаром Брњом, — оцем Деше Палмотице, а зетом госпође Ане Менце-Бобали

(чини ти се, да још ћутиш воњ тамјана, кад су га каноници окадили и однели!) — превлада и оне ситне, немирне гласове; пак чиопе закријеште као махните, а салатарница мирно завиче у празну улицу и у топли запад: „Салате, жене!“.

Тај природни живот самих звукова и нијемих разговора мртвих ствари потраје, колико би прегледао сву собу и поздравно сјајно небо, што се стере, смије и шали над кобним градом. Пак — велика се бијела врата отварају. Невидљива их је рука растворила. — Као што вруће паре запиште из прекипјелого котла, кад му покрив подигнеш, е да се све на огањ не разлије, тако и у тај трен кроз отворено ждријело продре велика, сметена, страствена бука из невидљивих прекипјелих уста.

ГЛАСОВИ

се ламају, преплићу, ламају.

Залуду! — залуду! — А ко им може вјероват? Прекасно! — Слушајте њега! — Ха! ха! ха! — Ласно је било Маројици! — Залуду! — Орсате!... Орсате!... — she tiri! — Мучи! — Зашто? — Антикаље! — Говори! говори!

Из тог урнебеса изникла је стара служавка

ЛУЦИЈА

с великим сребрним „тацуном“ а на њему сила жмула, кикара, слаткога, бешкота. Види се, да су се кафе пошле, а да је мало ко што загризнуо. Луција је обучена на жупску, али у црнини; само полусиједе косе испреплетене су с црним кордуном, а испод краткога руха бијеле бјечве и отворене црне папуче. Стиснула је обрве и намрштила лице од страха, да јој се штогод не разбије, пак је полако положила пуни тацун на таволин и уздахла.

ГЛАСОВИ

све јаче продиру из отворених врата.

А ко ти је то рекô! — Ах! — Читај! читај! — Mon Dieu! — Никако!... — Зашто, не! — Слобода је прва ствар! — Каква слобода са два здуре!

ЛУЦИЈА

дође опет до врата и само трен остане пригнуте главе, као да слуша, али — стара глава заклима, па она их приклопи

помно и врати се до тацуна, махнувши рукама по ваздуху. Није презир, али закleo бих се, да би рекла „умукли!“ — кад би смјела! Чим је затворила врата, ето опет оне придушене тишине, оног мира као и прије. Луција узме опет тацун на трхолећи, од помње и од старости, иде према вратима на десно. У то

ГЛАС САЛАТАРИЦЕ

испод прозора завиче

Салате, жене!

ЛУЦИЈА

тик до врата једито

Присјела ти!

И оде. — За затвореним великим вратима у средини, чује се један глас јаснији од других,

ГЛАС ОРСАТОВ

Хоћете ли, да га зазовем!

ГЛАСОВИ

Не! Не!... Нека! Нека!

Пауза. Мукли задушни шум.

ГЛАС ГОСПОЂЕ АНЕ

из собе на лијево, слаб, тугаљив а бешћутан.

Луција!... Луција!...

ОРСАТ ВЕЛИКИ

раствори у један мах велика бијела врата, као да ће излетјети, али опет хитро се обрне према зјалу црног отвора, пак држећи једном руком крило растворених врата, а другом тешку дамашкану драперију, која покрива цијели отвор невидљиве собе, баца ријечи у нутрину, сваку тешку, горку, распаљену као крв, што му је сва скочила у лице, као грозни јед, што му је затегнуо све живце и стиснуо обрве, испод којих сијевају велике, несталне, пламтеће сиве очи. Његова је ношња као она млађих оног времена. Чисти амбир. Лице сасвијем обричено, само залисци пружају му се до по лица. Коса је просиједа, густа, на зврке. Велика као у мједи саливена уста, падају презирном, дубоком цртом.

Сва приказа одаје савладани жар, превелику интелектуалност, идеални полет помијешан са тврдоћом несагрбива господства.

Нећете, је ли? Натурало!... гдје би пучанин... ђакобин... фрамасун... уљегô ту у сапста сапстогит, гдје сте ви... ви?!...

ГЛАСОВИ

најеђени, нестални, немирни.

У својој си кући!... Махнит је!... Сад? — на двадесет и четири?! .. не!... не...

ОРСАТ

као горе, а глава му је сва уљегла унутра за завјесом, па великим гласом

Махнит!... луд!... имбечио!... јес'... јес'... то, и горе; — ма... кад хоћу... хоћу! —

Нагло се потегнуо натраг па једним кретом лупнуо вратима и затворио их. Занесен жаром својих мисли дохрли све до сред себе, али ту — протрне и стаде. Као човјек, који је из тмине бануо усред сунчаногa сијева, па остане заблијештен, несмотрен, зачуђен, а вас још трепти од муке и борбе, коју је прошао тамо у тмини, Орсат се стресао и једним неизрецивим погледом вапаја и страха заокружио сву ову тиху фину празнину. Замаглило му се и тешко се наслонио на таволин у средини. Затворио је очи, па их одмах отворио. Објема рукама погладио нехотице образ, пак загрезао грчевитим прстима у густе завијене косе. Два, као жељезом затегнута потеза, остарише му лице с тешком суморности. Загледао се тупо преда се, пак шапће

А зашто све то?... (Поглед се кочи све више. Коракнуо је нехотице напријед; мукло, тајанствено) — Лазаре... *veni foras*, Лазаре устани!... рече и мртвац устаде!... (Живци су попустили а далеки сјен прегоркога посмијеха пролебдио му преко лица; климајући тихо главом, а прекрстивши руке на прсима) Он!.. био је Бог. — А ја? — Мртви спавају и дижу се, — али ако живи хоће да умру... (жамор и немир иза бијелих врата) — ако хоће!?!...

ГОСПОЂА АНЕ

малашна, дебељаста, сва у црној свили обучена, à la Луј XVI, с високо уздигнутим „шињоном“ бијелих коса, с убручићем, драгоцјених „пициља“ у руци, а руке у прозирним дугим сплетеним рукавицама, откле вире мали, дебели пребијели прсти: она проходи с лијева на десно. Њезин ход је као да иде на котачима, а не обрће се ни на десно ни на лијево Лице блиједо, поспано, непомично. Све је то чудновато, прастаро, рек би мало смијешно, али дах историске величине њезина имена, њезиних прастарих, преаристократских кретња и навика — ствара слику замамљиву и загонетну, као да је запрашени потрет сашао с оквира и оживио маљушним, реалним животом друге, непознате му доби. Кад је дошла до врата на десну, зове опет оним истим тугаљивим, далеким, бешћутним гласом: Луција!.. Луција!..

ОРСАТ

откад је она улегља слиједећи ипак бујицу својих мисли, нехотице је слиједио и сваки миг ненадне приказе. Па као уморан сјао је до таволина и почео нешто писати, али увијек притегнут, да гледа Ану.

ГЛАС ЛУЦИЈЕ

с десне стране

Зовете ли мене, госпо Ане?

ГОСПОЂА АНЕ

као горе, ускошеније и тврђе

Дођи доли!

ГЛАС ЛУЦИЈЕ

Ево ме!... одма!

ГОСПОЂА АНЕ

враћа се истим путем кроз собу, санена, прастара, као да слиједи невидљиву литију.

ОРСАТ

подигао се с таволина, па, држећи у руци лист, опет се нехотице загледао у тај црни женски сјен.

Иштеш ли штогод, Ане?

ГОСПОЂА АНЕ

тик до врата на лијеву, не обрћући се, не заустављајући се, не гледајући га, истим укоченим тужним гласом

Ништа. (Нестаде је).

ОРСАТ

који још све гледа за њом, па кад је ишчезла шапне горко

Ваљало је до тога доћ!

ЛУЦИЈА

долази хитро, ал' и намрштено с десне.

Ево ме! да!... (угледавши Орсата) Ах!.. (умукне и пожури се).

ОРСАТ

као горе

Зашто те звала?

ЛУЦИЈА

погледа га хитро са стране, као да би хтјела нешто ријети, што не смије.

Зашто?... (замрмља нешто и хоће даље — Биће данас... како јучер и прекојучер — (све то тише и једотије) — и на све вијеке — вијекова, амен!

ОРСАТ

некако збуњено гледајући књигу. Мисли су му већ далеко изван ове собе.

А што јој је?

ЛУЦИЈА

као горе

Ви знате госпару... кад је нешто уврћела у главу! (Дошла је до врата, пак се обрнула некако нагло према господару, гледајући га у лице.) Хоће јој се млијека из Петрова Села!... Не густа је оно наше с Конала...

ОРСАТ

као горе, нехотице, погледавши је

Па зашто јој га не даш?

ЛУЦИЈА

непомична до прага, нешто дуље и тише

Зашто?! (пријеким погледом) — Реците Франчезима да га не пију.

ОРСАТ

укочио се, али се није макнуо. Стиснуо обрве, пак сухо, кратко

Хајде!... Госпођа те зове. (Затим хрло до врата на десно, пак јаким, гњевним гласом зове хитро) Иване!... Никола!... Перо!... гдје сте? (враћа се мрк, узрујан, пун злих ријечи, које неће да изговори.) Сви!... сви!... кароње!... бјежу!...

ЛУЦИЈА

која се није макнула с врата, већ га је гледала пригнутом главом и нијемим, скоро тужним погледом.

Госпару!...

ОРСАТ

оштро, немило, као да ју је први пут угледао

Што ту чиниш?

ЛУЦИЈА

као горе, тише

Ђела сам Вам ријет... Послали сте их Ви, да чувају врата од града... (још тише, скоро сметено) — Данас је њихов дан...

ОРСАТ

склопио је за час очи, као од велике уморности, пак спо, наслонио главу на руку, онда растегнуто, некако тупо, нехајно

— Умири прије њу, — пак дођи!

ЛУЦИЈА (мирно)

Хоћу, госпару! (Оде).

ОРСАТ

остао је сâм на истоме мјесту, у истој пози, немоћан да се дигне, да отресе сву горку слабост, што га је на један пут свалила Као кроз сан

Дешо!... Дешо... несуђеницо! — и тебе сад да зазовем: „помози ми, да подигнем криж који ме оборио на тле!“ — не — не!... ни ти не би одговорила... (горко и презирно, загледавши се у нову мисао, која га мучи) Ах!... како је грубо гледат ову страшиву, нечасну смрт, — — смрт старежина!...

ГЛАСОВИ

све то јачи изнутра

Каква ли бертат?!... каква индипенденца?! — Ха! ха!... ха!... Миш и елефанат!... То ти говориш?... а! ја!

ОРСАТ

не миче се, али крајњи презир прелио му се преко лица. Глава се пригнула још ниже, око задубило још дубље, а уста се кесе па између зуба сикће

Змије!... „Клупко змија на сунцу“...¹ тако!... тако!... Кољите се!...

ЛУЦИЈА

улегла с лијеве стране и загледала се у њега, па дошла мало ближе и посве једноставно, као да ништа не види

Служи ли Вам штогод, госпару?

ОРСАТ

полако се увукао у се, прошао рукама преко лица, пак уставши у свој величини, миран, бешћутан, али муклом суморношћу, дава јој лист.

Пођи у Рада Андровића. Даћеш му ову књигу.

ЛУЦИЈА

Имам ли почекат?

¹ Хисторична реченица. У талијанском оригиналу: „Vaso di vipere esposto al sole!“

ОРСАТ

зауставио се за час, пак далеким погледом

Реци му: „Госпар Вас Орсат зове!“, и одма се врати.

ЛУЦИЈА

приближила се, узела му књигу, пак тихо

Хоћу, госпару!

ОРСАТ

непомичан, загледавши се у њезин поглед

Гдје је госпођа Деша?

ЛУЦИЈА

одалечила се, држећи обадвјема рукама лист на грудима

— Моли у капелици. — (пауза). Хоћете ли да је зовем?

ОРСАТ

једноставно

Пушти је. — Пођи!

Луција оде не обрнувши се.

ОРСАТ

прекрштених рука, дубоко замишљен

За кога моли?

Бијела се врата отварају нагло и вас загушени жагор распрсну се у нејасним изрекама, довицима, усклицима, по соби.

МАРКО

млад, сух, живчан, држи врата и зове узрујано, једиго, дочим иза њега вире двије, три измучене, распламћене главе

Орсате, гдје си?

ОРСАТ

остао је као од мрамора. Није макнуо оком, није кренуо руком. Презирно, као у себи

Могли бисте мо убит, сад, — на, — да се не мичем!

МАРКО
НИКО
ВЛАХО

истрчали сви у један мах из собе. Врата се сама затворила за њима. Сви заједно ражарени нахрупили на Орсата, хватају га за руке, за рамена, у бучној узрујаности, лице у лице, као да хоће да га растопе у пламену њихове бригае. Што ти је? — Гдје је Андравић?... Зашто си нас тад зазвô? — Говори! — Мичи се!... Ходи!...

ОРСАТ

А што говору још они тамо?

МАРКО

Све вичу да је Наполеун — Бог!

НИКО

А ти — да си махнит!

ОРСАТ

све то тврђи и презирнији

Јесу ли прочитали књиге Фонтона и Син-
њавина?

ВЛАХО

Џиво Бестија раскривио се: „Morte ai
Cosacchi!“ ...

НИКО

.... А Саламанкези завикали: „Нијесмо
Власи!“ ...

ОРСАТ

као горе горким посмијехом

Грехота, да нијесмо!

ЛУКША

Растворио врата. Жамор опет бане у собу, а он се раскривио
— Франчези су ту!

ОРСАТ

вас задрхтао па долетио до њега, ухитио га обадвјема рукама
за рамена и довукао га до сред позорнице. Врата се затворила.

— Живино!... Ко?... Ко ти је то рекô?...

ЛУКША

Ето, — сад је дошô Томо и довео кмета, који говори, да је видио бајунете на Нунцијати!...

ОРСАТ

шетајући се грчевито по соби

Не, не, то не може да буде!

МАРКО

Нијесмо више на вријеме!

НИКО

Ко ће сломит оне старежине?

ВЛАХО

А пучане?...

СВА ЧЕТВОРИЦА

около њега, све то продирније, све то очајније

Тресли су се исприд тебе! — затворимо их!
— А ми сви на мирима од града! — Бацимо кључе
у Бокар! — Брзо, — брзо, — Орсате!...

ОРСАТ

као да слуша још моћнији глас, него ли је њихов, удаљује
их од себе, па тихо, тајанствено, као да слуша нешто стра-
ховито, ставља прст на уста

Пссст!... мучите!

СВА ЧЕТВОРИЦА

затрављени, за њиме тихо

Што ти је?

ОРСАТ

разгледајући се около себе, пак упријевши поглед у затво-

рена бијела врата, која су онијемила, — као да су гробна, —
буљи распеченим очима у другове своје. Тихо, храпаво, дуго,
као у страху

Умукли су!

СВИ

проблиједили, стиснули се у клупко, па гледају као у страху
она врата, као да је мук постао човјек и да му слушају кораке.

Што је то?

МАТО

отворио врата, из којих не излази више никакав звук. Висок,
блијед, полусијед, ставља руку на уста, па говори тихо, дуго

Поручио је кнез, — да ће сад доћ овамо!

ОРСАТ

стиснуо је грчевито руке пријатељима, погледавши их, као
да их види за први пут.

То је смрт!

СВИ

Хо'мо!

Сви улазе хрло кроз бијела врата, која се за њима затварају.
Чује се још жамор разговора, али сасвим придушено, и врло да-
леко. На амбир-ури бије метални, продирни, танки звук пет ура.

ГОСПОЂА АНЕ

на пети ударцац, излази с лијеве стране, као и прије, беш-
ћутна, санена, укочена. Дошла до таволина, сјела, пустила
руке у skut, па погледала, обрнувши само главу на лијево и
на десно, као да нешто иште. Замрмља ускошено, као чељаде
које пуно ствари смета

Да!... што им је данас?... Нема Деше, —
нема Луције, — (погледавши уру) ни Кристине! (као
мало дијете кад тихо јауче, што су га оставили сама у тмици)
Ајмех!.. нико не слуша... нико!...

КРИСТИНА

румена као јабука, млада као капља, у скромном амбир-
одијелу од бијелога „џаконета“ на ситне плаве пахуљице с
црљеном русицом „хлапачом“ о појасу, затрчала се, запије-
хана, а све титра на њој од младости, весеља и забуне — од

црних завојака и црних зјеница, пак све доле до малих, отворених, црних сандала, кроз које вире, рек би смију се, бијеле, прозирне бјечве. Кад угледа госпођу Ану, стане и стави руке на срце.

Ајмех! — госпо Ане!...

ГОСПОЂА АНЕ

није се ни обрнула, није ни погледала, а тврдо
Кристина!... Која је ура?...

КРИСТИНА

баци хитар поглед на уру, пак забринуто,
дошавши до таволина

— Ах!... знам: пет и пет минута!... (иште књиге, а приближује јој се некако важно и тихо) Ах!... ма да видите, госпо Ане! — да видите, што је на двору!...

ГОСПОЂА АНЕ

као горе

Кристина, — гдје је товјелица?

КРИСТИНА

брзо се пригнула, нашла је товјелицу испод таволина, па јој је ставља испод нога. Остале тако клечећи испред ње и наставља живахно, весело, пуна смијеха, што јој открива пребијеле зубе

— Све трчи!... све се купи! — па свак хоће да иде до врата од града. — А младићи с кокардама на клобуцима!... све госпође на прозорима у перушинама и са лепезама.

ГОСПОЂА АНЕ

некако сметено, као да иште нешто што јој смета

Криже!... ту нешто воња?!

КРИСТИНА

тражећи за час и она

— Нешто воња?... а што? (спомене се своје русице, па је вади из њедара. Веселим смијехом) Ах!... моја русица, госпо Ане!...

ГОСПОЂА АНЕ

тврдо, бешћутно

Баци је, Криже!... забољеће ме глава!...

КРИСТИНА

стављајући је у џеп, несташном наивности

Ето је ту! — нека спи. — Простите, госпо Ане!... Ма што ћете!... Франчези доходу!

ГОСПОЂА АНЕ

непомично као идол од бјелокости, а тврдо, словку по словку

Франчези про-хо-ду!

КРИСТИНА

тик до ње, са дјечјом забринутости

— И не ће остат?

ГОСПОЂА АНЕ

Никако!

КРИСТИНА

узме дебелу књигу, па уздахне

Која грехота!

ГОСПОЂА АНЕ

мало се наслонила на стô, укорним нагласком

Криже, гдје је Метастазиијо?

КРИСТИНА

тихо, као да се удунуо њезин весели пламен, узме књигу, отвори је нехајно, па сједе с друге стране таволина.

Ево га, ево!...

ГОСПОЂА АНЕ уморно

Прије него заспим — како је оно...

декламује на стари начин дубровачки, а да јој се није
макнула ни обрва на лицу

Non vi piacque ingiusti Dei
Ch'io nascessi...

КРИСТИНА

која све то знаде на памет, држи отворену књигу
и гледа испред себе климајући тугаљиво главом,
а с правим изражајем

... pastorella,
Altra pena or non avrei
Che la cura d' un' agnella...

ГОСПОЂА АНЕ }
КРИСТИНА } Che l' affetto d' un pastor!

Мукли жамор из ближње собе. Кристина подигла главицу,
као птица на грани, па слуша и пита

Госпо Ане!

ГОСПОЂА АНЕ

као да се буди ода сна

Што је?

КРИСТИНА

показујући затворена бијела врата

Зашто вичу?...

ГОСПОЂА АНЕ

као горе

— Легај *Метастазија*!

КРИСТИНА

преврнула брзо много страница, пак чита, некако зловољно

1 „Нијесте хтјели, окрутни бози, да се родим пастијерицом; барем тада не бих имала других мука, него бригу за овчицу и љубав пастијера“. (Из *Метастазијева* мелодрама „*Арсаће*“ Познавао сам много старих госпођа, које су знале на памет небројене китице тога љубазнога дворскога рококо-пјесника)

— *Nascesti alle rene,
Mio rovero cuore,
Amar ti conviene...*¹

Зауставила се, као да јој нешто дунуло у главу

— Госпо Ане!

ГОСПОЂА АНЕ

стресла се, па зачуђено

— Ах!

КРИСТИНА

сва у својој мисли, дражесно

Је ли истина, госпо Ане, да у Франчи и
кмети могу бити властела?

ГОСПОЂА АНЕ

готово се сва подигла, па згражајући се престрашено

Никако!

КРИСТИНА уздахне

— И ето ти ту! (скоро тужно за се)... Па, ђа!
— све је исто, — кад проходу!...

ГОСПОЂА АНЕ

ускошено, свали се опет у стô

Ајмех!... Криже!... гдје је Метастазијо?

КРИСТИНА

климајући главом, још тужније

*Amar ti conviene
Chi, tutto rigore*

Жамор из собе. Радознало гледа врата и слуша, а слиједи да
говори на памет лјесму

*Per farti contento
Ti vuol infedel!*

¹ „Родило си се да патиш, моје јадно срце, јер ваља да љубиш
онога, који од велике строгости хоће да по нејери дођем до среће“.
Од истога, из мелодрама „Сирое“.

Жамор пука са улице, весели усклици. Кристина се жацнула па све слуша сад ово, што бучи иза врата, сад оно, што доходи с улице. Хтјела би устати, али госпођа Ане почиње као иза сна да декламује.

ГОСПОЂА АНЕ

— *Vado!*... *Ma dove?* *Oh! Dio!*¹

КРИСТИНА

препала се, па брзо изврне неколико страница и грчевито, хитро, све то јаче наставља

— *Resto...* *Ma qui...* *che fo?*... (Жамор с улице све то јачи. Госпођа Ане заспала. Кристина је погледа, па све декламајући устаје и као биткавица скокне до прозора) — *Dunque morir...* *dovro!*... (Дошла је до прозора и стала гледати на двор.) *Ah!*...

ГЛАСОВИ С УЛИЦЕ

Хо'мо их виђет!... Ено их иза Трицркве! — Не — не! — Низ Посат — Мичи се, Маре!... Ха! Ха! — Дјевојчице! — Кошто је феста Св. Влаха!

КРИСТИНА

дошла је усред позорнице, а сва кипи од нестрпљивости и радости.

Ајмех! — Доходу Франчези!... а ја одика... ах!...

ЛУЦИЈА

улази хрло, забринуто с десне.

КРИСТИНА

затрчала се до ње, па је загрлила

Ах! Луцијо моја... хо'мо виђет Франчезе!...

ЛУЦИЈА

у чуду, пак најеђена

¹ „Идем... ли куд! Ох Боже!... Остајем... а тад... што да чиним?... Дакле ми ваља мријет“ (Од истога из мелодраме „Остављена Дидона.“)

Даћу ти ја Франчезе! — Виђи је ти!... радије помози ми, да одведем госпођу Ану...

ГЛАС С УЛИЦЕ

Кристино!... брзо дома!... .

КРИСТИНА

планувши од радости

Идем, идем!... (вади русицу из џепа, дуне у њу и стави је за појас.) Ах, ето ти ту!... ако ме види Наполеун!... ко зна?!... Ха! ха! ха! (затрчала се и жарко загрлила и пољубила Луцију.) Ах, Луцијо моја!... ето и весеље доходи!... (погледа заспалу госпођу Ану) Јадница!... то није за њу! (све плешући дошла до врата) Адио, Луција!... Адио!... (вирећи кроз врата главицом пуном смеха и младости). — Знаш! — ако остану, — и ја сам ти владика! Ха! Ха! (Ишчезне)

ЛУЦИЈА

која је остала без ријечи пред толиком радости, хоће да се прекрсти

Ах!... (скоро презирно и једито): Ма ђа!... Пучанин кô пучанин! (Приближила се госпођи Ани, па се загледала и заклимала главом). Ех! . одавна вас не би било, да нијесмо ми, кмети, с вама!... (забринуто) али сад! — ваља је одалечит! — да не види, да не чује! — (зове тихо) Госпо Ане!...

ГОСПОЂА АНЕ

полако се усправила, иста као увијек, али некако далеко,
далеко

Је ли пало сунце?

ЛУЦИЈА

помаже јој да се дигне и прати је према вратима на лијеву.

Домало ће, госпо Ане!... Можемо поћ у Вашу камару смолит розарије.

ДВА ДЈЕТИЋА

из Конавала, Орсатови кмети, улазе трчећи с лијеве стране, сви ознојени, зажарени, без даха. Држе капу на глави.

Госпар?... Ђе је?... — Луција! — Брода ти!... реци!... брзо!...

ГОСПОЂА АНЕ

обрнула се, па их погледа пресенећена, гњевна, а велика у тужној својој немоћи.

Какав је то начин?... Товаре!...

ДВА ДЈЕТИЋА

зауставили се, скинули капе, а дршћу од узрујаности и од страха

Дошли су... на врата... Франчези!...

ЛУЦИЈА

забринуто, хоће да је одалечи, тихо

Хо'мо, госпо Ане!

ГОСПОЂА АНЕ

као горе, гледајући непрестано, продирно, дјетиће

Па да су и Турци, — не доходи се тако исприд госпара!... (Обрће се и одлази с Луцијом). Кашпита! — ех?!... 'ербо проходу Франчези! (Обрће се још до врата према њима, а они врте капе у руци, све то понизнији и мањи). Да!... и то би се још ћело!... (Одлази с Луцијом на лијеву. Чује се велики жамор иза бијелих врата).

ПРВИ ДЈЕТИЋ (слушајући) Унутра су!

ДРУГИ ДЈЕТИЋ И још се деру!

ПРВИ ДЈЕТИЋ Ја идем ријет госпару!

ДРУГИ ДЈЕТИЋ Ех! па горе за њих!

Улазе хитро кроз средња врата, која се заклопе за њима. Кратка пауза, а онда се чује један велики клик из свијех уста, — пак опет велика тишина.

ЛУЦИЈА

доходи хрло с лијеве стране, вадећи једно писмо из џепа.

Сад му га ваља дат! (Хоће до врата).

ОРСАТ ВЕЛИКИ

излази нагло, распаљена лица, сијевајућих очију. Тврда пјега стиснула му обрве, свезала му чело. Потезе за собом она два дјетића, држећи их рукама за раме, као с панџама. Дрма их брутално, али пун јада и немира

Ви!... ви!... и видјели сте их!... Колико их је?... Пуно — пуно, је ли?... Све блијешти од бајунета!... А врата?... Говори!... Живино!... Говори!...

ДВА ДЈЕТИЋА

у сиљном страху

Затворена,... госпару!

ОРСАТ

махне с њима, бацајући их од себе као прегршт љусака.

Дакле још!.... (Дјетићи бјеже с десне стране. — Угледа Луцију, па још вџс пун једа и страха иде до ње а кеси јој се у ругу, као изван себе). А ти?... Што ту чиниш?... Што ме гледаш?... Лијеп сам, је ли... лијеп?!....

ЛУЦИЈА

пружајући му једноставно и тихо лист

— Од Рада Андравића!

ОРСАТ

као горе, па је зграби за руку, лице у лице

И ти... Луцијо стара, и ти носиш несрећу, је ли?...

ЛУЦИЈА

као горе, а мирно га гледа

— Рекô ми је само: „Жô ми је за твога госпара“.

ОРСАТ

пушта јој руку, кô да је на један пут мир уљегао у његову душу. Лице се разгали; само тврди, велики понос засвијетли се у свакој црти, у свакоме крету. Мирно, скоро посмијехом

Ко је он, да ме жали!? (Отвара писмо и чита га; — за час су се обрве стиснуле, али презир пролебдио преко блиједих усана. Мирно прегибље писмо, пак га указује Луцији с неизрецивим изразом сјете и финоће) Да умијеш читат, Луцијо, сад би знала што хоће ријети: **госпар!** — (Заустави се, пак горко, као у себи) Зове ме сутра на бал, што га пучани и неки... други... давају Франчезима!... (Остане замишљен, климајући поспрдно главом).

ЛУЦИЈА

нехотице се приближила и тихо му пољубила руку.

ОРСАТ

све то мирнији, све то хладнији; погледао ју је трен,
пак једноставно

— А она?... Још моли?...

ЛУЦИЈА

слегла раменима и сажела очима

А... познаш је, госпару! (Средња се врата полако отварају изнутра.)

ОРСАТ

угледа их и мало се тргне, па Луцији мирно

Реци јој нека дође! — Пођи! (Луција оде, бацивши дуги поглед на Орсата.)

Бијела су се врата растворила и ето улазе

ГОСПАРИ

Има старих, младих, средњих, малашних, дебелих, укуских, нешесних, али сви, ко више, ко мање, носе знакове стародавних племена и облике људи, који су од вијекова заповиједали и другима правду кројили. — Тисућљетна власт и небројени ред бесприкорних аристократских бракова утиснуше им знамен осебујне, макар исцрвоточене, али ипак сасвим оштре индивидуалности. Има између њих чудака у ходу, у

кретању, у ношњи; има стараца још с власуљом Луј XVI; млађи су сви већ по најновијем амбир одијелу, у форми коса и записњака; а сваки је за себе оригиналан тип. Особито сада, гдје су међу собом, гдје их нико од пука и пучана не мотри и не суди, сада, када усудни историски час открива тајне пјеге и скровите пукотине исцијеђених карактера и истијештених душа. Сада сваки миг, сваки шапат, сваки полуглас има своје маркантно, нефалено, истинско значење. Велика бура тресе сухим лишћем прастарога републиканскога дуба и показује нам мало помало све зглобове, све зарезе, све рупе јаднога изумрлога дебла, разгаљујући му сву голотињу распечених, огуљених, пребијених патркља. Костур се већ кеси под просушеном кожом труле старости.

Властела улазе, разговарајући се живо али одмјерено. Многи држе клобуке у руци, или испод пазуха, а наслањају се на велике штапине са златним или бјелокосним кругљама. Нико и Марко одма дохрлили до Орсата, који се није макнуо, већ остао наслоњен на таволин, прекрштених рука, мрк, нијем.

НИКО } (тихо, хитро Орсату) Знаш!... Поручио
МАРКО } кнез, да зна, што му је држанство!

ОРСАТ

као горе

— Да би га знô!

БИВО

висок, јак, сагнутих рамена, дебеле главурине, сјајних зелених очију, сиједе косе; обучен по амбирску са великим штапом у руци. Презирна уста, укочени дрзовити поглед, црљена ражарена пут, давају му израз силовите, дивље ћуди. Прелијепе су му руке. Дошао је до Орсата, пак мирно, наравно, храпавим гласом, а тепавим, прекинутим нагласком, говори некако смућено, гледајући га часимице са стране. Прекрстио руке за леђима.

Видиш, Орсате, погодио сам! Дошли су и прије, него што смо мислили. Ма... разумјећеш, — ко је прошô прико Св. Бернарда и прошетô се... хм!...

ОРСАТ

непомичан као кип, а глас оштар и блистав као ханџар

... испод Пирамида, Биво!...

БИВО

бљеснувши оком на њега, да види, шали ли се; затим мирно, али нешто дрхтавијим гласом

Да!... прећизаменте, — испод Пирамида, — *mi carite!* — може тад све. (мијењајући глас, нешто дубље, скоро пријатељски, доброћудно): — Немојмо се дунке и луда ват, — сад је све залуду — и све предоцна. (Жамор у групи, која се ставила око Орсата. Биво их погледа оштро, па још јасније и тврђе) — Све! — рекô сам: све! (настављајући опет наравнијим гласом) Говорили смо пуно, викали смо и рекли смо их свакаквијех...

НИКША

сједећи у столу, с финим посмијехом

На нашу, Биво! (вади из шпага једну стару књижицу и почиње је читати.)

БИВО

трзнуо се, па се загријава својим ријечима

На моју драги Никша! (гњев га мучи) — 'ер ти ја вичем, дречим, и ако хоћеш, запрдивам...

БОНО

лукав, малашан, с великим носом и очалима од злата; полако а поспрдно Никши

Не мањка му синчеритати...

БИВО

скоро у једу

... ма што мислим, то бубнем...

ЛУКО

шмркајући табак; сух, дрвен, затворенијех очију од неумољиве грандеце; скоро у себи

На жалост! (Тихи смијех у разним групама).

БИВО

... а не дам боба за ранкетиве спирите, m i
 carit ! — Ах?!.. (мирније али пламтећих очију) —
 Зато, како се дечидало у Сенату: ми ћемо остат
 неутрали...

ВЛАХО

висок, лијец, црнијех коса, нервозан; плане

Лијеше неутралитати!.. Пуштит Фран-
 чезе...

ЂОНО пронички

... да се прошетају прико Плаце!...

КАРЛО

велик, дебео, класичног профила, тип Наполеонових јунака;
 нагло

Мармон је обећо, да ће изит, — а ми му вје-
 рујемо! Да није тако, и ми би сви били за Орсата.

Једни према другима:	{	МАРКО	} — Ха! ха! ха! Вјерује Франчезима! А кому нијесу ово исто обећали!	
		ЛУКА		
		НИКО		
		ЈЕРО		} — Па да и нијесу! Волимо њих — него дивље Козаке!
		ТОМО		
		ЛУКО		
		МАРКО		} — Пошто кључи!... Чамбелани!
ВЛАХО				

ОРСАТ

није се макнуо, ни да је саливен, само стиснуо обрве и за-
 клопио очи као да га боду.

БИВО

ражљућен, што није могао говорити, лупне штапом по земљи,
 пак великим гласом

Јесте ли почели, ах? — Имали смо доста
 бремена, чини ми се! — Три дни дискусијони

у Сенату, а данас вас дан одика!... (Орсату, хитрије, скоро доброћудно) Дунке, како сам рекô, *mîs arîte!* не служи се езалтават, 'ер један батаљун про-ходи пут Боке (жамор, немир). А кад прођу...

НИКША

гледа га с очалином, престајући за час да чита, пун злобе
— Ако прођу!... (Чита даље).

ЂИВО

пречуо је пак слиједи

...тадарца ћемо се, Орсате, разговарат од свега онога, што си пропоњо. (Зачућен, што се Орсат не миче, посве наравно и пријазно). Ако смо се мало кор-декали...

ЛУКША

фин, укусан, као да је сашао са Бушерових слика,
Ђиву посмијехом

За Ђива је то мало!...

ЂИВО

...заборави, како и ми сви. Таки смо!... *с о s a v o l e t e!* — Свега и свачеса — пак — *mîs arîte!* разумијеш ли... „кумови пуљишки“... (бучним смије-хом): Хе! хе... хе...

МАТО

усукан, достојанствен, стиснутих усница, гледајући далеко,
а мумајући полако неке захаре, што их вади из златне
шкатуљице

Прости, драги Ђиво, ма, не разумијем те!...
Ђиво иде тромо до Мата, па се разговарају. Марко, Нико,
Влахо, Ђиво сви около Орсата живахно расправљајући, рек би
хоће да га згрију својим врућим дахом.

САБО

велик, стар, нагрешпаних вјеђа, тупих очију, с доњом усном,
што му пала, бескрајне, скоро наивне таштине, у прастаром
господству: говори растегнуто, нехајно Палу и Тому

— *Sicuro!* — Кад ме Императур Франческо молио у Вијени, да пођем у Наполеуна како *cavalier d'onore dell' Eccellentissima Repubblica*, рекô сам му (још растегнутије) Прости, — *Sire!*... ко се родио властелин, како ми, — не може пратит једнога, *che non è mio pari!* — који ми није раван! (Шмркне полако табака).

ТОМО, ВЛАХО и МИХО

у чуду, као да не вјерују толикој таштини

Ох!

АНТУН

јадан, жгурав и кратковидан

А... зашто га пак, Сабо,... примаш сад?

(Смијех у тој групи.)

САБО

као горе, Антуну с великом тромости

— Најприје... 'ер кад има неко проћ — боље Франчези, него Власи...

МИХО

дебео, простодушан, као да је дошао с поља

— А друга?...

САБО

развлачи ријечи обрћући се, као да хоће изићи

— А друга... *Perchè* ми је било драго.

Жамор, разговор, лаки смијех. Орсат погледа нехотице на уру, као да се пробудио из дубоког сна.

ОРСАТ

скоро мирно, али жељезном енергијом; само око му виче, пламти, грми. Он то ћути, па кад и када види му се унутрашња борба, да свлада њихов пламен. Он проговори и одмах је највиши од свијех.

И ви мислите, да смо се разумјели, па кад је Сенат рекô: прођите, — да ми имамо завикат: служите се!

КАРЛО } Закон је закон!
 ЈЕРО } Тако смо били, што смо били!

АНТУН }
 МИХО } Ох! ето га! — Почео је!
 ЛУКО }

ШИШКО

стар, предебео, који је досад дријемао у столу; Луку

Che seccatore!

ВЛАЂ

млад, дражестан, немиран

А моја Маде, што ме чека!

ЂИВО

Орсату, скоро пронички, али придушеним гњевом, вас
 наслоњен на свој велики штап

Натурало!... „Служите се и добро нам дошли!“
 хе! хе! хе! — и зафали Богу, да ти се не наједу!

ОРСАТ

као горе, све тврђе, и хитрије и звучније

. .И све, што смо се ми одика изговорили, —
 и што сам вам рекô: књиге амирала Сињавина,
 који ми поручује из Сланого: „Не дајте се, ми
 смо ту!“...

КАРЛО

Ха! ха! они су ту!

ЈЕРО }
 ПАЛО } (у смијеху) Les cosaques!...
 ТОМО }

ОРСАТ

лупнуо шаком по таволину, па их ошинуо крутим погледом.
 Тврд као хрид, неумољиво наставља као да сјекиром сјече

... и порука Фонтона!...

ЂИВО лупнувши шаком

Они гомнар! (Велики жамор).

ОРСАТ

као горе, све то јаче, смјелије

... и улаци из Сарајева, из Цариграда, да
ће нам помоћ како у вријеме од трешње...

Нагло, један за другим као из пушака:	{	НИКО	} И хоће!...	
		МАРКО		
		ВЛАХО		} Бољи Турчин од Кршћанина!
		ЛУКША		
		ОРСАТ...	и писма Владике с Цетиња...	
		ЈЕРО	} Graeca fides!...	
		ЛУКО		
		ЂИВО		
		МИНО		
		НИКША	Говори се и „Нема вјере у Латина!“	
НИКО	} Браво! браво! Тако је!			
МАРКО				
ВЛАХО				

ЛУКША виче

Да сте примили Влахе године 1772 не бисте
имали сад Лауристана исприд врата!...¹

ОРСАТ

као горе

— И све вас то није персуадало... 'ер је он
ту! — Он! — Наполеун! — Бог! Па кад сте чули
његово име, чини вам се, да је ту ријека, што
дере, вихар, што носи, тријес, што ломи...

¹ Алузија на спор са Русијом гледе православне цркве у
Граду год. 1772.

КАРЛО

нагло, оштро

Јесмо ли јачи од Млетака? ... од Папе? ... ах?

ПЕРО

... оли од римскога цара?

ТОМО

А од Шпање, *di grazia*?

ОРСАТ

хитрије, страственије

... јесмо, јесмо, ако је за нама они, који је отворио ступицу, у коју ће ваш Бог пречипитат ... (Велики жамор).

ЋИВО

великим смијехом

А ко је? ... ко је ти!

ОРСАТ

... они, који вам поручује: чекајте, ја сам близу! — Они, који вам је посло бродове у Ријеку ...

ЋИВО

И Фонтона у Град!

КАРЛО	}	(у великој буци; смијех, жамор) Ха!
ТОМО		ха!... двије Каравеле!... Истина!...
ПАЛО		истина!...

ОРСАТ

... Да! да!... и Фонтона, који вам је запјевао *in tutti i toni*: Кад ћезар буде у праху — — имаћете с нама посла!...

ГЛАСОВИ са свијех страна

Тако је!... Опет исте лудости! — Ајмех!
Орсате, доспиј! — Говори! — Нека! Зашто? (Ве-
лики жамор и стиска около Орсата).

НИКША

блаженим посмијехом Миху, показујући му нешто у књизи,
коју чита

А што говориш од овега! — — — — —
„Non jam regnare pudebit! Nec color imperii, nec
frons erit ulla senatus!“ — Ах?! Sublime!...

МИХО

Биће!... Ма ја ти не дам један верас Овидија
за цијелога твога фамозога Лукана!... На примјер,
чуј ову:... (Вади једну књигу из фрака и декламује му
полако).

ТРЕЋИ ДЈЕТИЋ

улази сав у зноју, без капе, без даха и скоро пада
до Орсата

Ах! госпару!... госпару!...

ОРСАТ

страховитим погледом, зграбивши га објема рукама
као кљештима

Ко си?... Што ћеш?...

ТРЕЋИ ДЈЕТИЋ

као горе

Дошли су — сви заједно... Прекрили Посат,
Брсаље. — Све црно од коња, од пука, од топова...

СВИ

— Ах!...

ОРСАТ

дрмајући га за прси

— А мост?... мост?...

ТРЕЋИ ДЈЕТИЋ

Још је подигнут, ма...

ОРСАТ

планувши, остави га и он побјеже; па, као да је ријека страсти сломила све споне, његова ријеч лети заједно с идејом и диже се до врхунца смртне борбе.

Ах!... чујте, чујте!... Између овијех туђинаца њихове силе и њихова императора, — и нас јаднијех, нас шаке старих републиканаца, нас прастарих слободњака — има још једна јама — један понор!... Још је неподигнут мост!... Ох? благословљена ти уста пуче мој!... још му можемо приковат вериге на наше свете мире, још можемо умријет сви сложни, сви слободни...

НИКО
НИКША
МАРКО
ВЛАХО

} Хо'мо! хо'мо!...

ОРСАТ

... још можемо бит сами, ... своји...

ЂИВО брутално

Хоћеш ли им ти зачепит топове?

КАРЛО исто

Хоћеш ли ти ишћерат нову слободу, што куца на врата?!..

САБО исто

Хоћеш ли, да нас лумбарда?!...

МИХО

Хоћемо, хоћемо! (Тик до њега, бијесно, удар за ударцем).

МАРКО

Можемо се уздржат осам дана...

ПАЛО	}	(поспрдно вичући) — Зашто не
МИХО		
АНТУН		

четрнес?... ха! ха!

ОРСАТ

као горе, у грчевитој узрујаности

И више, — и више! — све докле нам се сва наша брда не подигну, докле Бокељи и Црногорци и Руси не захвате коло.

ЋИВО

поругљиво, гласно

... и докле нас попале и покраду...

ОРСАТ

лицем у лице, с крајњом несмиљености

И хоће! — и учиниће добро, да нас свијех објесе на туцањ од врата, ако помогнемо непријатељу наше слободе!... (Велика бука. Густо клупко савило се около Орсата. Рек би несрећа се догодила.)

ЛУКО

страшив, скроман, пун обзира, Палу

— Говори ли се Лауристу: Ечеленца?...

ПАЛО

префини париски тип Наполеонових дворјаника, полуфранцуским нагласком

Non non cher!... него само Мармону.

ВЛАЋ Палу

Ваљаће, соl tеmро, учинит коју визиту.

ПАЛО

Ох! vous venez!... доће сами!... Која су ти оно складна чељад!

ЂИВО

разбијајући групу, вас црљен у лицу, лупнувши штапом по земљи

Ах... Претенђаш дакле распустит сенат, примит пучане...

СВИ

Ах!...

ЂИВО

Реци дакле да хоћеш риволуцијон!...

ОРСАТ

прекрстио руке, па дошао до њега, прождирућим погледима

А да речем хоћу — би ли ми ти забранио?...

ЂИВО

гледајући га као рис риса

Ја!... управ тако! — Ја! — Докле је ту кнез и сенат, докле смо ми одлучили, да се пушту Франчези у град, докле смо ми већина.

КАРЛО

ЈЕРО

ТОМО

ПАЛО

АНТУН

} Јес'! Јес'!

ОРСАТ

као горе, још ближи, још бљеђи

А ко је то ми?!

ЂИВО

Ми — властела! — која ће сломит и тебе, ако си проти уставу Републике — *mi sarite!*

НИКО
МАРКО
ВЛАХО

} Како то говориш, Ђиво?!

ЛУКША

великим пријекором

Ђиво! ма република умире!...

ОРСАТ

бескрајном пронијом, не макнувши се, већ гледајући Ђива од
главе до пете

А ко ће Ђиву ријет: „Ђиво, можеш живјет!“,
кад Ђиво хоће да умре!...

ЂИВО

мукло, гњевно

Орсате!

ОРСАТ

као горе

Како би наша краљевска крв сједала у Се-
нату заједно са Стулима, с Водопићима, с Влај-
кима — кад пучани немаду ништа него главу...
(Жамор, усклици. Орсат наставља у најстраховитијој брутал-
ности судије) А знате ли, зашто пак ми — примамо
туђе санкилоте и ђакобине? — ах?!... Зато 'ер
кад је Императур гладан земаља — најприје ку-
пује властелу!...

ЂИВО
ПАЛО
ТОМО
МИХО
ВЛАЂ

} (као да хоће навалити на њега)
Ох! то је пак инфамија!... то
је лаж!... полудио си!
полудио!

НИКО
МАРКО
ВЛАХО

} (презирним, бучним смијехом)
Еунуки империјали!

САБО	}	Влашине! Влашине!
АНТУН		
ЈЕРО		
ЛУКО		

ЛУКША

Ђиви и његовим — великим гласом

Бићете гори него Далматинци!...¹

Страховити метеж. Поруге, псовке, разговори, шале, све се то укрштава по задимљеноме зраку. Наједанпут ура зазвонила тихо, а продирно шесту послѣје подне. Танки звук надвече олују и кад је навршио шесту, тишина је нехотице настала, тишина пуна трептаја, у којој чујеш једно једино трзаво дисање. То је трен, блијесак, и на вратима се, као удес, приказала црљена утвара: Кнез.

СВИ

Кнез! — —

И опет паде мук, као да су се некој великој, црној тичини преломила крила, па она плута и издише на црној води.

КНЕЗ

улази обучен у црљеном државном плашту, с чипом на рамену, под којом вири црљено одијело à la Луј XV од „раца“ (сатин) с бриљантним пуцама. Бијеле бјечве. Црне цревљице. На глави бијела „алонж“ власуља. У лицу је вас обријан. Израз му је суморан, стар, са знаковима породице: очи као сашивене у врећицама, а доња му усна виса. У руци му велики штап златом окован. За њим су остала у полутмини два црљена здура.

ГЛАСОВИ С УЛИЦЕ

продиру у удесној тишини тога часа

Брзо!... брзо!... Још нијесу доспјели! — Нека их више пушту! — Liberté! Egalité! Fraternité! — Маре, мичи се! (Велики смијех на улици. Пауза)

¹ Хисторичка реченица.

ГЛАСОВИ ГОСПАРА НА ПОЗОРНИЦИ

тихо, као да шушти сухо лишће

Јеси ли га видио!... Ко му је допуштио!...
Изит из двора... у плашту!... Che scandalo!
Види се, да је све доспјело!...

КНЕЗ

дошао је усред дворане полако, малим развученим корацима. Не обазире се на остале који га гледају с разним изразима зачуђења и радозналости. Види му се, да је заокупљен једном малом, скоро смијешном ствари. Усне му се мичу и нека врста посмјеха затрепти на палим уснама. Кад је дошао до Никше, који је престао читати, пак га иронички мотри с очалином, кнез га погледа за час, па се јаче насмије и тресе главом показујући на писмо, што држи отворено у руци.

Ево књиге Антуна Сорга из Париђа. Нашо сам је! — Хе!... вриједи да је прочиташ. — Про-прио сад! А знаш како почимље? (Смије се тихо у себи, да га мало кашаљ души): — Ах!... моја Мара није се могла умирит!... имађинај се! (Чита књигу великом златном лупом, што му виси испод плашта) *Essellentissimo Signór Príncipe!* Драги мој Маро! А што вас још враг није од-нио?!¹...“ (Жамор; кнез се смијуцка за себе па настави даље читати) — пак... „Још је дакле Република жива!“ ... ечетера! ечетера!... (Све у старачком кашљуцавом смијеху) Који је оно враг од човјека!... (као да се нечеса спомиње) Ах!... да не заборавим... (обрђући се према разним групама) Карло и Томо... да! чини ми се, дошо сам вам напоменут, што имате учинит...

ОРСАТ

би хтио да га заустави, али

КНЕЗ

погледа га у чуду, хладно, отсутно, пак наставља свеђ
једноставно и наравно

Лауристон је на Пилам, па довикнуо Луку

¹ Одломак аутентичног писма из књижнице кнезова Сорго-Поца.

прико врата од града: „Што одговара Сињорија?
— Хоће ли нас пуштит кроз град?“ Луко му је
одговорио да почака, и дотрчђ је у мене...

Жамор на улици. Чују се

ГЛАСОВИ

Нека их пушту!... што зу заспали?!

КНЕЗ

шмркнуо табака, пак помно очистио бијели „жабо“ и плашт,
да не остане ни зрнца. Затим наставља кашљуцаво али
увијек пристодушнo

Зато сам промислио, да се обучем и да вам
дођем ријет...

ЛУКО

Сабу, на страни

Veramente могђ је остат дома!

САБО

полако Антуну, поспрдно

„Више ваља кабаница“...

АНТУН

Сабу у смијеху

„Него Тинто и граница!“¹... Ха! ха! ха!...

ОРСАТ

који се тресе као у грозници једа

Ма ти нећеш, кнеже, тако — сад!...

КНЕЗ

као горе, не разумијевајући га

Ма што ти доходи на памет!... Ја ћу га при-
чекат у Двору са свијем Вама... *in gra protra*...

¹ Сатирична пјесмица дубровачка почетком XIX вијека.

а Томо и Карло пође на Пиле, ријет му: да ми протеставамо, — да смо неутрали — а у толико — нека прођу?...

КАРЛО }
ТОМО } Справни смо!

КНЕЗ
као горе

Рекô сам, кад се упутите, нека подигну бар-
јак исприд Св. Влаха, а около њега здури и сôдати...

НИКША

поругљиво а тихо Мату

Oh! ché bélla fésta! oh! ché bélla
fésta!¹

МАТО

исто тако Никши

Не мањкају него свијећице!

КНЕЗ

поклонивши се полако на лијеву и на десну

А сад... Excellentissimi... дођите са
мног!... Ваља, да Лауристон види с кијем има
посла! — (Пријашњијем смијешком) — А кад прођу,
одговорићу Антуну (смијешећи се за себе) Који је
оно спирит! — Хе! хе! — „Живи смо и враг нас
још није однио!“ (Обрће се, да се упуту и опет се по-
клони, али још дубље, свијем госпарима) Госпари моји!...
(Иде пут врата. Сви му се клањају.)

ОРСАТ

кога су све досада мирили његови најближи пријатељи, за-
лети се у један мах и затворивши велика бијела врата, стави
се испред њих, тврд, велик, као Орландо, лицем у лице кнезу

Не!...

¹ „Лијепе ли свечаности!“ хисторичка реченица.

СВИ

с најразличитијим чувствима, у једној ријечи
Орсате!

ЂИВО

великим гласом, рек би навалиће на Орсата
Пушти га!...

ОРСАТ

непомичан, славан као св. Михајло на прагу раја, пре-
звучним страшним гласом

Не! — Ово је кућа моја! — Ово су врата
моја! — Ту сам госпар ја!

КНЕЗ

дрхтав, скоро престрашен, али не без неке јадне величине
Орсате! — Твој сам кнез! — —

ОРСАТ

у невзрецивој тузи

И зато, 'ер си мој кнез, ето ме — — — на
кољенима пред тобом! (Долети до њега и баца му се
на кољена).

СВИ

Ах!... дигни се!... *Sublime!* — То је
човјек! Што му се то догодило? — *Che ciarlatano?*

ОРСАТ

као горе, његова је ријеч сад и плач, и огањ, и задњи вапај
Слободе

... и ево љубим ти плашт, како сам љубио
мртву мајку и говорим ти: Госпару! не слушај
нас и наше злоће, не гледај нам јадна исцијеђена
лица, — промисли у судњему часу, кô да ти ни-
јесмо равни, не, — него робови, слуге твоје...

ЂИВО

кô изван себе трчи између властеле
Ма чујете ли!... хули властелу!...

ОРСАТ

све то виши, све то усуднији, као да хоће пламом ријечи да растопи мраз, што је следно све душе

... и промисли, да смо заборавили све, што су наши стари учинили, откад су добјегли на ове хриди, — и да нам је душа утрнула, и да не знамо више, ко су били они наши мудраци, наши пјесници, наши поморци, наши мученици, који су из овога гнијезда учинили отар, који су спасили образ ропскоме нашем роду! — (Све то продарније, обухватајући га као крст спасења, докле сва лица, све руке, сви уздаси дршћу, пламте око њега) И реци у дубини твоје душе. да смо задњи останци прастарих, изабраних покољења, без воље, без крви, без мождана — и кад све то распознаш, кнеже, — реци једну само ријеч... једну само...

КНЕЗ

нехотице, вас збуњен, не разумијевајући ништа, а гледајући све наоколо, као да иште тумача томе страшили

Коју? ... коју? ...

ОРСАТ

свећ на кољенима, крајном молитвом и у гласу и у цијелому бићу своме

— Госпар сам ја! ...

СВИ

у великој забуни, у највећој опреци изражаја

Страшно!... imenso!... Орсате! — Мучи. — Говори!... говори!...

ОРСАТ

устајући полако као преображен

И заповиђи, да се мост прибије, — разгласи, да властеле нема, да је ту пук сâм и ти сâм! — Пак затвори свијех нас, зазвони велико звоно у Госпи — и сједи, госпару, испод сводова двора

с пуком твојим — па буди ако хоћеш и Марин Фалиеро... само спаси нам Републику, — спаси је од туђинца, — спаси је — од нас!...

ЋИВО

као рис

И ми пуштамо ове грдобе!...

СВИ ЋИВОВИ ПРИСТАШЕ

На двор!... на двор — Сенат је господар!...
Сенат!

СВИ ОРСАТОВИ ПРИСТАШЕ

скупили се око њега као забринуте и хоће да га дозову к свијести, што и они мисле, да је потамњела.

Орсате!... Орсате!... освијести се! Залуду је!...

ОРСАТ

гледајући преда се грозним укоченим погледом, тргајући се, да се ослободи од свијех

Жив сам!... жив сам!... чујете ли!... (Гледајући кнеза, као да га је први пут видио) — Зашто је црљен? зашто? кад нема оне лијепе, вруће крви, која пере све гријехе, кад нема суза, кад нема мука, — кад све то погиба у глибу, у сраму, у гаду... ах!... (вас се згрозио, као да с врхунца гледа далеке просторе) Ено... ено... врата се отварају — пада мост, — улазе... улазе!... Их... колико их!... колико!... Најприје Франчези! Све злато, перјанице, барјаци!... Љепота људи!... сви жедни славе, сви гладни жена!... Па ето други, други ох!... све гори, све грђи! — Јадни, сиромашни, дивљи! И сви хоће, да прођу кроз та врата!... сви се смију, сви пљувају у црне мире, сви грокћу! „Гдје ти је круна? Гдје ти је слобода? И ти си како и ми!“ Ох!... (Докле њега обмамљује страст, кнез је изишао праћен од Тома и Карла, а Ћиво и његови допра-тили их, опколили их, пак остали на дну гледајући гњевно а блиједим посмијехом Орсатов јаук).

ОРСАТ

као да се освијестио; али мисао, која га је подигла до врха заноса, промијенила је звук, и он гледа све, не би ли нашао други отвор у нијеме душе госпара

Још смо Власт!... ја... ти... ми...! — Ми краљеви! — Ми господари! — Гдје се прикажемо, ту су и цареви за нама!... И наше море и наше тврђе — и наше цркве... и Двор, све је још ту, живо, — живо! Па да све то нестане! — па да нам дјеца забораве и зламен слободе — и да пођу искат по свијету, да нам нађу име, права, власт, а не знаду, да је ово држава, — држава!... а све остало раја, пуста раја!... (Од једног до другог веселим ентузијазмом младости, али ипак с очима пуним питања, сумње, страха, није ли његова ријеч ипак немоћна, узалудна) Па ако ова тисућгодишња земља слободе ваља да пропане, а ми хо'мо!... браћо, — дјецо! Ено нам лађа нашијех у луци. Укрцајмо се, понесимо барјак и Св. Влаха, па одједримо, како наши давни оци! — Ох! сретнога плова!... Хо'мо! Хо'мо! — Галеби и облаци ће нас питат — Ко сте? кога иштете?... а једра ће одговорит: Дубровник плови!... Дубровник опет иште пусти хрид, да спаси Слободу. — Кажите нам је облаци!... Доведите нас до благе грчке земље, до земље богова!... (Сви су се приближили. Сви су узрујани, ганути. Неки имаду сузе у очима Биво се нехотице стресао) — Ох!... (Орсат у божанској сласти, да је ријеч постала чин) — Ох!... благословљене те сузе!... брзо, брзо... трчите... задржите кључе... Ох! спашени... спашени... (Чује се један далеки удар топа).

СВИ

протрнули

Што је то?... Топови пуцају!...

БИБО

некако сметен

То је знак...

ОРСАТ

у страховитој сумњи

Знак?... знак?... а кнез?... а Карло?... а Томо?... гдје су... (угледавши злобни посмијех Ђива, који се наслонио на штап и нехајно се љуља) Ах!... (Разумио је). Издајнице!... (Хоће да на њега навали, али га пријатељи држе).

ЂИВО

хладно, дубоко, наравно, као други човјек

Не можеш се тужит, Орсате!... пуштили смо те говорит све што си хтио! (Према осталијем као човјек од посла.) Први знак, *mi carite*: Лауристон прима наше посланике... (Други топ. Пауза пуна уде-сне тишине. Ђиво наставља нешто тише, као да говори себи) А... други! — улазу Франчези.

СВИ

у мукломе чуду, страху, неизвјесности и ослобођењу

Ах!...

ОРСАТ

наднаравном се снагом свладао. Као кин од мједи остао усправљен, сâм, непомичан усред себе. Једва осјећаш у махнито-ме блијескању очију, у трзању уста, у грозној хладноћи гласа, — да бура страсти мете по души његовој, али да је он господар те олује. Наравним тоном, презирним посмијехом, великим господством обрће се према свијем групама и махнувши галантно руком, као да свијех поздравља и да свима препоруча

Да! — Простите, да сам Вас задржô, — ма нијесам мислио, да је ђа све залуду.

НИКО

МАРКО

ЛУКША

МАТО

(сви му пружају руке, сви га гледају у очи, сви би га хтјели загрлит, ижљубит, али свима је туђа његова душа) — Ох! — Орсате наш!... што ћемо сад?

ОРСАТ

као горе, гледајући их ипак с висине крајње ироније

Кад им нијесмо одсјекли главе! — — —
(Склопио за час очи од страшнога бола.) Хоте!... хоте!...
пуштите ме сама...

ЂИВО

приближио му се сметено, али скоро доброћудно
Знаш!... сад кад је доспјело... заборавимо
све...

ОРСАТ

пробадајући га погледом, а тихо, да глас сикће кроз
полузатворене усне

Изиди... ончас!... да те више не видим!...
(Ђиво кано да би плануо) У мојој си кући... Јеси ли
разумио!...

ЂИВО

пламтећих очију, мрмљајући кано у себи
Фамилија од чарлатана! (Одлази).

НИКША

фином иронијом спремајући књигу у њедра
Радознао сам, Орсате, каква ћемо лица имат
сутра кад се пробудимо!?...

ОРСАТ

као горе

Purturo! — иста...!

МАТО
ЛУКО
ВЛАЂ
ПАЛО
ЈЕРО
ЛУКО

(Мало помало се удаљују, стиснувши муче
руку Орсату, пак одлазе тихо разговарајући се.)
Veramente, лијепо говори! — Нешто,
прем te átrâlo! — Ма је нојоз! —
Није од госпара! — Жô ми га је! —
И још нећемо доћ ни на вријеме, да
видимо ђенерала! — Езалтан како по-
којна му мајка!

ШИШКО

који је спавао кроз цијели призор, тром, надувен,
одлазећи Миху

А је ли пак сигуро, да ће Наполеун укинут фидејкомисе?

МИХО

Кашпита!... и одма!...

ШИШКО

бадивши најеђени, презирни поглед на Орсата
Па што тад граја!... (Одлази).

ЛУКША

одлазећи с горким посмијехом, Никши

А знаш ли како ће све то доспјет?... *Con un ballo all' ungherese!*¹ хе!... хе!... хоће! хоће!... (Оду. Мало помало сви нестали. Велика бијела врата остају растворена са црним зјалом онијемјеле собе.)

ОРСАТ ВЕЛИКИ

сâм, блијед, сломљен, свезана грла, најежених коса, довукао се до великих, растворених врата, пак погледао све наоколо, празним, махнитим погледом. Слуша задње кораке оних, који одлазе, весели жамор улице, чијук чиопâ — а сва му је туга дошла на уста. Залуду снага, залуду воља. Нешто га души.
Тешким, муклим, дрхтавим гласом

Не... не... нећу!... Доспјело је!... све — све!... (великим јауком, када све снаге нестају) Ајмех мени! — мајко моја!... (Свим великим тијелом својим свалио се на стôчић до таволина пак скрpio лице, кано мало дијете, у лакту, и вас задрхтао у необузданом плачу. У муку мртве куће не чује се него претужно његово јецање, као јаук заклане живине. — У црноме затку отворених врата створила се из тмине, једна женска приказа.)

ДЕША

Остала је тамна, загонетна као на прагу смрти и није ни коракнула. Црно дуго одијело пада у тешке, равне наборе низ високо тијело и покрива је сву плаштом туге. Око краткога

¹ Хисторичка управо пророчка реченица грофа Лукше Гоце: „Да ћемо заиграти по мађарску!“

струка завио се бијели, прозирни фиши, à la Марија Антоанета, који јој открива кипарски врат. Из кратких црних рукава спуштају се пребијеле руке. Сјајне плаве косе, једва мало напрахане, круне јој главу трагичним отсјевом. И лице с дугим статуарним потезима и охолом цртама около стиснутих уста, и велике, дубоке, плаве очи, и онај бијели завој — све те сјећа Деларошове М. Антоанете а особито сада, гдје стоји ту, фатална, кано испуњени удес. Блиједа, мирна, а хладна, тајанствена погледа, — остала је и гледа, гледа пропаст човјека, — Орсата Великог. У једној руци молитвеник, у другој бијели убручић, — а обоје пало јој низ тијело.

ОРСАТ

подигао главу и лице се показује расточено од великога бола. Здвојно клима главом, коју је забацио натраг насло-вивши се на стиснуту пест.

Ништа, ништа!... Ни моје молитве, — ни моје клетве, ни мој плач!... Ох! срамоте — Орсат плаче!... Орсат!... Ништа — — није помогло!... Лету, лету, врту се око пламена! — Да! — нема више крила!... Смрзнуте душе!... празна срца!... Па ни разбор!... ни интерес — ни страх!... (Укочио се, као да их гледа свијех пред собом.) Ни они понос што им је досад покривô јадне кости!... И још их видим... и то ће ми остат до судњег дана. — (згражајући се) Ох! како су били малашни... празни!... Како су ме мрзили, што им видим грубе, скривене мисли, што плазу преко чела, а не смију их ријет! — — Ох! а њихове очи, њихов мук, њихови посмијеси! Све је то говорило, викало: „Што нас држиш!... што нас свлачиш!... голи смо, голи!“ ... Ох!... (стресао се вас од јада, пак се загледао далеко и гласом још даљим) А ја лудов мислио... што?... Да моја ријеч може оживити мртве. . (још укоченијим погледом) — Лазаре!... Лазаре!... (диже се полако, кано затрављен. Руку забо у косе. Сунце је на западу. Седма ура одбија. Он је не чује. Жарки пламен сунца обасјава га са стране. Као у сну) Ни он, — Христ, — — није растопио ледене душе! — Ни он!... (клима главом, пак се нехотице затресао. Свијест се враћа, а с њом све мизерије јадне, неумољиве реалности. Глас ма-

малаксао) — Чудно!.. како да ми је зима!...
 (Разгледава се наоколо. Само чиопе кријеште прије починка.)
 — Сâм!... Сâм!... Све ме оставило, — како да
 сам ја свему крив! — И Она! — моја прежуђена!...
 Тврдо велико срце, — једини човјек! — једина
 моја вјера — и Она!...

ДЕША

свеђ на истоме мјесту, у истој пози, али још бљеђа

Ја сам ту!

ОРСАТ

обрне се у један мах и остаје затрављен пред њезином при-
 казом. — Пауза. Гледају се дуго у смуђена лица, затим тихо

Ох!... што си блиједа?

ДЕША

ухватила се једном руком о праг.

Видјела сам смрт! (Хоће да се макне.)

ОРСАТ

као горе нагло, скоро молећи

Ох! не мичи се!.. Ти доходиш из дубине
 мојих жеља!... (све тише, не макнувши ока с ње)
 Лијепа како смрт!... и охола! — Исте презирне
 усне, што се не љубу, — и оне исте пребијеле руке
 од мрамора, што чупају цвијеће живота. (здвојним
 миром) Ти си, — ти сад једина, — што ваља да
 буде ту, — да ме гледа — да ме зове...

ДЕША

коракнула до њега, ухватила га за обје руке, па се задубила
 у његове мутне очи

Ја — оли — она?

ОРСАТ

мукло, схрвано, истргнувши руке

А зашто си тад дошла?

ДЕША

наслонила му се полако на раме. Задњи сунчани траци обасјавају их крвавим свијетлом. Тихо, дубоко, показујући запад, што пламти у оквиру прозора

Не видиш ли?...

ОРСАТ

кликнуо, па јој зграбио руку и загледао се у сунце што тоне

Ах!... заходи сунце!

ДЕША

Сунце слободе!... (Загрљени, ниједи, стоје пред отвореним балконом.)

ОРСАТ

у великој тишини

Како мирно пада!...

ДЕША

наслонила главу на његово раме

Хоће ли се игда вратит?...

ОРСАТ

као горе, сасвим тихо

Ово, — нигда!...

ДЕША

пружила се сва према сунцу, а искипјела је у гледању.

Гледај... гледај!... још мало... још трак...

ОРСАТ

као у сну

Још... још...

ДЕША

одмакла се од њега и коракнула напријед према сунцу, склопљеним рукама, као да моли

ОРСАТ

ухитио се објема рукама за њезина рамена, оборио главу на њезино раме и само један дах излази из разгаљеног лица.
Сунце је зашло.

Ах!...

ДЕША

прекрстила се и стисла се уз њега. Јежња прошла јој кроз тијело. Сасвим тихо, као престрашено

Нема га више!...

ОРСАТ

долазећи напријед вас смркнут у мислима, али миран.

Сутра кад изиде, неће нас препознати више!

Далеки велики жамор и пјевање мноштва.

ДЕША

приближи се прозору, протрне и погледа хитро Орсата, — па као да хоће да хитро затвори стакло

Ах!... Боже мој!

ОРСАТ

устао и погледао ју је. Разумјели су се. Смртни зној пробио му чело, али нема више ни жара, ни гњева, ни пламена у њему. — Запало је сунце! — Горчина и туга уљегли пополако у њ као ноћ. Дише мирно, али тихо.

Они су!...

ДЕША

престрашена, узмиче од прозора, показујући дрхтавом руком у даљину

Они... они...

ОРСАТ

сио је опет, пак сасвим тихо, као у ноћноме дозиву

Дођи! — ту! — близу мене! (Пјесма се приближује.)

ДЕША

дошла тик до њега и скучила се на земљу, а он ју је обавио, као да хоће загрљајем да је скрије. Придушеним гњевом

Проклета пјесма!

ОРСАТ

као горе

Ах! не проклињи!... слушај!...

И тад пјесма револуције пролебди узвишена, триумфална у предвечерје. Цијела је војска пјева. Сви голуби, све чиопе пробудиле се и лепршају претрашено поврх града. Оно двоје јадника стиснуло се све уже, пак као да их је дивотан звук узвеличао, нехотице се уздигли и остали загрљени као један кип. Вруће сузе пузе полако низ Дешино лице. Пјесма ишчезава све помало, као да војска закреће другом улицом.

ОРСАТ

затрављен славном пјесмом, климајући тужно главом, шапће

Ох!... како је лијепа!

ДЕША

Познаш ли је?

ОРСАТ

Чуо сам је у Париђу, — кад је падала краљева глава! (замишљено, а тише) како данас наша!...

ДЕША

укоченим погледом, као пред понором. Пјесма нестаје у даљини. Тихо, тајанствено, скоро за себе

Што смо сад, Орсате? — —

ОРСАТ

Робови...

ДЕША

нехотице узмиче, сва згрожена и кликне

Ох! тад не!...

ОРСАТ

зачуђено

Што ти је?

ДЕША

гледајући га дубоко

Мислим, — — хоћемо ли игда бити сретни, иза овога часа?

Можебит, — ако заборавимо!

ДЕША

одаљечивши се од њега, тамна, пуна тајне

А ко би то могô?

ОРСАТ

дохрлио до ње, ухватио је нагло, силовито и задубио се мрк
у њезине усне

Ти ме остављаш?

ДЕША

блиједа, изнемогла, али тврда

Не.

ОРСАТ

држећи је за руке, а гледајући је продирно

Колико жалости!... колико јада!... а сад
смо дошли до прага наше јадне среће...

ДЕША

уста до уста, оком у око

Ја те љубим!...

ОРСАТ

у страшној сумњи ухвати јој лице обадвјема рукама, пак је
гледа као Едип Сфингу.

Зашто тад нећеш? (затвара јој руком усне) Јес'...
јес'!... ја то видим у твојим очима, — — на твојим
устима!... Ти нећеш!... А зашто?...

ДЕША

сва у овијем ријечима

Хоће ли нам и дјеца бит — к'о и ми — ро-
бови?...

ОРСАТ

мирно, мукло, пуштајући Дешу а вас загрезуо у јад те ријечи

Хоће!...

ДЕША

шапће му замамна и страшна

Тад, — изабери! —

ОРСАТ

обрнуо се и остао пред њоме престрашен, узнесен, пун
страхоте и туге. Као у себи

Претужна, — преслатка, — велика, — к'о
смрт! (Једним махом дохрлио до ње, ухватио, притиснуо ју
је на груди и сјединио усне с уснама у дуги страствени по-
љубац. Па се изнемогли раставили, а он окамењен, тужан,
али као на врхунцу непојмљива мира, кратко, мужевно) Не!

ДЕША

стисла му руку, блиједа као смрт, узела молитвеник и упу-
тила се до врата. Кад је дошла до њих, обрће се и пита га
једноставно, уморно

Да их затворим?

ОРСАТ

наслоњен на стô, а непрекидно гледајући у Дешу. Стресе
раменима, па горким посмијехом

Не затварају се гдје је мртвац у кући! (Она
махне тешком руком као да ступајући преко прага смрти по-
здравља оне те остадоше на другој обали тамне ријеке жи-
вота. — И оде. — Орсат климну главом, пак се свали полако
у столицу сломљен и нијем.)

ГЛАС МЉЕКАРИЦЕ низ улицу

Млијека, жене!...

ГЛАС ГОСПОЂЕ АНЕ

из собе с лијева

Луција!... Луција!...

ОРСАТ

чуо је, разумио је звукове вјечног живота, прекрстио руке
на прсима, пак климајући главом шапће у себи

А сад?... (Остаје замишљен).

ГЛАС МЉЕКАРИЦЕ

који се губи у веселоме жамору оживјелих улица, далеко,
растегнуто

Млијека, жене!...

(Завјеса пада.)

СУТОН

ЛИЦА:

Мара Никшина Бенеша (68 год.), владика дубровачка.

Маде (42 год.)

Оре (36 год.)

Павле (27 год.)

} њезине кћери.

Ката (60 год.), дјевојка у Маре.

Луко Орсатов Волцо (78 год.)

Сабо Шишков Прокуло (62 год.)

} властела дубровачка.

Лујо Лашић (32 год.), капетан поморски.

Васо (40 год.), трговац.

Једна »козица«.

(Чин се догађа у Бенешиној кући (на Пустујерни) у
Граду год. 1832.)

Једина појава.

Соба у госпође Маре. Сиромашно, старо покућство. По зидовима висе запрашене слике старих госпара. На дну и на лијево врата. С десне пак велики готски балкон. Отворен је напола. Кроза њ вуче се по тој запуштеној самоћи задњи жар запада заједно с гласом звона, што поздрављају Госпу.

ГОСПОЂА МАРА сама

Гледа сутон наслоњена у великоме кожнатоме стоцу. Једну руку ставила на таволин пун бумбака, постава, курђела, а другом пребира кралијеш. Обучена је у старо црно одијело. На глави „шкуфијица“ откле падају бијели завојци. Око рамена зелени шалин од крепона, како су га носиле даме двадесетих година. Све је на њој складно, фино, али јако старо. На блеједом, увехлом лицу велики израз уморности и господства. — Докле траје звук звонова Мара моли и гледа запад. Кад и јеке нестане, онда уздахне, пак стиснувши рамена види се, да нешто броји и да њу баш то бројење мучи. Опет погледа запад и опет уздахне.

Како сунце брзо пада! — (Слиједи пређашњу тајну мисао) Јесмо ли оно продали шеснес' окâ по 45, или по 40?... Маде је нешто говорила, да све заједно чини 12, — не 14 талијера. — Јес'... јес'!... (Хоће да настави молитву, али јој се не да) — Ах! Да би Васу дошло на памет донијет ми барем половицу! Ох! Да зна... да зна!... (молећи хитрије у страху) „Света Маријо, мајко божја, моли се за нас“... Ох! јес'! управ — моли се за нас! Ни од кмета кокотића, ни од увјета бедрице! Баш тако!... Маслине усахле, а кућа у Цавтату празна. Истина, капетан Лујо био ми је откупит, ма ја сам рекла: Што?... да промисли: „Звала ме на сијело да јој

платим кафу!“ Да?!... (прекрсти се) Не би ми се ђело него још и то. (Клима главом и гледа у запад тупом ресигнацијом.)

КАТА

Стара дјевојка. Обучена је, како се то носило у властелској кући. Около врата и прса прекрижила бијели велики убручић; бијеле чарапе вире испод нагрешпаног краткога тамнога руха. Папуче су јој зеленим гајтаном обурлане као и њезина сукња. Коса преплетена, по жупску, црном печом.

Уљегла је побрже, па све као да нешто тражи.

Гђе ми се, брода ти, завукла?... (Угледавши Мару, стане и прекрсти се) У име оца и... Ето ти ту!... а што сам ја рекла?

МАРА

пренула се од мисли

Јеси ли то ти Кате?

КАТА

климајући главом као најеђена, али пуна бриге и доброте

А Ви баш хоћете, да се нахладите, је ли? ах?!...

МАРА

ускошена

Ох — ох! — Јеси ли почела?...

КАТА

Прије Госпе Нунцијате с фуњестрам отворенијем?... Је ли ко то видио?!...

МАРА

као горе

Et ne nos inducas in tentationem!

КАТА

Биће, како говорите, ма... гђе нема здравља, нема ти ни латино. (Затварајући врата) — И ето ти ту!

МАРА

гледа је намрштено климајући главом
Ката... Ката! да ти не присије...

КАТА

Нека, само да моја госпођа буде здрава.

МАРА

увалила се у столац
Ајмех!... ето ти је сад у сентименту.

КАТА

слиједећи тише, тик до ње
'ербо што ћемо послије, кад не буде више ње?

МАРА

затворила очи и шапнула
Послије?!... Послије?!...

КАТА

као горе, у забуну да изрази оно, што мисли
Ех!... говору, да је послије... и... сутра.

МАРА

пренула се, па је гледа у лице
Сутра?... што је сутра?

КАТА

Сутра је... (нагло) — објед. .

МАРА

Објед?...

КАТА

доброћудно, да не престраши одвише госпођу
Је ли данас уторник?... Јес'. — А јесте ли

ми прикојучер дали цванцику? — Јесте. — Дакле?... Све то хоће ријет, да ми је потреба динара за храну!

МАРА

сметена и једита

Добро, добро!... Кад се врату дјевојчице с новене, оне ће ти их дат. — Знаш да госпођа Маде држи кључе!

КАТА

иде пут врата, као да хоће да изађе, па некако нехајно замрмља

Знам, знам! ма у толико и оне су...

МАРА

обрнула се нагло према њој

Што?...

КАТА

као горе

Рекле су: даће ти их мајка.

МАРА

Ах! (Мало се стресла и стисла рамена, као да ју је прошла јежња. То је трен. Одмах се усправи, устане и с великом мирноћом) — Кад су оне то рекле, — биће тако. (Кати) Напомени ми сутра у јутро, да ти их дам.

КАТА

зауставила се до врата, пак стиснула руке у јаду гледајући госпођу Мару. У себи

Ах! јадна моја госпођа!...

МАРА

Не чујеш ли, да су закуцали? Пођи отвори; биће дјевојчице.

КАТА

Идем, идем. (Одвуче се тромо климајући свеђ главом.)

МАРА

остала замишљена и нијема, пак прошавши рукама преко лица, с неизмјерном уморности, тихо

Гинемо!... гинемо!... а све залуду. — Сребро, бисер, прстени — — све, све је продано, импењано!... А ваља наћ! — Ваља живјет! (Протрнула али одмах и пренула се. Чује некога, да доходи уза степенице. Брзо прође убручићем преко очију, сједне у столац, начини скуфијицу и шалин, све да јој се не види гануће.) — Боже прости, рекли би, да плачем!

МАДЕ, ОРЕ, ПАВЛЕ

улазе једна за другом, све три једнако обучене, како се носило год. 1830. Велики затворени клобуци, широки рукави и широко рухо. Около струка „мантиљице“ од модрога „крепуна“. Сукње су кратке, а цревље отворене поврх бијелих бјечава. Свака од њих држи у руци молитвеник и фени бијели убручић. Све три су мало укочене, озбиљне. Ништа смијешна, али разумије се, да оне живе изван свијета. Једна их мала „козица“ прати, па како оне уљегну, остане она до врата.

МАДЕ	} Улазе једна за другом, па иду управо до мајке, те јој се једним кретом све три дубоко поклоне.	} Госпо мајко!
ОРЕ		
ПАВЛЕ		

МАРА

наслонила се дражесно у стџу, пак пола шаљиво, а неком царском љубазности прима поздраве, као кад се владарица клања дворским дамама.

Добре ми дошле!... Добре ми дошле!... Ма виђи ти, што су ми данас фамозе!... Заисто, Маде, твој клобучић...

МАДЕ

срећно, али устегнутим изражајем

Да си виђела, што су ме гледали!...

МАРА

као горе

Ох!... нико пак не носи шалин, како моја
Оре.

ОРЕ

клања се дубоко, с посмијешком

Научила сам од Вас, Madame la Comtesse
Marina de Benessa, dame d'honneur de S. M. l'
Impératrice Marie-Caroline!

МАРА

шаљиво и нехајно, гледећи бијеле завојке

Ајмех! И теби је још Франческо по глави.

МАДЕ

Како не би! — Виђеле смо Вас балат кон-
траданцу с Императором...

ПАВЛЕ

која је предала „козици“ свој шал и клобучић, опона-
шајући их иронички

Ох! која бремена... која бремена!

МАРА

мирно, гледајући је

Свећ добра за складну чељад.

ОРЕ

тихо Павли одлазећи с клобуком у руци

Разумијеш ли?

ПАВЛЕ

погледала ју је мирно, пак стресе раменима и обрне јој леђа

Не!

МАДЕ Ори

Хо'мо се промијенут, Оре.

Одлазе, а „козица“ за њима.

МАРА

обрнула се, па гледа Павлу некако у шали.

Зле си воље данас, филозофе мој!... Дану!... да те видим. (Павле сјела на ниски „табуре“ тик до мајке, па се подбочила на ручицу стоца и загледала се дуго у мајчине сиједе косе). Ох! Ох!... што говоре те твоје очи?

ПАВЛЕ уморно

Да су виђеле данас, мајко, прве чиопе.

МАРА смијешком

Тако рано!...

ПАВЛЕ

Десет дана прије, него лани.

МАРА

Ти се само тега спомињеш, Павле!

ПАВЛЕ

наслонила главу, па као кроз сан

Чекам свеђ примаљеће, како да ће нешто доћ.

МАРА

погледавши јој дубље у око, дигне јој главу, да је
боље види

Биће зато, да су ти очи од плача?...

ПАВЛЕ

стресла се, устала нагло, па опет стала те сва смркнута

Да! Биће... зато — и за што друго.

МАРА зачуђена

Ђететино!... у твојим годиштима, у нашем
стању... ћела бих баш знат... што ти мањка.

ПАВЛЕ горко

Ништа, мајко, — и све.

МАРА

Какве су то ријечи?!

ПАВЛЕ

нагло спусти јој се опет до нога, пак дубоко шапће баш до ње, рек би од страха, да и саму себе чује

Карај ме, мајко, карај! Саме смо. — Нико не види, — не, — нико не чује нашу слабоћу. Могу се исповиђет теби, мајко, како господину Богу... (Сједне крај ње као прије па још ближе, још тише) Страх ме!...

МАРА зачуђена

Страх?!...

ПАВЛЕ

као горе, све наглије и тише

Полако, полако увукла се пропаст у јадну ову кућу. Сиромаси смо! Нема више блага, — до мало ни огња. Те твоје миле руке не преду више злато, не заматају више свилу. (Зграбила руке мајчине, па их грчевито пољубила) — За динар... за динар трудиш!... (Скрила лице и заплакала.)

МАРА

подигла се сва устресена. Уста јој уздрхтала од бола; хтјела би и она да заплаче над толиком биједом, али све то грође као трен и она је опет тврда.

Ко те научио, Павле, питат, што наши стари нијесу ћели?

ПАВЛЕ

устаје ламајући тихо руке и подигла лице, на коме титра нешто као гњев. У себи

Свећ исти!... свећ исти!...

МАРА

као горе

Откад се властела немаду поносит и својом мизеријом?... Ако је Дубровник у сужањству, будимо и ми у тузи. — Разумијеш ли, Павле?...

ПАВЛЕ

загледала се нехајно у тле, пак и нехајно одговара
Разумијем.

МАРА

сједа у столац па начињајући зврке и шал

Владали смо тисућу годишта, вријеме је да и умремо. (Станка. — Мирно и благо) Смолићеш вечерас, Павле, дјело од покајања, да те Бог ослободи од пустих мисли.

ПАВЛЕ

пошла до прозора, сјела и загледала се у тмину, што се све
то више спушта

Хоћу, мајко.

МАДЕ

завирила до врата

У тмици сте, мајко?

МАРА

Сутон је за разговор.

ОРЕ

улазећи с Мадом

И за тугу.

МАДЕ

Оно Данте говори: „Ега l' ога¹... ега l' ога“... Спомињеш ли се, мајко?

¹ Впјаше доба.

ПАВЛЕ

сједећи крај прозора и гледајући свеђ на двор, дубоко а
далеко

„Era già l' ora che volge 'l desio
„A' naviganti e 'ntenerisce il core
„Lo di ch' han detto a' dolci amici
addio.¹

МАРА сјетна

Што је то лијепо!...

ПАВЛЕ

као горе

И јадно...

МАДЕ

гласно до средњих врата зове

Ката!... Ката!... донеси лукјернар! (долазећи
напријед) perchè altrimenti растопићемо се у поезији.

МАРА

А ти кад волиш прозу, Маде, ево ти два
крупка бумбака. Рашчини га, а нека ти Оре по-
могне. Ваља брзо да сплетемо докољенице за Дум
Андра. (Дава јој бумбак.) Можете фатигат и без
свијеће.

МАДЕ

сјела; Ори

Оре, држи! Ја ћу омагат. (Обадвије почну радњу.)
А у толико можеш ми приповиједат, што си чи-
тала у кроници Влађа Бенеше. (Цијели разговор, што
слиједи, преплиће се с радњом, све наравно и једноставно.
Мара плете бјечву, а Павле чупа стари постав).

МАРА Павли

Имаш ли и ти посла, Павле?

¹ „Било је већ доба, кад се путници на мору њежно сјете ра-
станка са милим пријатељима“.

ПАВЛЕ

Чупам стари постав за болеснике.

ОРЕ

Мади увијек мало узнесено, романтички
Ох! Маде — то ти је био госпар човјек!

МАДЕ

А докле си дошла?

ОРЕ

Кад га Карло Пети прима на удијенцу.

МАДЕ

Мајко!... чујеш ли!... Карло Пети!

МАРА

Још живемо, ћерце, од љепоте оних дана.

МАДЕ

другијем тоном, некако ускошена, што не може распутити
узџ на бумбаку

Како хоћеш да оматам, кад су таки узли?!...

ОРЕ

и она је сашла са Олимпа прошлости, па се пригнула до
ње, да јој помогне.

Истина!... (зове Павлу) Павле! — Имаш ли
ножице?

ПАВЛЕ

дигла се мирно, па с ножицама у руци долази до сестара.

А што ће Вам? (Све три дјевојчице окупиле се, да
размеђу бумбак.)

МАРА

нехотице, као да се нечеса спомиње, загледала се у своје
кћери, па некако одсутно, јадно

Три су биле и исто су чиниле: — Клото је прела, Лакези је мотала...

ПАВЛЕ

као горе, сестрама,

Залуду! — боље пристрић, него се мучит.
(Ножицама пресијеца узао.)

МАРА

као горе, замишљена гледајући Павлу

А трећа кида нит живота. — — (Пригнута, подбочена гледа испред себе, па нехотице гласније) Ма!...
Како се оно трећа звала? — —

ПАВЛЕ

обрнула главу, разумјела је, и одговара, као јека, чудним
посмијехом на уснама

А т р о п о с, мајко!... (Сјела опет до прозора.)

МАРА

стресла се мало, пак увалила се у стô, једва шапћући

Јес'... јес'! — — (почела опет плести бјечву, те закљимала главом као кроз смијешак, а у себи) Боже мој — лудих мисли!...

ОРЕ

Чујте дакле, што пише наш антенат, Дон Владислао де Бенеша, амбашатур наше републике. (Држећи свеђ памук омотан околу руке, откле Маде размата жице и у клупко их заврће, Оре говори, као да чита; нешто емфатички, као што јој је цијела нарав занесена за величином и господством) „Најприје сам пошô „у салун копљаника. Ту их је било 25, сви у злату „и у брокату. Пак смо прошли кроз салу амбаша- „тура — *de l'ô s e m b a j a d o g e s*“. — Ту нас до- „чекали 32 пажа с буздованима од злата“.¹

¹ Сачувао сам стил и језик небројених сличних мемоара што сам нашао и прочитао у државном архиву и по властeosким кућама у Дубровнику. Талијански језик био је у оно доба у цијелој Европи ди-

МАРА у себи

Ах! Да ми је једнога за — сутра!

ОРЕ

„... Тад је на врата у сали дел Троне уљегô ел гран мајордомо и завикô: Ел „Реј: — И ето ти прочешљуна како на Ко- „росанте а на дну у оному злату, између ала- „бардâ и барјака, један човјек сâм, вâс у црну, со I „Тосон д'ого на прсима. Гдје је он проходио сви „су му се клањали. Парало је жито на пољу по „великоме вјетру! — Сви умукли. а они човјек у „црну успео се до трона и сио, како да се умо- „рио, испод балдакина од велута извезенога с „аквилам империјалијем. Они је човјек у црну био „— Карло Квинто!

МАРА

устресла се од радости и ускликнула

Ах!... Карло Квинто!

ОРЕ

наставља не прекидајући радњу

„... и тад ел гран мајор домо quasi на ко- „љенима пред њиме, нешто му је шушноу у ухо. „Сикуро му је говорио од мене 'ер Императур „погледа ме за моменат с некаквијем мутнијем „очима, пак ме поздрави и проговори по полако „и како да шњуха, та сhîâго, оне двије фамозе „ријечи: Subgrias Vos! — — И ја сам се по- „крио!“ (Дубока ноћ. Оре се заустави као узнесена а сло- мљена од те славне успомене.) Ах! — Мајко! јесте ли чули?... Карло Кванто нам је рекô:...

пломатски језик, као сада француски, тако да су државни тајници свих европских држава у XVI и XVII вијеку били већином Флорентинци. Зато је талијански језик слободном вољом Републике Дубровачке (дотични су *Senatus Consultu* Сечата често штампани) био и државни језик Републике. С тога и та мјешавина језика у списима и у говору старијих Дубровчана.

МАДЕ }
ОРЕ } (у један глас) Subrias vos!

МАРА

Ех! Дјецо!... платили смо му слано они
клубук!...

ПАВЛЕ

мукло, чупкајући шарпију
„Триста Вица удовица!“¹

МАДЕ

настављајући радњу

Реците, што му драго, мени се још блијешти
од толике свјетлости.

КАТА

уљегла кроз средња врата с ужеженим лукјернаром; држи
га високо и носи га до таволина

Bonásera!

СВЕ ГОСПОЂЕ

Bonásera!

КАТА

стављајући свијећу на таволин

Нема, госпо, више стијења дома.

ПАВЛЕ

смијући се, иронички, Ори и Мади

Блијешти ли Вам се и од те славе!

МАДЕ

скандализована

Павле!...

¹ Легенда, да је на самоме острву Лопуду остало три стотине
удовица именов Вица послје расула царске флоте, коју посла Карло
V на Алжир, а олуја је уништи. Наш славни Антун Казали спјевао је
велебну пјесму о тој причи.

ОРЕ

исто презирно

Ба! зову те неки: „Павле Ђакобина“!

ПАВЛЕ

устане мирно

Грехота да нијесам.

КАТА Мари

Поручио Вам је капетан Лујо, да ће Вас доћ
вечерас поздравит.

ПАВЛЕ

у себи, мукло

Ах!...

МАРА

Жо ми га је.

КАТА

Реко је: ваља да пођем.

МАДЕ	}	(радећи, нехајно) Нека пође!
ОРЕ		

ПАВЛЕ

сломљена, сједа опет, гдје и прије, па у себи
Све досијева!... све!...

КАТА

до врата, спомене се нечеса, па се обрне према Мари

Нути! — све ти заборављам, госпо! Ех! пуста
годишта!... — Хоћете ли примит Васа?

МАРА

зачуђена, скоро радосно

Што?... Васо?... дошо је!?!...

КАТА

Начекô се јадан доли у солачи.

МАДЕ	}	(као горе) Нека чека!
ОРЕ		

МАРА у себи

Ох! То су моје молитве!...

КАТА у себи

Да зна, да сам јој га ја зазвала!...

МАРА

нехајно Мади наслонивши се удобно у стôцу

Пошто си погодила, Маде, оку котôњате?

МАДЕ

По цванцику и пô.

МАРА

рачунајући у памети

Јес'... тако је. (Кати) Реци му, нека се служи.

КАТА

одлази климајући

Залуду! ко је госпар је госпар!

МАДЕ

устаје, замата радњу те, приближивши се мајци, некако свечано

Не заборавите, мајко, да је Васо Херцеговац купио у суду полачу Вашегâ нона Тудизића. (Оде)

ОРЕ

исто као Маде

... и да га наши кмети зову: „госпару Васо!“
(Оде)

ПАВЛЕ

шапне мајци тихо

Зафали му, мајко. (Оде)

МАРА

загледа се за Павлом

Чини ми се: Павле има разлог!

ВАСО

улази, скида фес с главе и дубоко се клања, заустављајући се до улаза

Госпо!

МАРА

сједећи, не обрнувши се

Ох! ти си, Васо?... Браво, да!... Добро ми дошô!

ВАСО

приближио се све полако, кано да по бисеру гази

Ех! фала госпо! (љуби јој руке) Ето ме ту; — а како ти је, валај, здравље, госпо?

МАРА

великом љубазности, али неизрецивим изразом нутрашњега величанства

Старос', Васо мој!... А што ти је од Анђе?... Чула сам, да је сретно повила.

ВАСО

блажено

Милостиви ли сте, госпо!... Ех! Бога ми, ... родила јунака!

МАРА

гледајући га посмјешнице, као да тражи разлог његова доласка.

А... што си ми дошô, Васо?

ВАСО

сметен, али лукавим смијешком, вртећи фес између прста

Ех!... па знате... Задужио се Васо... у Вас, госпо.

МАРА

као горе

У мене?!...

ВАСО

као горе

Ех! па... Ви ми поштено продали котоњату, а ја, Бога ми... поштено заборавио да Вам је платим! Хе! хе!

МАРА

сва се наслонила у стô, па, као у чуду, неизмјерним изразом нехајства

Јадни мој Васо!... ма што си се мучио!... није било заиста преше.

ВАСО

Било је, било, госпо! — Ама што ћеш? — Посла! ех! да ти се заврти! — Купио кућу, велику, пусту... полачу Тудизића... знате ли, госпо?...

МАРА

усукала се, али мирно и хладно

Не знам, Васо!

ВАСО

охрабрио се, па пристодушнo приповиједа што ћути

Ех! да видите пустијех соба! — Боже, Боже! — Големе као џамије, а зидови, — валај, — куле, госпо! Ах! у што сам се упртио; а хоће ми се блага, да то све причиним у магазин за брашно! (У разговору дохватио се сточића и хтио да сједне.)

МАРА

полако устаје и мирно зове

Ката! (Васу једноставно и отворено) Рекô си, чини ми се, 16 ока, по...?

ВАСО

усправио се, па с пређашњом сметеном а великом понизношћу ... по 45, госпо! — по 45!...

КАТА

уљегла

Звали сте ме?

МАРА Кати

Примићеш од Васа динар (Васу с пређашњим добрим посмијехом и фином љубазности) Знаш, — она ти држи конте ових путина.

ВАСО

предао замот динара Кати

Ех! прости, госпо!... хоћеш ли да пребројим!...

МАРА

великим господством, а све то слађе

Што ти доходи на памет, Васо!... Жô ми је само, да си почекô, јадан. — Спомени се опет кадгод твоје сусједе, Васо! — а не заборави ми поздравит Анђу!...

ВАСО

вас пригнут, блажен од толике части, љуби јој руке па одлази све унатрашке кроз средња врата.

Ех! валај... позлатила ти се уста, госпо!... Опет ћу Вам доћ...

МАРА

краљевским поздравом руке

Адио, Васо.

ВАСО

Адио, Госпо! (Оде)

МАРА

Кати, хладно, сухо

Ката! — приброји.

КАТА

пребројила

Не мањка ни карантан.

МАРА

узимље јој новце, ставља их у шпаг, па одлази према својој
соби

Рекла сам ти: имаћеш их сутра. (Оде)

КАТА

гледа за њом

Залуду!... (Одлази климајући све главом) Ко је
госпар је госпар! (Оде)

ПАВЛЕ

уљегла хитро с доњих врата гледајући све наоколо немирно,
да је мајка не види; мутне очи, стиснуте блиједе уснеРекла сам му ја, да пође, и послушô ме. Че-
кала сам га осам годишта, вратио се — пак опет
иде!... а ја опет сама без утјехе, без уфања...
Ох! све проходи... све се дуне! — И младост —
и ови тужни дани... (Дошла до балкона и гледа на двор.)
Још један једини трак, — онамо на Госпи... пак
тад велики, дуги јад... ноћ! (Утопљена је у црним
мислима.)

ЛУЈО

улази кроз средња врата

Ката ми је рекла, да је ту... (Угледавши Павлу,
стане) Ах! — сама је.

ПАВЛЕ

пренула се. Уморном руком глади чело.

Да нема мисли, не би ни јада било. — Али
овако... потреба ми је снаге и ништа него снаге.

ЛУЈО гласно

Зашто?

ПАВЛЕ престрашено

Лујо!... Ту!...

ЛУЈО

Звали сте снагу: ево је.

ПАВЛЕ оштро

Слушао си?

ЛУЈО мрко

Не. — Чуо сам.

ПАВЛЕ сметена

Дошô си, да нас поздраваш?... је ли? Ах!...
идеш... зазваћу ти мајку.

ЛУЈО

хоће да је задржи

Почекајте... Павле!

ПАВЛЕ хитро

Не... не... (дотрчала до врата на лијеву, па зове
нагло) Мајко!

МАРИН ГЛАС

Што је?

ПАВЛЕ

као горе

Дошô је капетан Лујо. — Хоће да те поздрави.

МАРИН ГЛАС

Ето ме!... Задржи га за час.

ПАВЛЕ

Пауза. — Мирна, ал изморена обрнула се према Лују,
наслонивши се до прага.

Смилуј ми се!

ЛУЈО

дошао до ње, тихо, али страствено

Идем ли, Павле, и ови пут — брез уфања?

ПАВЛЕ

ламајући тихо руке, довукла се до стоца, пак се сва
на њ згрчила.

Ох!... муко моја!...

ЛУЈО

до ње, тврдо, али с дубоком страсти

Ишћерај ме, ма ваља да говорим... за први
и задњи пут. (све тише) Били смо дјеца, ја син
кмета, а ти кнежева ћи. Ћућели смо се још у
дјечјој игри. Пак су ме послали на море. Годишта
и годишта смуцô се по свијету. Дошô, — пошô, а
мени свеђ у глави твоје око и златне косе, што
су ти круниле чело. — Вратио сам се, ето —
човјек. — „госпар“! — како ме туђи, слободни
људи зову. Јадног мене!... нијесу знали, да кад
сам уз Вас, ето опет вашег роба!

ПАВЛЕ

стиснула шакама уста и загледала се у тле.

То је!... то је...

ЛУЈО

као горе, све то живље

Кметски ми је род улио у душу најниже
пониженство, (сасвим тихо и страствено) — љубав за
тебе, — задња госпо моја!

ПАВЛЕ

устала мирно, па га око у око оштро, продрљиво мотри.

А ко ти је то допуштио?

ЛУЈО

грчевито је зграби за руку, пак лицем у лице

Ах!... зато, што си виша ти у тузи, него
ли сви ми у срећи, — зато, зато, — Павле, ја
те ћутим... ја те хоћу!...

ПАВЛЕ

истргла руку, здвојном одважности

Зашто губиш толико ријечи?

ЛУЈО

Ти ми се ругаш?

ПАВЛЕ

мирно, а неизмјерном тугом

Слушала сам те, и нијесам побјегла.

ЛУЈО горко

Ко ми те дакле граби?

ПАВЛЕ

као горе

Ти си рекô: моја туга! — Ако си ти у мојој
кући кмет, — и ја сам ту у сужањству мога го-
спства.

ЛУЈО

ухвати је за руку, мило и одважно

Сломимо вериге, будимо људи, Павле!

ПАВЛЕ

гледа га великим болом, али сва расцвијељена од унутрашње
своје жртве.

Ко извади само једну плочу из ових распуца-
них мира, пропада нам двор, умире нам господство.

(Продирним погледом затравила му сав очињи вид.) Хоћеш ли? ...

ЛУЈО

гњевно, неумољивом тврдоћом других тежња
Брез срца, — без срца, — како и сви твоји!

ПАВЛЕ

сјетно, мртвим погледом, смијеш се, наслоњена до таволина.
Зовеш ли тако оне, што умиру за барјак свој?

ЛУЈО

сио је схрван и покрио рукама лице.
Павле!... Павле! — Трудан ли је ови крст!...

ПАВЛЕ

полако, свечано ставила му руку на главу.
Носимо га, — за туђе гријехе, — кô господин Бог!

ЛУЈО

тргне се, устане, грчевито
Ох!... ето... доходу...

ПАВЛЕ

тужним посмијехом
.. господари наши!

МАРА

улазећи, до врата
Идеш ли нам управ, Лујо?

ЛУЈО

Идем, госпо, откле сам и дошô.

МАРА љубазно

Дубровник ти је малашан, младићу!

ЛУЈО

... И тужан.

МАРА

у стоцу, уздахнувши

Ех!... Што ћеш?!... Припун је успомена!

ОРЕ

улазећи

Не заборави ми донијет папагала, Лујо.

МАДЕ

улазећи за њоме

А што ћеш мени? (Говори с њиме.)

ОРЕ

приближила се. Павли, тихо, сасвим нехајно

Како ћеш без њега?

ПАВЛЕ

стресла је раменима, истим тоном, тихо

Како и досад.

ОРЕ

Боље за тебе. (Одлазећи од ње, још тише) Спо-
мени се Марије-Орсоле!

ПАВЛЕ

остала за час као ошинута

Марија-Орсола!...

КАТА

до врата

Дошô Вам је госпар Луцо и госпар Сабо.

МАРА

устајући

Finalmente! (Кати) Прими, пак донеси кафу.
(Ката одлази.)

ОРЕ

She fortuna!... Откад нам није било го-
спара кнеза.

ЛУЈО

Што?!... Госпар Луцо?...

МАРА

полутужно

Још једини живи властелин, што нам је био
једанпут владар.

ЛУЦО

показао се до врата тешко дишући, вџс запијехан од астме
и од високијех скала. Дебео, надувен, слабих нога, једва се
миче, наслоњен на велики штап са златном ручицом.
Обучен је à la vieux régime с отвореним цревљама. Тамно-
модри фрак са златним пуцама. Велика црна кравата около
врата. На глави носи црну кадиџску капу, коју нигда не
диже. Лице обричено. Покривен је фераулом.¹ Све је на
њему једноставно и чисто. — Улази тромо, као да ноге не
могу да подносе претешко тијело. Његов је говор мјешанија
неразумљивога мумљања и гласнога ћутања. Велика старост,
велика слабост, велико господство.

Уф!... те проклете скале!...

МАРА

пошла му у сусрет

Добро нам дошли! Ма бгаво, Луцо!... оз-
дравиле ноге.

ЛУЦО

свали се на канапу

Нијесу оздравиле!... Горе! Горе!

САБО

је уљегао за њиме. Сух, укочен, малашан, обучен à la 1820.
сиромашно, али фино и с неком елеганцијом. Миче се као
аутомат, рукама иза леђа, очима затвореним, тврдог, перга-
менског лица. Смијешан је, али потенцирани grand-seigneur.

¹ Старински широки сукнени огртач (манто).

Све је у њем охолост. Он не гледа, он се не обрће, већ у неизмјерној моралној нехајности за све, што је садашњост, затворио уста, и каткада поспрдно зарежô. Кад говори, кад мучи, исти израз презира затегао му уснама. Нема клобука, нема огртача. Дошао усред собе, махнуо главом и руком поздрављајући госпође, пак се зауставио, прекрстио руке иза леђа, затворио очи и гласно се насмијао; рекао би: заграктале вране.

Маде!... Оре! — хе! хе!...

ГОСПОЂЕ

Добро нам дошô, Сабо!

САБО

непомичан усред собе, опет загрокће

Хе! Хе!

ОРЕ }
МАДЕ } Што ти се догодило?

САБО

као горе

Јесмо ли се окладили, si o no!

ОРЕ }
МАДЕ } Свакако (радознало) Дакле?...

САБО

као горе

Хе! Хе! Хе!...

ОРЕ }
МАДЕ } (около њега) Је ли било ведро, Сабо?

САБО

затворио очи, па са злобним задовољством погледао једну, затим другу, а словку по словку изговара

Д а ж — ђ е — л о ј е!!

ОРЕ }
МАДЕ } (у шали, као да су веле забринуте)
Ох! изгубиле смо!

ЛУЦО

најеђен, што не разумије

Ђе ти је дажд?... Сабо!... Ђе? Ђе?

САБО

као да навјешћује велику новост, склопивши очи и подигнувши обрве,

На дан Св. Влаха 1796...

МАРА	}	(као да се љуте, што им се руга)
ЛУЦО		
		Ма! Сабо!..

САБО

наставља не, пазећи ни што говоре, ни што чине

На дан Св. Влаха 1796, кад је госпар кнез Никша Бенеша...

МАРА

зачуђена, радознала

Мој јадни Никша?

САБО

као горе

... Кад је госпар кнез Никша Бенеша излазио из двора с дуплијером у руци, — да ж ђе-ло је! (стиснувши рамена, према Ори и Мади, као да их жали, што не знаду) — Прочитô сам у моме мемориалу! — e tanto basta!

ОРЕ

пружа му на тањурићу нешто котоњате и мантале; врло љубазно и дражесно

Окладе су слатке, кад их Сабо добива!

САБО

погледао хитро, што му дарива, па глдећи Ору по лицу

Браво Оре! — хе! хе!... Биће и за мога риса!

ЛУЈО

Павли, тихо, гледајући у чуду све те приказе неразумљивих
прошних времена.

Што? ... он гладује?!...

ПАВЛЕ

Воли то, него ли туђу милост!

МАРА

Луцу у разговору

Сабо је погодио. — Спомињем се! Ох!...
Боже мој, како да је јучер! — Јадни мој Никша,
ћио поћ у цркву с бјечвама од свиле. — Имађинај
се! — А почела падати која капља! Нећеш,
Нико! рекла сам му ја, — па ти му навукла два
пара шкапина, а повише њих бјечве од свиле.
Да!?... и како је послушô!

ЛУЦО

А у мене Ане?!... Уф!... Све виче: „Ваља
ти ставит плашт. Биће амбашатури из Париђа,
из Вијене!“... Ха! Ха!... Како ћу плашт, кад бура
пуха, а у сенату разбио Никола двије ластре?!...
Уф!... Ане кушпета... а ја?!... Ставио под плашт,
знаш ли што?... Кожицу од зеца! — Ха! Ха!
Ха! — Кнез у кожици?... (Од силнога смијеха дошао
му кашаљ. Духа, хрка и усекује се великим модрим убру-
чићем.)

МАРА смијући се

Ах! Да нас јадна Ане чује!...

ЛУЈО

Павли потихо

И ти можеш с њима живјет!...

ПАВЛЕ

блиједим смијешком

И умријет.

ЛУЈО

муклим гњевом

То нијесу људи!...

ПАВЛЕ све тише

Вечерња луч зове душе на сијело.

КАТА

улегла носећи на тацуну кафу, бешкота и колачића. Иде
од господара Луца до свакогаСлужите се! — Молим Вас! — Хоћете ли
још цукара? — Ево вам бешкота. — (Свак узимље,
срка, гризе. Ката остане на дну чекајући, да сви доспију.
Разговор, што слиједи, преплиће се с кафом.)

ЛУЦО

Мари показујући Луја

А ко је они?...

МАРА

Капетан поморски; знаш — Лујо Лашић!

ЛУЦО

Лашић... Лашић!... Кмет?...

МАРА

Био му је отац.

САБО

који се приближио Мари

Тад је и син.

МАРА Сабу

Поморци нијесу кмети, Сабо.

САБО поспрдно

Дә, дә!... Сорбонезица! (Срче кафу.)

ПАВЛЕ

пружила кафу поморцу, тихо и тужно
Прими задњу, Лујо.

ЛУЈО

мукло, гњевно

Притворила ми се у отров!

ПАВЛЕ

као горе

Зашто си слабији од мене?

САБО

Мари, поспрдно

А јеси ли примила на посјед госпођу Франу
Матову! хе! хе!...

МАРА

ОРЕ

МАДЕ

(као увријеђене) Ох! Сабо...

ЛУЦО

А ко је то? ко?...

ОРЕ

Ајмех, Луцо! Не знаш?! Мато Луков Бин-
циола! властелин дубровачки, *siambellano* е
Conte dell'Impero узео Франу, ћер Влаха
Батистића, бутигара у Цавтату.

МАДЕ

у највећему згражању

La comtesse Françoise!

ЛУЦО презирно

Ђа! Отац му је био с Франчезима!...

МАРА

Veramente, ја разумијем све, само не то! (Ката покупила све кикаре и пошла.)

ЛУЈО

устегнуо се, да не плане Павле га свладала ријечима и погледом; тихо, страствено

Чујеш ли им гњиле душе?!... Ах! Павле, Павле! бјежи са мном у живот.

ПАВЛЕ

све то тврђа

Би ли ти, капетане, оставио брод, кад се топи?

ЛУЈО

прене се, хитро, инстинктивним згражањем

Не!

ПАВЛЕ

с горким посмијехом

Ето видиш!

МАРА

устајући

Ако хоћете на партиту?

ЛУЦО исто

Хо'мо! Хо'мо!

ЛУЈО Мари

Госпо... ја идем!

МАРЕ

врло љубазно

Врати нам се брзо.

ОРЕ }
МАДЕ } Адио, капетане!

ПАВЛЕ за себе

Јес'! — Пођи и ти, како је она пошла...

ЛУЦО

тетурајући до вратâ на лијеву

Адио, младићу! Адио! (обрне се према њему)
Ако сусретнеш Ђегод по мору... знаш? — барјак
Св. Влаха... Поздрави га!...

САБО тврдо

Залуду се мучиш!... Нема га више!

ЛУЦО

остао отвореним устима као у страшном чуду.

Ах?!... (Освијестио се, стресао се, закашљао, замумљао) Виђи, враже!... Виђи!... (узме Мару за руку)
Прем смо стари! (мрмљајући) Нема га?! (опет стане и опет се враћају старе мисли.) А зашто га нема?...
Зашто?!... (Одлази с Маром под руку.)

ЛУЈО Павли

Госпо Пâвле, да сам Вам припоручен. (Хитро, тихо и горко) Вратићу се. А тад?

ПАВЛЕ

смртним посмијехом

Бићу стара, Лујо!

ЛУЈО

све потише

Љубићу те и у старости.

ПАВЛЕ

као горе

Бићу мртва, Лујо!

ЛУЈО

мукло, очајно, лицем у лице

Тад ћеш пак бит моја!

ПАВЛЕ

планувши, све потихо, скоро весело

Ох! Тад хоћу!

САБО

Ори и Мади, одлазећи

Весела ти је Пáвле!

МАДЕ усукана

А зашто не би?

ОРЕ

узме га за руку

Сенатуре!... Зову нас — на велико вијеће.
(Иду смјешећи се на лијеву.)

ПАВЛЕ

у исти час видјела Луја крај врата у средини, гдје одлази.
Страх и очај је свладају и она заваци

Лујо!...

ЛУЈО

обрнуо се баш до прага, па затрчао се до ње и зграбио ју
је страствено

Идеш ли са мном?!...

ПАВЛЕ

ухитила му главу обадвјема рукама, па се у њ загледала,
као да би га хтјела испити

Не! — Само да те још једанпут видим —
прије смрти...

ЛУЈО

Павле!

ПАВЛЕ

тура га од себе

А сад — пођи! (Он се тргне, пољуби је нагло у чело и побјегне здвојно.)

ПАВЛЕ

остала као громом ошинута. Из ближње собе чује се смијех и разговор. Ухитила се за главу, па махнитим погледом заокружила сву празнину, што је опкољује. Очај плане за час у измученој мисли, затрчи се до балкона, као да ће га отворити и полетјети, пак стане изнемогла до прага.)

Не! (сва протрнула) Да га још једанпут видим... Пак?... Пак?... (хоће да отвори) — „Тад ћеш бит моја!“ — Дакле?... Смрт!... (Узмиче као пред повором, одакле ниче дубока, далека мисао.) Марија-Орсола!... и она се укопала, да живи за једну једину вјечну мисо!... (Пауза) — „Тад... тад бићу твоја!“ (Дубоко зајечи и покрије рукама лице. То је трен. Чврста несломљива воља, што јој се из хисторичких давнина у жилама слегла, утврди је до врхунца снаге.) Прије него сване дан! — Јес'! — Одма, одма! — Ко мре, не чека! — (Одлучним кораком дошла до собе, одакле продире жамор и смијех играча, али покрај врата сва се устресла.)

Јадна мајко! — А да није тако, умрла би. (Хитро зове) Мајко!... Мајко!...

МАРА изнутра

Што је, Павле?

ПАВЛЕ

Играш ли?

МАРА

За час, не.

ПАВЛЕ

Тад — дођи! — Неко те зове!

МАРА

Ево ме, ево!

ПАВЛЕ

проблијеђела. Страх је предобио. Као мртва душа насло-нила се до првога сточића.

Не остави ме, Боже!

МАРА

уљегла на лијева врата, па се зауставила Не разабире у полутами.

Ко ме зове?

ПАВЛЕ

непомична, бешћутна

Марија-Орсола!

МАРА у чуду

Марија-Ор... (Дошла до кћери, погледа је продирно, па сва продрхта) Јеси ли ти то рекла?

ПАВЛЕ

Јесам, — ја.

МАРА

зграбила кћер грчевито за руку, па је довела до свијеће.

Тетка твога оца Марија-Орсола Бобали... учинила се думна... јер је ћућела... пучанина.

ПАВЛЕ

Како и ја.

МАРА

Ти!... Ти!...

ПАВЛЕ

свећ бешћутна, тврда

Човјек, који је сад изишо, однио је и сву душу моју.

МАРА

муклим гњевом и презиром

Ти си ћућела кмета?!

ПАВЛЕ

Како да је властелин, мајко!

МАРА

сломљена, свалила се у столац

Ах! — То је крај свему!

ПАВЛЕ

приближила јој се, дубоко, али као из велике далечине

Жо ми те је, мајко! — Али и ти знаш, да је тако боље. — Остају ти двије ћери... Ја ваља да умрем свијету (стресла се) кад не могу животу.

МАРА

устала, па гледајући је оштро, дуго

Зашто сад, кад он иде?

ПАВЛЕ

Рекô је: вратићу се!

МАРА

Пак!

ПАВЛЕ

лице у лице

Да га још једанпут видим — његова сам!

МАРА

потихо, продирно

Јеси ли чекала, да ти речем: пођи с њиме?

ПАВЛЕ

нагло обрнула главу и сва се усправила

Ти ми не вјерујеш!...

МАРА

А зашто бих?

ПАВЛЕ

очајно, гњевно, презирно а свака ријеч као жерава

Зашто?!... Зашто?!... Убила весеље, задушила младост, спасила ти понос, па зашто?!... Кости се лому, душа се привија, а мајка ти се руга: Зашто?!... Зашто?!...

МАРА

још тврђа и виша

Марија-Орсола није рекла ни ријечи! — Пригнула је главу и пошла.

ПАВЛЕ

у крајној смјелости, сва пламтећа од срцбе

Ах! — Умријети, а мучати! — Је ли?! То су нам наши стари заповиђели!... Нечисте мисли не смију ни приспат у Бенешином двору!... Јес'... то је, што те још мучи у свој овој превеликој тузи! — Ти хоћеш чин, а не ријечи!... па добро... (Кано рис бацила се на таволин, зграбила ножице и једним кретом рашчини́ла косе.)

МАРА

разумјела, хоће да је заустави, дршће, у страху и ганућу

Ђерце... што чиниш... ах!... Почекај...

ПАВЛЕ

грчевитим, некако сулудим смијехом

Атропос се звала!... (Пререзала једним махом косу.)

МАРА

Ах!... (Врисне и свали се у столац покривши рукама лице.)

ПАВЛЕ

дошла до ње изнемогла, али мирна, па као жртва пред нијемим божанством, клекне предајући мајци прам острижених коса. Полако, тихо и дубоко

Марија-Паола те пита: — вјерујеш ли јој?

МАРА

растворила руке и притиснула јој главу на груди, а на лицу јој и понос и задовољство и туга.

Ћерце моја! (Чује се жамор и смијех у ближњој соби. Неко зове: „Дођи, мајко!“ — Оне двије јаднице остану загрљене.)

(Завјеса пада.)

НА ТАРАЦИ

ЛИЦА:

Госпар Лукша гроф Менце (Менчетић), властелин дубровачки (65 год.).

Госпар Нико, брат му (70 год.).

Госпођа Маре, сестра му (68 год.).

Ида, њихова родица (21 год.).

Баруница Лидија (29 год.).

Госпођа Славе (48 год.).

Емица, њезина кћи (19 год.).

Госпођа Лукре (52 год.).

Оре, њезина кћи (18 год.).

Јелка, њихова пријатељица (24 год.).

Госпођа Клара (60 год.).

Дум Марин, парох (66 год.).

Гроф Ханс (34 год.).

Барун Јосип Ласић (28 год.).

Марко де Тудизи, чиновник (36 год.).

Вуко, Конављанин.

Вица, дјевојка у господара Лукше.

Три мужиканта из града.

Двије дјевојке у Лукше.

Чин се догађа год. 1900. у вили господара Лукше у Грузију.

Једина појава.

Завјеса се диже, — а каменита, бијела тараца Менче-тићеве виле, — обасјана сунцем, и накићена врсима пома, јулимбриша и расцветенијех леандера, што се из перивоја успеше, — пространа као пољана dei Signori какве класичне талијанске мале пријестонице, — на једанпут сва успламти, сва се насмијеша и сва се раскошно развали у дуљини и ширини позорнице, — мирна, велика и господска у злату првијех јесенскијех запада.

Кроз танке, готске „келомнице“ (ступиће) крајњега „парапета“ вири тамо испод ње Грушки Залијев утопљен у свијем шарама злата и мједи. Та величајна пространост бијеле тараце била би одвише хладна и празна, да се на дну не диже благим обронцима Петка, која се баш ту, с те тараце, укочила усред обзорја, зелена, тамна, замишљена као Сфинга мисирских пустара. Густа борова шума покрива јој чело, па у наборима слази низ обје јој боке те покрива плаштом благе суморности сав онај чаробни, непромијењени низ историских профила, што се пењу и слазе све до Госпе од Милосрђа, па до задњега Лападскога Рата, — а у којима још трепти дрхтај догорјеле дубровачке душе.

Из тога зеленила, — све то тамнијега на затку сунча-нога жара, — продире, као сјен тамне готске катедрале, архитектонске, црне силуете Михајлових чемпреса, чувара мртве народне власти.

А како су испод тих височина малашне и мирне ку-ћице на лападској обали! Хлад их је Петке већ удунуо у љубичастој полутами, пак су почеле санено жмирити, као да су се умориле буљећи непрестано у тиху воду што им ноге пере и гдје сада, рек би, све ишту, да ли је можебит на дну мутнога залива утонуо стари Гучетићев двор — тајанствени Лорко, — који је ту недавно нестао са свим својим добро-ћудним духовима и поносним ломбардским прозорима.

Али ако се стари мири разваљују, нешто ипак још живи, нешто поносна још клица из црљене, влажне земље Лападскога Рата.

Чемпреси, — чемпреси, посвуда чемпреси!

Ено, гле, упутили су се крај поносне, опустјеле Ђорђевићеве виле у неки сјетни, тајновити опход, пак ето их, гдје се пењу, слазе, заустављају све то уморнији, све то растресенији! По борима, по маслинама, по доцима траже нешто изгубљено, што ће им Петка можда показати, — Петка, — у коју сви упријеше свој застрти, црни поглед. А међутим на тараци Менчетића, — гдје су плоче излизане као мрамор, од безбројних шетња мртвих и живих госпара, — сунце још баца све своје румено злато, — голуби се још љубе, — а гуштерице се прилијепиле на вазама у хералдичкој позаи Працатова знамења.

Толико је ваздуха, свијетла, љепоте на тој слици класичних времена, да не чујеш ни жамора људи, што Гужом пролазе и што уживају сјајни јесенски запад.

Ниски мирац са каменијем сједалом, што затвара с десне стране тарацу, пробијен је на једном мјесту. Ту су леандри најгушћи — а ту је и скалица што слази доли у Ђардин. Мало даље од тог отвора, диже се високи исклесани зид готске, величанствене куће, у којој су отворена велика огивална врата, налик балкону, кроз која се улази у стан госпара Лукше.

На лијевој страни тараца је прекинута красном, малом кућном капелицом, која је између пома и чемпреса благо засјела на тврдоме плочнику. — Како је фина и дражесна са својим затвореним ренесанс-порталом, са фином резбаријом „rosette“ и прекрасне шкروпионице, околу које каменито се лишће лијера и аканта завија над мраморним анђелком Донателове школе, који моли склопљених рука врх посног торња Менчетићева грба! Круна је тога светишта мали романски звоник, сав обавит брштаном и бијелим русицама, које су загрлиле црни гвоздени криж на врху и откле су се просуле све на вијенце и „фестуне“ сакривајући цвијетном завјесом мало мједено звонце, што вири и мучи на сунчаној тараци.

А све то вири, гледа и мучи — и разговара се, и стапа се у једној хармонији црта и осјећаја. — Како не би, кад су од вајкада сви ту исти — и звонце и брштан и тараца и голуби и Петка и госпари...

Госпари?...

Да су се сад по тој зачараној непомићности окамењенога живота прошетале изненада госпође у цвијетним „гвардинфантима“ и властела у перикама, или чак у антеријама цариградских посланстава, — гледалац би рекао, да се за срећу није ништа промијенило на свијету и да се по црквама, од Молунте до Рата, још моли: „*Domine salvam fac Rempublicam!*“ — Али ко би био промислио, да господар тога оживјелога свијета љепоте и старине — јест она незгромна људескара, која се ту свалила у кожнат сто, наслонивши једну руку на таволин, гдје, крај њега вас

згрчен пише челни стари парох Дум Марин, а другом усадила чибук испод сиједих бркова, па се поникнуто загледао у тле?

А ипак то је господар тога раја! — Госпар Лукша Менце, гроф од Пригорја, из преплеменитота рода Менчетића, који окрунише Дубровник сантанђеолским неумрлим дијадемом дивотне Минчете. Па то је збиља он, — господар безбројних добара, прокушани дипломата, узорни патриота, који је у доба идеалних народних борба заговарао пред царским пријестољем уједињење једнокрвнога народа свога, — он — задњи дубровачки властоски пјесник, који је затворио у тој чаробној самоћи горки свој презир над рушевинама свих народних и социјалних идеала?!...

Да ве бијаше оне мошне његове главе, великога, продугога типцијанскога чела, пак оних дубоких очију, које су скривале испод густих обрва неутажен и пламен и пријекор прошлости, оних префиних рука и онога чуднога бонога по-смијеха око тврдих усана, — његово би тешко, незграпно, превелико тијело и нека презирна немарност старога, припростога одијела, била мрка љага у толикоме слављу отсјева и шара.

Госпар Лукша, ето на, подигао главу и загледао се управ испред себе. Ох!... Гледајте, на!... јест! јест!... И то је лице из истога камена, из истога неба, из исте хармоније природе и мртвих ствари. — Душа тога човјека има бити велика и дубока и лијепа као вас онај приказ у свијетлу сунца, у погледу Петке...

Али... п-с-с-ст!... — доста шушкања приказивање почиње.

Слушајте и судите.

ГОСПАР ЛУКША

запушио из чибука некако зловољно, пак замрмљао нешто неразумљиво, како му се то свеђ догађа, кад га обмамљују друге далеке мисли. Његов је глас мукао, дубок и мало Храпав, као у свих његова рода. Он „детава“ или — како се у канцелариском стилу говори — „казује у перо“ јадному Дум Марину, који пише на таволину у хладу близу готских врата собе, одакле их је жега, као сваки дан, ишћерала на двор.

ДУМ МАРИН

прикучен до таволина пише полако, пригнуте главе; очи, широко отворене, вире испод очала а слиједе преко исцијеђе-нога носа, како му перо гмиже и шкрипи по бијелој хартији, Све његово јадно лице, па и чупаве сиједе косе, које су се узврпољиле око ћелаве лубање, некако је зачуђено, престра-

шено од нечувених ријечи, што му се нижу из дрхтава пера. Сваки пут, кад престане писати изреку, што му је добацио госпар Лукша, скромни писар опетује задње ријечи, а сваки пут другачијим изразом, то јест, како му то допушта оно јато ситних мисли, што му се уз посао завитлало око отупљених мождана. Јер, ваља знати, да му се у глави још све ори од вике и препорука старе дјевојке Марије, која се покарала јутрос са сусједом што јој је кокош од „кончинчине“ скочила у купус капетана Божа (— ох! они блажени купус! —). — А феста Св Михајла? — зазујало опет у празноме кутићу пре-страшене памети. И ето ти на, цијеле прочесијуни „бешкотина“, „дуплијера“, „ботиља“, „предикатура“, „розолина“ гдје слази, блијешти и на бијеломе листу игра весело као дозивљући јаднога писара, коме већ у ушима звечи мало михаљско звонце, што дозивље и боре и чемпресе и михољице — па и живе и мртве на „тратаменат“ у госпара пароха. — За срећу да се госпар Лукша замислио и загледао у чибук, јер „алтрименти“ не би Дум Марин разумио нити словца. И он уздахну, погледа госпара испод очала, као да му — Боже прости! — говори: — „Ласно теби „детават“ књижурину: „Зашто су властела под сврху XIX вијека нестала у Дубровнику“, кад ти је кућа пуна кокоши из Жупе и лонзе из Стона, а вина!... Боже мој! нигда, како овега годишта! Пак! зашто су пропала!... ох! бела! јер нијесу ћели, а ни знали, чувати своје, како ти, драги мој госпару Лукша, јер тако, јер овако“ — — — и све то бребоњи, пишти, ври, у лубањи Дум Марина, као да си заклопио муху „брецуљу“ испод празнога жмула.

А госпар Лукша још увијек замишљен вири у чибук, одакле више ни прама дима.

Дум Марину се напокон додијало. Задречио задња слова госпара Лукше баш гласом, као кад запјева „Dominus vobiscum“ с олтара:

— — брез жеља и брез по-са-ла! (Дум Марин рече и задува као из мијеха жмирећи мало на херо над бијелим листом, рекао би: сликар се наслађује дражести задњих црта гласовитога киста.)

ГОСПАР ЛУКША

притиснуо руком пепео у луци, пак опетује нехајно

Јес'!... „брез воље, брез жеља и брез по-са-ла!“ — И ето ти ту! (па још бршка по пепелу, а устима дува и увлачи, — увлачи и дува.)

ДУМ МАРИН

који се загледао у ту борбу с удунутим чибуком,
па некако важно, али без изражаја

Биће нешто закркло!

ГОСПАР ЛУКША

као горе, мрмљајући

Закркла му душа! (Потеже, потеже, пак нă! — плави дим извукао се испод пробуђене жеравице и полако, усправно, подигао се у мирни ваздух, као кад гору ошћеле у Мата Криле на Гиману. Једна лађица мирно сијече позлаћени залијев, у ком се загледала тамнокоса Петка.) Ето... ето...

ДУМ МАРИН

уздахнуо, као да се и он уморио

Браво, дă!

ГОСПАР ЛУКША

бацио пуна уста дима према чистој плавети, пак говори један стих, као да се нечеса спомиње

„И небу иде, што је с неба дошло!“ (Дум Марину) Откле је пак то?...

ДУМ МАРИН

зачуђен а најеђен, подигао руке пут неба.

Откле?... И још ме пита?!... А ко је оно рекô (декламује с патосом подигавши се са стôца)

„Заман се пење тешки дим с отара,
До глухог неба, што се раји смије!“...

ГОСПАР ЛУКША

машући нехајно и ускошено руком

Доста!.. Доста! — Пристрашићеш ми голубе!...

ДУМ МАРИН

пада на се у стôчић, ни да си га полио водом, па стиснуо руке испред уста и тихо зацвиллио, као да шапће у исповиједаоници

И ови је човјек био пјесник, државник, — исприд цара нас бранио и свака његова ријеч, сваки његов стих палио како жерава — и вăс Народ ћио полећет за њиме, пак...

ГОСПАР ЛУКША

мирно пушећи

... није полетио!

ДУМ МАРИН

нагло према њему

А ко је крив? Ко?... Ко?...

ГОСПАР ЛУКША

као горе

Ја.

ДУМ МАРИН

остао с устима отвореним, па, у чуду, не излази из њега
него један дуги, забезекнути

Ох!

ГОСПАР ЛУКША

као горе, мирно, наравно, гледајући сада дим, сада жеравицу.

Браво! — Тако ме густаш! — — „Ох!“ и ништа друго. — Па да и хоћеш, не би ти дошло друго на памет, Дум Марине мој! — Јер ни стотину, ни тисућу „ох!“ не би ти спјегало, зашто су властела без власти остала баш како дебло без жила, а зашто је пак народ без властеле осто како тијело без душе...

ДУМ МАРИН

који се пруча као хоботница на остима

А ко ти говори, госпару, да је тако?...

ГОСПАР ЛУКША

нагло се обрнуо, па лупнувши руком по таволину, погледао га оштро у лице

А ко ти говори, пароче, да није тако?...

ДУМ МАРИН

увукао се у се као спуж, па блиједим, мало престрашеним погледом

Не говорим ништа... ништа!...

ГОСПАР ЛУКША

опет се обрнуо, пак запреће жеравицу.

И биће боље! — (одбија два, три добра дима) Ми, — ми стара властела, знали смо, Дум Марине мој, заповиједат другијем, а послушат законе, то јест: себе, — јер ми сами били смо: Власт, а ми с п у к о м: Слобода.

ДУМ МАРИН

мрмоши упиљен у хартије, што је начрчкао, понављајући зловољно задњу изреку

Дакле остали смо: „брез воље, брез жеља и“...

ГОСПАР ЛУКША наглашујући

и „брез посала“ (као да се нечему предомислио, на- смеје се климајући живо главом) Ха, ха, ха!... Јеси ли кадгод чуо ову нову фурду, како су јој пуна уста кад изговарају: „конституцијон“ — „парламенат“ — „права“!... Сад су измислили и „оквире“! (у вели- коме бучноме смејеху) Ха, ха!... а све то се у старо вријеме у нас звало: вериге! ха, ха! (Кашаљ и сме- јех га душе, пак махнуо презирно руком, као да тјера невид- ливу руљу. На једанпут се зауставио и замислио, јер су на- летјеле нове мисли. Дум Марин разумио, узео перо и справио се да пише.) И можеш још ријети, Дум Марине: — да су властела умрла, јер им је сужањство исцрво- точило и оно мало срца, што су још имали... (потегне два пута из луле.)

ДУМ МАРИН

нехотице као да је престрашен од онога, што га чека

Госпару Лукша!...

ГОСПАР ЛУКША

пречуо га, па слиједи гледајући управо и строго испред себе, а руком тапка по таволину

... „јер кад није било више оне прастаре, ли-

јепе, вруће сласти краљевања, ваљало је засукат рукаве и... пригнут се до ње"...

ДУМ МАРИН

пишући у брзини

Полако... полако!... „и — пригнут се — до — до“ — — — (погледавши га у чуду) Докле госпару Лукша?...

ГОСПАР ЛУКША

мирно гледајући дим из чибука

До земље.

ДУМ МАРИН

искривио уста, написао и поновио ријечи, баш као да их не разумије

До земље?!...

ГОСПАР ЛУКША

обрнуо се напола према њему, пак полушаљиво, полупоругљиво

Не густа те, — Дум Марине... ах!?...

ДУМ МАРИН ускошен

Што ме питате, госпару, кад ђа знате, да вас ја не разумијем.

ГОСПАР ЛУКША

свалио се опет у сто, пак положио чибук

Имаш и ти кадгод разлог, Дум Марине мој! — Пиши, пиши моје грке мисли, иако су ти чудне, иако ти се чину сметене. (Наслонио главу на руку.) Прије смрти ваља учинити дјело од покајања! (туробним смијешком) Што се имаш смијат у себи, Дум Марине, над овијем старијем властелином, који суди друге, а сâм остарио у пландовању. (Климајући главом) Све се около нас претвара, све гине и опет расте; — дубрава покрива јазове, нови људи саду нове мисли, а ми све то не разумијемо, како ни ти, Дум Марине, не разумијеш мене. (тргнувши се) А ипак

што сам могô, рекô сам; — што ми је било дато, учинио сам, (устајући као у гњеву) што сам знао приповидио сам. Зашто је дакле све то било залуду, зашто смо нестали ми, и зашто с нама умире мисô Слободе?...

ГОСПАР НИКО

улази с десне стране; сух, дуг, блиједа, мршава лица дуге полусиједе браде, санених очију, скучених рамена. Клобук од сламе на глави. Иде укочено, усправно, као у сну, до капелице и ту се за час загледао у шкروпионицу, па је погладио дугим, сухим прстима. Затим мирно, истим кораком, пошао до затка и ту остао као кип, гледајући управо чемпресе Св. Михајла.

ДУМ МАРИН

пише, пише, али ипак, као сваки дан, погледао га са стране и као сваки дан замрмљао

Слуга вам се, госпару Нико!

ГОСПАР ЛУКША

видио све, а неки далеки, бôни смијешак прелетио преко мркога лица. Заклимао главом, склопио за трен очи, пак ставио руку на раме Дум Марину, те наставља мирно, али маркантно

И реци још ову прије Здраве Марије, Дум Марине: „Кад смо укопали власт, ваљало је земљу, — ту земљу, коју смо тисућу година гњечили и славили за нас, љубити за њу саму, онако како се љуби живо тијело наше мајке, или наше жене, с пуно крви и с пуно милосрђа“... (Пауза. У ђардину чује се звонце и глас једне дјевојке, што пита: „Ко је?“)

ДУМ МАРИН пишући

...„милосрђа!“

ГОСПАР НИКО

као горе, затегнутим, сухим гласом

А ђе је „Лорко“?

ГОСПАР ЛУКША

хладно, једноставно, не обрнувши се

Бацили су га, Нико!

ГОСПАР НИКО

враћа се опет, као сјен, истим путем,
а усне нехотице штропотају

Вратиће се!... хе! хе!... Вратиће се!... (погладио опет шкروпионицу, па кад је опет прошао мимо Лукше, истим гласом, а не заустављајући се и не погледавши га) — Идем!...

ГОСПАР ЛУКША

који је пригнуо главу и загледао се нешто у кâм.

Ђе ћеш?...

ГОСПАР НИКО

као горе, тик до врата

У Аџрику! (Оде.)

ГОСПАР ЛУКША

уздахнуо и свалио се у столац, пак тромо

Гдје смо оно остали, Дум Марине?...

ДУМ МАРИН читајући

„С пуно милосрђа.“

ГОСПАР ЛУКША

говори даље, гледајући у тихо небо

...„Да смо били баш велики како Николица и Маројица и Працат и сви наши поморци и властела, били бисмо у сужањству искали, да у пуку сачувамо душу, коју смо ми на овијем хриди нама усадили били.“

ДУМ МАРИН

пише и наслађује се.

Славан идеал!... (Чује се опет звонце у ђардину.)

ГОСПАР ЛУКША најеђено

И опет су врата доли затворена! — Да!...
 Ма не мичем ти се! (Д. Марину) Пак реци: „А мјеште тога давали смо се оному, који је давао више.“

ДУМ МАРИН

узрујан, хотџо би се дигнути

Ах! — Ма то је одвише...

ГОСПАР ЛУКША

устао, пак га приковао чврстом пести, а говори
 као да маљем бије

И нека још стоји црно на бијело, да: „кад смо у слободи затварали наше ћери у манастире, да вехну и проклињу дјевичанство, — а могли смо их дариват богатијем пучанима, да им очистимо крв, — било нам је држанство, да у ропству уведемо у наше празне и неплодне палаце здраву копилад, што смо по конавоскијем гребенима посијали“...

ДУМ МАРИН

који се досад пруцао као риба на удици, пак зачепио уши, пак дувао од страха и стида, напокон се отргнуо из Лукшине шаке, скочио, бацио перо и истрчао као махнит.

Нећу!... нећу!... Ма, госпару Лукша!... Ма што говорите?! — Ма како се не срамите?!

ГОСПАР ЛУКША

свалио се у сто, пуцајући од смијеха

Ха, ха, ха!... Не!... не!... не срамим се, Дум Марине! — не!... (Устаје још у смијеху, пак га пријатељски блажи.) Истина! Гријех је био... ма... јеси ли видио, која је младост изникла? Које прси! — Која чела!...

ДУМ МАРИН

гледајући га још у страху

И ти би их засио, госпару, у ове дворе?! ..

ГОСПАР ЛУКША

пушта га, поспрдно

А ко зна?! (Шета се горе, доле.)

ДУМ МАРИН

склопио руке, тихо вирећи на њега испод очала.

Да Вас чује Ваш покојни Госпар ћаће...

ГОСПАР ЛУКША

зауставио се на мрко и оштро

Госпар ћаће спи на Михајлу, а домало ћемо и нас троје, — и тад ће још један лијепи камен нашијех мира пасти у дубину. — Тако су госпари ћели! — (горком иронијом, непомичан) — „Нећемо дават робова туђему господару!“ — Ха, ха!... Великога господства! . . а утолико град наш осто — без душе...

ДУМ МАРИН

клима главом и купи писане странице на таволину

... и заборавља.

ГОСПАР ЛУКША

сио и забио главу у руке

А то је наша казна! (Стресао се, устао, пак обичним тоном, нагло) — И ето ти ту! — — а свему си пак крив ти, Дум Марине, ти...

ДУМ МАРИН

Ја?!...

ГОСПАР ЛУКША

нервозно, пола у шали

Зашто питаш? Зашто ми вадиш мисли, што

дубље спу од госпара на Михајлу? (Улази дјевојка Вица с неколико писама.)

ВИЦА

давајући му их

Донио их постијер.

ГОСПАР ЛУКША

отварајући их

Рекô сам ти сто пута, да врата од Ђардина имаду бит у побјед отворена. Сваки дан исте се-катуре, иста звона...

ВИЦА

Ма што ћете госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

Има вас доли ређименат! Нека једна стоји доли и прима... (Вица оде. Смијешећи се Д. Марину и показујући му отворене листове) — Како ти неке ри-јечи умирују нерве! Ето! ово ти је „позив“ да платим „импосте“ — а ово „проглас“: један за Пера, а други за Франа. Ха, ха, ха! Сутра су опћински избори... Ха, ха!...

ДУМ МАРИН

испод очала

А за кога сте Ви, госпару Лукша?...

ГОСПАР ЛУКША

раздирући листове и бацајући их низ паралет

За никога.

ДУМ МАРИН

који је погледао с тараце низ доли

А интанто ето Вам, госпару Лукша, вино из Конавала! барем ту нема странака.

ГОСПАР ЛУКША

намрђен, ускошен

Секатуре! — Сад ће их ваљат слушат, примат, — а Стијепо пошô у Цавтат по жито... У!!...

ВИЦА

доходи из ђардина

Питају, госпару, ко ће примити мошт?

ГОСПАР ЛУКША

као горе

А што ти ја знам!... Реци кому му драго.
(Вица оде.)

ДУМ МАРИН

узимајући клобук са сточића

А сад: „тете слуга!“ — (показујући капелу) Смолићу тамо Здраву Марију. Далеко ми је до дома.

ГОСПАР ЛУКША

шетајући се по тараци

Реци једну више, да ти Бог просвијетли памет.

ДУМ МАРИН до капелице

И за тебе, госпару Лукша, да не говорите онакијех!

ГОСПАР ЛУКША смијући се

А још ниси чуо ни половицу!

ВУКО

улази из ђардина. Обучен је по љетну, коновску. Држи клобук од сламе у руци. Висок, плећаст, прелијепога мужевнога профила, дубоких зеленкастих очију, дебела смеђега брка, који покрива велика, жарка уста и сјајне з, бе. Руке велике, жуљаве. Сав је зажарен од сунчане жеге. Остао код улаза, пак мирно поздравља, дижући руку до чела

Добар вечер, госпару!

ГОСПАР ЛУКША

шетајући се, као горе

Што је?

ВУКО

као горе

Довео сам ти троја кола мошта, свака по 60 баријела — Ево рачуна, госпару, од запостата из Груде. (Дава му рачун.)

ГОСПАР ЛУКША

прима писмо и прегледава га.

Добро. — А зашто нијеси дош^о раније? До мало ће се смркнут, а Стијепа нема...

ВУКО

који је обрисао зној са лица, спремајући црљени убручић, на жуте цвијетке, за појас.

Знам, госпару. Ма, видиш, фермали су нас жбири на Дупцу. (Пљуцне на тарацу.) — У кâм се упрли! — Пак бршкај, пригледај — ни да смо из Турске Крајине!

ГОСПАР ЛУКША

мрмљајући испод брка

Извадили би и душу!

ВУКО

Не страши се, госпару, за мошт. Рек^о сам Вици нека отвори магазин, а ја ћу потегнут бадње...

ГОСПАР ЛУКША гледајући га

Гдје ћеш, ти сâм?!...

ВУКО

погледао своје руке, пак простодушно, а готово весело

Млад сам, а, Богу и Светој Тројици фала, јак сам!...

ГОСПАР ЛУКША

загледао се за час у ту јуначку младеност
Е, — па чини, како знаш.

ВИЦА

дошла из камаре зловољно.

Отворила сам ти магазин Вуко! Ако ти је пак
потреба још кога, зазваћу ти факина, да ти помогне
унијет кола...

ВУКО

као горе

А што ће мени факини?!

ДУМ МАРИН

излази из капелице и хоће брзо да прође.

ГОСПАР ЛУКША

Почекај ме, Дум Марине, допратићу те...

ВУКО

некако сметено, госпару Лукши, вртећи клобуком
између прста

Кад заповијеш, госпару, имô би ти нешто
ријет.

ГОСПАР ЛУКША

Кад ушћебудеш! (Вици пружајући јој чибук) На
— држи! — па донеси клобук и штап. — А не
заборави му дат добру вечеру.

ВИЦА зловољно

Како свакому.

ГОСПАР ЛУКША

некако једито и поспрдно

Натурало. — нећеш пандишпања! — Оно,
што је за службу, нека буде и за њега. А ноћас
дај му бјелачу испод главе... (Вица иде у ближњу собу.)

ВУКО

поздрављајући руком

Ех! па, адио, госпару! (Обрће се и слази полако у ђардин.)

ГОСПАР ЛУКША

који се загледао у њега

Адио! — Затвори магазин, кад изидеш...

ВУКО излазећи

Не страши се, госпару! (Оде)

ВИЦА

носећи клобук и штап из себе, зловољно

Ето Вам, госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

ставља клобук на главу и узима штап

А, молим те, што ту бребоњиш?

ВИЦА зловољна

Говорим, да је Вуко имђ остат дома а не доћ нас опет ометат!

ГОСПАР ЛУКША

Ометат?...

ВИЦА

као горе

Сикуро! Ето има мјесец дана, да сте му рекли, да му не дате Јелу Конавоку...

ГОСПАР ЛУКША у чуду

Њему?

ВИЦА

Нијеси ли, госпару, рекђ његовому оцу, да му је не даш?

ГОСПАР ЛУКША

Пак?... Донио вино, а сутра ће на се!...

ВИЦА ускошена

Ласно је Вама, госпару! А ко ће за Јелу фатигат, прат, чуват овце?... Ето мјесец дана, што плаче и реве за ону белецу, а послѣ се не мичу.

ГОСПАР ЛУКША

лупнувши штапом

Пак?!... Нека плаче, нека реве! Она ће остат, — а Вуко ће поћ без ње ..

ДУМ МАРИН

А зашто му је не даш?

ВИЦА

Ето, и ја говорим госпару! Зашто му је не да?

ГОСПАР ЛУКША

најеђен, али у смијеху

Браво, да! Нути дуета! — За то: 'ербо нећу. (упућујући се) Ма знате! не могу више ни заповиједат мојој служби! — Ех! ђа!... конституцијон, парламенат! (Обраћајући се прама Вици) Пошљи Јелу вечерас у сусјество, нека припреда вуну. Тако га неће виђет ...

ДУМ МАРИН

полако одлазећи с Лукшом

„Romeo e Giulietta“?!

ГОСПАР ЛУКША

лупнувши штапом

Да ја имам чинит и парту од „Дон Бартола“?! (Д. Марину) Ма! рецимо право, били би лијепи пар!

ДУМ МАРИН ✓

госпару Лукши полако

Ех! Наш пук! Да је стотину овакијех с вашом главом, госпару Лукша, па би слободни били. (Славе у Ђардин.)

ВИЦА

госпару Лукши

Ако дође когод, што ћу им ријет?

ГОСПАР ЛУКША

Ето им тараце и ено им госпође Маре. (Одлази)

ВИЦА

низ тарацу

А ако дође госпођа Славе?

ГЛАС ГОСПАРА ЛУКШЕ

Ха! ха! с њезином војском! Кад је не видим, може и она. Ха! ха!... (Чује се његов смијех из Ђардина.)

ВИЦА

остала на врху скалице, поздрављајући.

Чувајте се низа скале, госпару! Слуга Вам се, госпару Дум Марине!...

ГЛАС ДУМ МАРИНА

Адио, Вица!

ВИЦА

огледа се још трен за њима, пак доходи на тарацу.
Ускошена је и зловољна. Почела редити таволин.

Адио, — адио и Бог вас просвијетлио! (Уређује што је нередно) Све побјед говорит и викат: — Вица, кафу! — Јеле чибук! Пере, штап: — ух!... (скупила све, што је картушина) Све картушине!... (Отворила шкрабицу па све турнула унутра) На! — не би ми се још ћело, него да их вјетар разнесе, како ономадне!

— Ваљало би мени да их пометем — Никако!...
(затворила шкрабицу) Ма ђа!.. (уређује сточиће) Сви су
исти. Боже ми прости!... сви тукнути.

ГОСПАР НИКО

улази с десне стране. Обучен је као малоприје, само у руци
ковчежић и „пардеси“. Иде као и малоприје до капелице,
а уз пут замрмља Вици, а да је и не погледа, сухим,
оштрим гласом

Вица!... бауо!

ВИЦА

се у чуду зауставила, па га мрко гледа

Што?!... Идете ли госпару Нико?...

ГОСПАР НИКО

дошао до шкропионице, загледао се у њу, погладио је, пак
истим аутоматским кораком пошао на дну тараце те као горе

Лађа одлази на седам!... Дакле?... Јеси ли
разумјела!

ВИЦА

стресла се, па још ускошенија

Да, да!... одма! Послаћу Вам Илију до мула...
А имате ли још штогод?

ГОСПАР НИКО

гледајући свеђ у даљину, не окренувши се

Још си ту?!...

ВИЦА

трхолећи

Ево ме, — ево!... (у себи) барем један мање.
(Угледавши сјен госпође Маре, што се појавља на вратима од
собе) Нути сад ове!... Да?! Никако!... А ја ћу
прико „ђардина“!... (Хитро слази низа скале.)

ГОСПОЂА МАРЕ

висока, суха, показала се на вратима од собе на десно. Оба-

двјема рукама држи се прага. Слијепа је. Лице је старо, увехло, али пуно трагова давне љепоте. Косе готово сасвим сиједе, затегнуте су и раздијелене у два прама до испод уха. На глави црна „шкуфијица“. Обучена је у сиво одијело, а на раменима црни сплетени шал од вуне. Очи су велике, укочене, празне. Она улази на тарацу полако, али сигурно. За час се зауставила и остала непомична, као да слуша. Пак зове

Вица!... Вица!... Ђе си?...

ГОСПАР НИКО

не окренувши се и не обрћући се

Нема је.

ГОСПОЂА МАРЕ

зачуђена и радосна

Ох! — ту си, Нико!... (Пошла је полако до таволина, опипала све, што је одавна на истоме мјесту, и сјела у столац. Мирно и благо) Чинило ми се, да сам јој чула глас.

ГОСПАР НИКО

као горе

Пошла ми је зазват дјетића.

ГОСПОЂА МАРЕ

која је била извадила бјечву из џепа и хтјела да плете; подигнувши главу

Ох?!...

ГОСПАР НИКО

слази санен, бешћутан, као и прије, до таволина, пак истим гласом, округлим и сухим

Адио, Маре!

ГОСПОЂА МАРЕ

обрнула се према његовом гласу, као да га гледа

Ђе ћеш?

ГОСПАР НИКО

идући полако, откле је дошао

Ђе му драго!

ГОСПОЂА МАРЕ

уздахне и заклима главом, а руке јој пале у скут.

Како свеђ!...

ГОСПАР НИКО

зауставио се код улаза.

Дунке ... слуга!...

ГОСПОЂА МАРЕ

подигла се, тиха, али као да јој се глас и руке мало тресу.

Нико!... прости, знаш!... (сметеним посмијехом) што сам лушка! — Откад идеш по свијету... свеђ ми је било трудно... ма нигда, како — данас!...

ГОСПАР НИКО

доходи нехотице према њој, мрмљајући; види се, да га нешто мучи у неизмјерној дубини

Лудно!...

ГОСПОЂА МАРЕ

дошла до њега, као горе

И ја сам то рекла!... Ма... што ћеш!... Стари смо... (тише) Свако годиште старији!... (Ставила му једну руку на раме) Не можеш остат?

ГОСПАР НИКО

уздрмао главом, пак склопио очи. Тврдо

Не! —

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе, пуна мисли

Биће зато, што Груж није више... Груж!

ГОСПАР НИКО

муклим презирним смијехом

Бацили су Лорка!

ГОСПОЂА МАРЕ

забринуто и тише и ближе

Насули су море испод шкара?!
.

ГОСПАР НИКО

тврд, далеко

Присјекли су Нунцијату!...

ГОСПОЂА МАРЕ још тише

Јеси ли чуо јутрос?... (као у страху) Завви-
ждала је!...

ГОСПАР НИКО

гласом, као да сухо грање штропоће у вјетру

Хе! хе!... жељезница!...

ГОСПОЂА МАРЕ

удаљује се од њега, пак иде полако до капелице.

Видиш, — дошла је и она. (Као у великоме јаду
стисла рамена) Пођи!... пођи!... Тамо је све ново,
пак заборављаш, — а оди?! — Све пристаро, пак
те боли. (Зауставила се пак се обрнула према њему. Драго)
Ах, да нас чују, Нико!... Ругали би нам се!...

ГОСПАР НИКО

узео опет ковчежић и огртач. Бешћутно

Хе! хе! — Домало неће ни то. (Одлазећи)
Адио, Маре!... (Оде не погледавши је.)

ГОСПОЂА МАРЕ

Адио, Нико!... чувај се!... (слуша му далеке
коракe) Нешто га боли. (Прошла је руком преко чела)
Још га видим!... како је био лијеп и весео!...
(замишљено) Нијесам још никога питала: је ли по-
сиједио! (Упућује се према дну с уздахом) И он је по-
слушао наше старе. — Сâм... сâм... (Пауза. Пошла

је усред тараце. Сав жар запада и неба и мора и раскошни видик онога зеленога раја од Монтовјерне до Стона опколио је самотну, тужну, сиву приказу слијепе госпође. Уздахнула је дубоко.) Ах!... како лијепо воња Петка! — Да ми је виђет!...

ГЛАС ВУКА с пута

Хеј, младићу!... отвори ми магазин!...

ГОСПОЂА МАРЕ

пригнула главу за далеким гласом

Не разумијем...

ВИЦА улазећи

Ну ти је!.. Ма брава!... како ми се лијепо прошетала.

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

Ђе је пошћ господар Лукша?

ВИЦА

пратећи је до стола

Шета се с господаром Дум Марином! (Госпођа Мара сјела и нашла опет своју бјечву.) Ах! знате ли, госпо Маре, дошћ је они, што иште Јелу.

ГОСПОЂА МАРЕ брижљиво

Чувај ми је, знаш! — Нећу лудости!... а какав је?

ВИЦА презирно

Како сваки Конављанин!

ГОСПОЂА МАРЕ

са смијешком

А што си ти? — Принчипеса? — ех?!... густа ме та!

На улазу Ђардина појавила се Ида с великом китом горског цвијећа и торбицом у руци. Дошуљала се полако, пак ставила прст на уста, да Вица не говори.

ВИЦА

што ју је угледала и хтјела би говорити,
али не смије, пак весело

Ох!...

ГОСПОЂА МАРЕ

плетући бјечве

Што ти је?

ИДА

у једноставној сивој сукњи модернога кроја и с љетном блузом од бијелога батиста с црним пикњама, а тамно модром краватом под енглеским огрличем. На глави „canotier“ од сламе. Испод њега вири млађано, бљеђахно фино лице с великим модрим очима. Смеђе косе подигле се на затиоку. Висока је. Кретње једноставне, дражесне. — Приближила се хитро иза гђе Маре, пак једном руком пружила јој киту вријеса остајући сасвим за њоме. Промијенила мало глас, пак опонашајући стару дубровачку дјечју игру, шапће

„Цу — цу — цу!“...

ГОСПОЂА МАРЕ

која је цвијеће дубоко повоњала

Ах!... (Обрнула је главу прама гласу, пак љубазним давним смијешком наставља шалу) „Ђе стојиш?“

ИДА

као горе

„На тараци“.

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

„Кога имаш?“

ИДА

кога горе

„Једну злу тетку, која ме не ћути!“...

ГОСПОЂА МАРЕ радосно

Ида!... (Притегла ју је к себи, па је загрлила.)

ИДА

клекла до ње, пак јој приближила до лица киту цвијећа

А ово?

ГОСПОЂА МАРЕ

повоњала и подигла главу, као да слиједи далеки дозив.

Ово?... ово је вријес, што расте на камену!...
(Обрнула се Иди, пак некако пуно пожуде) Процавтио је,
је ли?

ИДА

устала, дигла „санотіер“, пак сјела на стôчић тик до ње.

Покрио је сву гору, тете, „како божји благо-
слов“!

ГОСПОЂА МАРЕ

милујући цвијеће

Што лијепо говориш данас!

ИДА

То ми је јутрос рекла једна сирوماшица на
вратима Госпе од Милосрђа.

ГОСПОЂА МАРЕ

као у себи

И сиромаштво је хрид, — па како цавти!

ИДА

вадећи један цвијетак из ките

А окладила бих се, да не знаш, што је ово!

ГОСПОЂА МАРЕ

пипајући и миришући мали жути цвијетни калез

Чудно!... Воња како земља иза дажда... (Из-

ненада се тргнула, скоро подигла према Иди. Глас је пун неизмјерне милине и успомена) — Моје михољице!...

ИДА

наслонила главу на столац госпође Маре, па јој приповиједа полако, наивно, нагласком кано дјетету, кад му се казују старе приче.

Ех!... видиш, и оне су се упутиле, а има их!... Почимљу од Госпе, па све једна по једна, иду, иду, — а кад су уморне, почну испод међе у хладу великијех маслина и ту шапну полако од цвијета до цвијета ону ријеч, коју не ваља забора-
врит на путу, — пак ражежу свој мали фералић... (Пригнувши се тик до лица госпође Маре) Јес', јес'!... онако живе малашне, забодене у црну земљу — а тихе како свијеће на отару, чину ти се из далека дуплијери на „Коросанте“... (Мало замишљена, гледајући далеко испред себе, скоро у себи) И оне знаду, ђе иду!...

ГОСПОЂА МАРЕ

сва изгубљена у њезином гласу

До Михајла — је ли?!...

ИДА

упиљена у жути цвијетак

Јес', тете! — а знаш ли, кога прату?! (с тужним смијешком) Мртво љето!...

ГОСПОЂА МАРЕ

скоро радосно, наслонивши лице до лица

Ах!... а не мислиш, ћерце, што ће нам лијепо свијетлит, кад починемо и ми у Лападу. (Усправивши се скоро величајно) Ох! како ћу завикат испод плоче: *Finalmente*, ето нас између на-
шијех! —

ИДА

Дигла се и она, пак ју је ухитила испод руке, те шетајући
се полако оспријед по тарази, наумице

A i n t a n t o ?

ГОСПОЂА МАРЕ

милујући је по руци

O h b e l l a ! — Ваља живјет — ваља трудит.

ИДА

живахно, продирно, кано да су јој се отворила врата, откле
ће јој изити задушена чежња; — зауставила се, пак се сва
стисла уз тетку

Јес'... јес'!... Ох! лијепе, здраве ли ријечи:
трудит! — Не чини ли ти се, тете, како да је
нешто ведрије у души — кад је чујеш?... — Не,
ти не знаш, које је весеље ријети: „нијесам бо-
гата, ма сâма сам!“, пак: — „ја добивам за мене,
за моју драгу чељад и — *f i n â l m e n t e* — сло-
бодна сам!“...

ГОСПОЂА МАРЕ

која је помно слушала звук тога веселога клицаја и нешто
зачуђена

Нути... нути... е н т у з и ј а з м а !

ИДА

као горе, а обавила је старицу око паса, пак наслонила
лице о лице

Пак спремит сваки мјесец који фијоринић...
мало помало... како мрави прије зиме. А кад
вјетар замахне, онда купит мајци штогод, да се
згрије, послат и брату у Вијени, да и он јадан
мало одахне!?...

ГОСПОЂА МАРЕ

одалечивши се мало од ње, немирна, смркнута

Што ми ту фантастикаш?

ИДА

ставила руке на срце, да му утажи куцање, пак још про-
дирније, а блиједа у лицу

Да ти речем, тете: идем у Америку...

ГОСПОЂА МАРЕ

климајући главом

Нијеси ти за то!... не, не...

ИДА ускликом

Ах!... како ме добро познаш!... А... како
би било, да ти нешто пролегам? (Затрчала се до
мирца, гдје је ставила торбицу, пак хитро извадила писмо.)

ГОСПОЂА МАРЕ

сјела у стоцу, мрмљајући

Нешто ти је у гласу... хм!... не разуми-
јем... (у себи тужно) као да и она одлази... (Воња
вријес, што је на таволину.)

ИДА

Сад ћеш чути!... Ма — слушај ме добро...
(чита јаким, школским нагласком) „Цесарско краљев-
ско покрајинско школско вијеће“...

ГОСПОЂА МАРЕ

намрдила се

Што је то?!...

ИДА смијући се

Нија нашки, не, — ма разумјећеш исто. Дакле,
„ријешило је, да именује госпојицу Иду грофицу
Лукари — Волко (проблијеђела је, али смијешком на у-
снама гледајући поврх листа на старичино лице) — при-
временом подучитељицом...“

ГОСПОЂА МАРЕ

подигла се мрка, узрујана

А то хоће ријет?...

ИДА

бацивши лист на таволин, пак приљубивши се уз њу,
живим, тронутим и брзим гласом

Хоће ријет, да кад је кућа празна, а мајка стара, — па кад се нећеш продат за динаре ни кмету богатуну, ни туђинцу, ваља чинит, што си, тете Маре, рекла ти: ваља трудит... ваља бит... мѣштриња. —

ГОСПОЂА МАРЕ

узмакнула је, па дрхтећи дошла до стола, и ту се свалила, као да нестаје у дубину

Мештриња!... ти?!... непућа Орсата Великога!...

ИДА

блиједа а тврда као плоче оне тараце, наслонила се обадвјема рукама на таволин. У гласу је велики, глухи мир

Реци радије: ћи Влађа Лукари — Волка, који је умро неће у ошпедалу у Цариграду, владика дубровачка, грофиња аустријанска, без коца ни конопца, ессеттера ет ессеттера, — а сад привремена подучитељица на Пилам с годишњом платом — како у декрету пише! — од 350 фиорина... ха! ха!

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе, изгубљена усред невидљивих ствари

Ја видим гласове свијех, — свијех, како ти, што видиш чељад живу. Па и сад, кад те слушам, чинило ми се виђет думну... нашу родицу... Ох!... била сам дијете, — кад су ме повели у Три цркве... јес'!... јес'!... имаш глас Марије — Паоле...

ИДА

приближила јој се

А што је она учинила?

ГОСПОЂА МАРЕ

освијестила се, ухитила главу Идину и пољубила је тихо.

Исто, што и ти, — и учинила је добро.

ИДА

загрливши је жарко, пак с дубоким уздахом

Ах!... тете, да знаш!... Бићу сад и ја хрид — су мало вријеса. (Ставља клобук и узима торбицу, у коју спрема писмо с таволина.) Ах!... а сад брзо!... да кажемо мајци моју срећу! (дражесно) Да знаш!... купила сам јој вечерицу — ма какву!... Биће права феста...

ГОСПОЂА МАРЕ сјетно

Како си весела!...

ИДА

облачећи рукавице, радосно

И те како!... Вјеруј ми, тете, — ово ти је благослов оне моје сиромашнице...

ГОСПОЂА МАРЕ

јадним гласом, као горе

Па зато си ми дошла?... (Диже се и хвата се Иде)
А зашто ми нијеси ништа рекла прије?... ко зна!...
могли смо...

ИДА

дражесно милујући бијеле праме

Тете!... тете!... а зашто смо још задње владике?... (полако, полушаљиво, али сузе су све скупљене у грлу) Промисли... 350 флорина на годиште!... (још тише) Нешто суза мање — а кадгод мало јухе више!...

(ведрије) Па не говориш ништа! имат испод себе дјечицу... Пуно, пуно мале дјеце нашега пука... па чувати, да му туђа чељад не ишчупа, како Дундо Лукша говори, „душу, коју смо ми усадили“ — и мучит се, да усадиш мало од оних твојих жутих цвјетова... да нам свећ воњају од наше земље...

ГОСПОЂА МАРЕ

коракнула мало напријед сва затрављена у звуку тога гласа, пак прошла руком преко лица, кано да слуша далеки шум;
тихо за себе

Свећ исте!... Мученице — чуварице...

ИДА

у чуду и у страху гледајући је

Што си се замислила, тете?

ГОСПОЂА МАРЕ

освијестивши се, пак милујући је

Да ме сад не заборавиш, госпо мештрињо!...

ИДА

загрливши је

Тебе?!... Тебе!... за све добро, што си ми сад учинила!... ах! да знаш! Како сам се страшила од моје тете Маре!... ха! ха!... Ма! виђећеш сад ти мене!... Владика!... од главе до пете!... ха! ха!... (Чује се испод тараце на мору ситна музика и усклици.)

ГОСПОЂА МАРЕ зачуђено

Ко је то?

ИДА

затрчала се до дна

Ах!... (гледајући низ до) Да их видиш (дотрчала брзо до ње). Славе и Компанија! Имали су черто какву велику „фрају“ с принципима из Хотела и с офичалима.

ГОСПОЂА МАРЕ узбуђена

Ослободи Боже!... Нека их Вица прими!...
Ето им тараце и ђардина, па нека махнитају, ко-
лико хоће. Ја ћу се *instanto* затворит у капе-
лицу. И тако имам смолит моје розарије...

ВИЦА

трчи из скалице од ђардина, сва запијехана, најеђена

А што сам вам рекла?!... пуста „фуреста-
рија“!...

ГОСПОЂА МАРЕ смијешком

Вица моја, дивертишкај се ти! — У празној
кући госпари они (отварајући врата од капелице), а у
капелици госпођа ја! —

ИДА

која је гледала доље низ парапет

Сви!... аи *complet!*? ха! ха!... *che tiri*
(Пољубила је хитро госпођу Мару) Ево ти, тете, онијех,
што су све заборавили. Зато — (клањајући се у сми-
јеху једној и другој) — адио и — бјеж (оде трчући кроз
камару)!

ГОСПОЂА МАРЕ

у капелици на прагу; смијешећи се

Вица моја! — адио и — бјеж!... (Лупне вратима
и затвори се изнутра кључем. Чује се, како шкрипи кључаница).

ВИЦА

која је у једу и чуду гледала сад једну, пак другу

А ја?... с њима?!... (Чује се ближе и гласба и
жамор) Како не!... *Bonasera* и — бјеж!... (Трчући
оде кроз собу на десну. Позорница остаде празна. Сунце се
скрило.)

БРУНИЦА ЛИДИЈА

висока, тамне бујне косе, великих, сивих очију; усне од-
више црљене; претанка струка. Обучена је у елегантни летни
тенис-костим. Иде великим ритмичким корацама. Прати је

шушња свилених жипона. На глави јој са по тег од сламе с малом црном врпцом. Тип модерне даме. — Кад се насмије, а то буде често, сјајни бијели зуби расвијетле јој цијело лице пожудним пркосним отсјевом. — Хрло је скочила из ђардина и затрчала се по празној тараци, пак се зауставила у средини непомична. Зачуђеним, широким погледом заокружила је ту самоћу и некако се стресла. Али то је трен, јер одмах веселим клицањем дотрчала до парапета на десну, пак пљешћући рукама зове оне, који су доље

Хура! — никога!... (Хоће да се обрне, а у то нађе се тик особе, која се полако дошуљала из ђардина за њоме.) А то је

ГРОФ ХАНС ЕТИНГСХАЈМ

висок, мршав, биће му какве 34 године, фина профила, поспаних очију, црвенкастих бркова. Под укуским енглеским бијелим тенис-одвијелом продиру хармоничне кретње жилавог, изученога тијела. Дошуљао се као рас — лице му сродно — па кад се она обрнула, он је њу с објема рукама ухитио за руке и приковао уза се. Тијело до тијела, дах до даха, хоће да је пољуби у жарке усне, па кад она крикне од страха и чуда, он шапне пожудно и смјело

*Enfin seuls!*¹

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

бранећи се, потихо, с блијеском у очима,
а посмијехом на уснама

Не, — не овдје! — Ма какав је то начин!... али Ханс... Ханс!...

ГРОФ ХАНС

као горе, страствено, скоро брутално

Овдје или другдје, *c'est egal!* — али за три дана, што те не виђех — разумијеш ли!... — три пољупца!... Ни један мање, ни један више...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

као горе, смијешећи се

Ако мој муж дође?...

¹ „Најзад сами!“

ГРОФ ХАНС

као горе, у смијешку

Послала си га да чува сандвиче у лађи...
(полакше, пожудно) Ма што мислиш, да сам ја ту у
томе вашем оријенталноме гнијезду, гдје је све
старо и мртво, само за љубав Хотел Империаала, а
не видиш, да ја живим сад само за тебе — за је-
дини цвијет ових варварских гребена...

БРУНИЦА ЛИДИЈА

гласно и бучно се насмије, пак нагло га ухвати објема
рукама за главу те га пољуби у уста.

Мучи, Теутонче!... На!... кад хоћеш! — Ови
је за мене...

ГРОФ ХАНС

стиснувши је уза се кано змија у дубу

А ови за мене... (пољубивши је)

БРУНИЦА ЛИДИЈА

истргнувши се, пак лупајући га црљеним парасолом

А ово за њега! — ха! ха! ха!...

ГЛАСОВИ ОДОЗДО

Лидија!... Лидија... Што чиниш... гдје си?!

БРУНИЦА ЛИДИЈА

потегла грофа Ханса до парапета

Поругајмо им се мало!... (Клањајући се с њиме
друштву, које пљешће, виче, кличе) Хвала!... хвала!...
лијепи пар, је ли?... Ха! ха!... — Дођите гори.
— Идеална тараца! — можемо провати још један
пут нашу оперету...

ГЛАСОВИ ОДОЗДО

Браво!... браво!...

ГРОФ ХАНС

говорећи с тараце доље

Нека мужиканти дођу најприје гори, а ви се ставите еп position за „хор лупежа“... пак — ево мене...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

пљешћући оц весеља

Ах!... superbé!... Чекајте... још трен... нека уредимо позориште...

ГРОФ ХАНС

дотрчао до таволина, пак окретно у трен пренио њега и сто и сточиће све у угао између куће и капелице, а све то хитро, брез станке

Ево — готово...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

помагајући му журно

Voilà!... а сада Monsieur le voleur¹ — марш!

ГРОФ ХАНС

хотећи је дохватити

Пази!... дужна си ми још један!... (Улазе три музиканта из ђардина; виолин, флаут и китара.)

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

трчећи, пак угледавши музиканте, хитро и потихо до њега

Мучи! не видиш ли?!... (Она га турне вичући му: „Марш!“ а он, блеснувши је погледом, оде трчећи и смијешећи се низ скалицу у ђардин, затим се она враћа у смијеху, али уморно) Ах!... што је додијô! (Мужикантима, који су мирно остали до сједала у тараци крај скалице на десну и све то гледали, као да виде старе ствари) А ви ставите се ту, — пак засвирајте хор „della Gran Via“ — Јесте ли га научили за сутра?

1 „Господине, лопове!“

ТРИ МУЖИКАНТА

наши обични, мирни „артисти“ из града, гдје ударају свакому, а видјели су их свакаквијех

Промислите, госпо!

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

Добро. — Дакле, кад вам дâм знак! (Пригнувши се низ тарацу, пак угледавши доље сакривену групу) *Heerlich!*... Баш *le dernier cri!*¹ — Само будите складни! — Баруне, чувајте ми дјевојчице! ха! ха! ха!... Али... ..*attention!* Улаз је забрањен само мајкам!...

ГЛАСОВИ ОЗДО

бучни и у смијеху

Браво!... не!... не!... Дакле — мичи се!...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

као горе

Кад удрем два пута рукама, тад *entrez!* А ви доли — *Theatergesellschaft*² — почекајте!... (долетјела до фотеља у куту крај капелице, пак се comodно увалила у њ) Дакле?! — (лупнувши рукама) *En avant!* (Мужиканти почну свирати „хор лупежа“ из шпањолске „Зарзуеле“ *La Gran Via*, — кад ето из ђардина улази један по један, тачно по балетноме ритму оне грацијозне глазбе, у пикантној пози шпањолских „ратас“: Гроф Ханс, Емица, барун Хосе, Јелка, Марко Тудиси и Оре. — Госпари су обучени сви као Ханс у бијелим тенис-костимима. Чарапе, које вире испод развращених бијелих гађа, кошуље и кравате, све то у разним модерним шарама. И дјевојчице су обучене, како је то обично за тенис-игру, налично баруници Лидији. Свака има на глави *canotier* од сламе са уским шареним вршцама. — Сва је група дражесна и укусна, те у свакоме потезу продире рутина рафинованогa козмополитскога друштва.

Глазба удара, а поворка играјући иде истим путем до дна тараце. Ту се сви обрну у један мах баш попут балетне кадриле, па слазе у једној колони цијелом ширином тараце према гледаоцима. Гибиве кретње тјелеса, кокетни погледи

¹ „Сјајно! Баш последња мода!“

² Позоришна гомила.

и живахни смисао ситуације усавршују илузију праве позоришне приказе.)

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

сједи у фотељу и прати физиономијом, те ритмичким тактом руку, пак и усклицима задовољства и смијехом цијели тај призор као прави кулисни режисер

*Bravissimi! Ха! ха!... Молим те, Јелко, подигни мало више твоје ножице!... И ти Оре!... Seulement, pas des pruderies, Mesdames!*¹
— Тако!... браво!... а сад — топ!

На ту ријеч цијела колона, која је запремила ширину позорнице, заврти се једном пируетом, пак запјева „Хор лупежа“ пратећи га карактерним, унисоним кретњама правог „cappè-concerta“. Хор је раздијељен по гласовима у три групе а почимље засебице ријечима:

„Son il primo ladrone!“

„Il secondo son' io!“

„Io il terzo!“²

па затим га настављају из познате партитуре. Сав се овај хор наводи у елегантноме тону аристократских дилетантских представа, а кад сврши пјевање, младеначка се поворка једном кретњом обрне и слиједећи пратњу гласбе околишају сведно тараце, пак се враћају одакле су и започели. Управ ту престане и гласба а група се распрши у плескању, жамору, весељу, што на једанпут напуња сав ружичасти запад, који се смијешу каменитој тараци и позлађује сваку вазу, сваку архитектонску црту, па и сликарску бјелину чаврљавог безбрижног младеначког јата.

Само Петка, непомична и мрка у тамноме величанству својих прегустих борова, нијемо гледа као Кеопска Сфинга, што се ту доље врте ти пролазни људски мрави.

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

која је остала свеђ у своме фотељу, докле је збор трајао, пратећи интензивним интересом сваки миг, управљајући сад једно сад друго, није ипак могла одољети шампањцу, што јој у жилама кључа, пак је и она скочила и ставила се на чело поворке предводећи је смјелим кретњама, док је она сама завикнула) — *Halt!* (и раставила друштво тик улаза у ђардин.)

¹ „Само без измотавања, даме“.

² „Ја сам први лопов!“ „Други сам ја!“ „Ја трећи!“

Г-ЂА СЛАВЕ, Г-ЂА ЛУКРЕ, Г-ЂА КЛАРА

докле се збор на тај начин развијао, улегле су полако с десне стране из собе, пак су гледале задовољним смијешком добрих мамица, а чим је престало приказивање, почну пљескати називајући

Bra vi!... bravissimi!

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

и сва њезина дружба, угледавши госпође, нахрупе на њих бучним клицањем

Ох!... Мајке!... не!... нећемо их!... (Групе се стопиле. Сва тараца ври животом.)

ГОСПОЂА СЛАВЕ

56 год., велика, негда лијепа, сад предебела, пренацифрана, сухим оштрим гласом а нехајним смијехом, те злобним нагласком Лидији

Нико пак не диже ноге тако у вис, како Лидија!... ха! ха!...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

безбрижно, фино

*À la guerre comme à la guerre!*¹ Славе!
— у осталом — кад је за сиромахе!

ГОСПОЂА КЛАРА

60 год., сва у елегантној црнини, полусиједа, духовита

Натурало!... Колико више — толико више! ..

БАРУН ХОСЕ ЛАСИЋ

28 год., с малим успрђеним брчићима а јаким шпањолским акцентом

На „огласу“ биће штампано: „За добротворну сврху!“ ... Дакле? ... *Сагамба!*... (Смијех).

ГОСПОЂА СЛАВЕ

сјела је на лијеву страну у фотељу

Јесте ли питали допуштење од „капетаната?“

¹ „У рату као у рату“.

ГОСПОЂА КЛАРА

сједнувши и она

А зашто би, кад „капетанат“ не чини него оперета! (Госпођа је Лукре дошла до њих, пак сјела. Разговарају се.)

ГРОФ ХАНС

на десну, тихо Лидији хинећи велики нехај,
али пламен му у очима

Немој ми рећи: не! — Сутра или нигда!

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

смијешећи се, а шетајући се безбрижно с њиме

А да одговорим: нигда?...

МАРКО ТУДИСИ

малашан, плавокос, аристократског профила, суморних очију а прелијених рука, разговарајући се с Емицом и с Ором горе доље по тараци. Све троје пуше цигарете.

У партеру ће нам сиједат сквадра, арчидука и адмирал! — Дакле?!...

ЕМИЦА наивно Марку

Да знаш, Марко, што ме страх! — А мајка хоће да будем à la Cleo de Merode... Говори, да јој сличим!

БАРУН ХОСЕ

који се приближио Емици с дрским смијешком

Ох!... Не још сасвијем!... (Смијех)

ОРЕ

стисла се уз Хосеа, као престрашена

Ах!... гледајте дон Хосе... (показујући му затиок)
Ту нешто лази... ту... ту...

БАРУН ХОСЕ

гледајући јој у врат

In veridad!... ништа!

ОРЕ

дугим погледом

Баш ништа?!...

ГОСПОЂА СЛАВЕ

Лукри, као горе

А што ћеш, моја Лукре! — Ово су мумије!
 — Дундо Лукша још, још! Гризе се, perchè је
 био нешто, а не зна више што... Јадни пак Нико
и Маре!... ох!... прави ориђинали!... Digeste!
Задњи велики госпари... Ма што ћеш!... не разу-
мију бремена. — Сад не ваља ти него она: „ко
има динара, — они је госпар.“ — То ти је тако!
Све остало пак: наши антенати, и република и
све остало — све су то антикаље — и не ваљаду
 ни боба.

ГОСПОЂА ЛУКРЕ

49 год., суха, дуга, увијек запчакана, али не остављајући
 очалин из руке и мотрећи све и свакога

Ах!... ригторро... Кад видим онога дон
 Хосе! — Ох! — (Згража се)

ГОСПОЂА КЛАРА

злобно а духовито

Његов дјед био је Бенешин кмет, — па је
 пошô у Америку. — Ох! ту ти је некаква исто-
 рија с покојном думном Маријом-Паолом!,... хм!...
 In conclusionе: она умрла у Три Цркве, а он
 скупио милијуна. А сад ето ти му унука милошћу
 божјом и његових динара, баруна!... Ха! ха!...

ОРЕ

дошла до мајке, госпође Лукре, па јој говори полако

Искô је, искô, па је рекô: ништа!...

ГОСПОЂА ЛУКРЕ полако Ори

Што си лутка!... провај опет...

ГОСПОЂА СЛАВЕ

госпођи Клари полако са зловним смијехом

Не!... не!... Емица није за Америку!... ха!
ха!... Нека га Лукре глође!...

ЕМИЦА

доходи хитро до госпође Славе, пак мајци

Јеси ли виђела Ору, како га хита?

ГОСПОЂА СЛАВЕ полако

А ти се губи, с оним лудим Марком!

БРУН ХОСЕ

Јелки, која се разговарала и смијала с Лидијом и Хансом

Провајте, Condoso, la „Frangesa“ — само
једну строфу.

ЈЕЛКА

смијући се смјело у лице Хосеу

Платите најприје улазницу!

ЛИДИЈА	}	(смијући се) Brava la Frangesa!
ГРОФ ХАНС		

СВИ

ударе у пљескање

La Frangesa! la Frangesa!...

БРУНИЦА ЛИДИЈА

долази испред госпођа, пак клањајући се

Mesdames sans messieurs! Завјеса се
диже! Нина Кавалиери пјева.

СВИ

као горе

Brava la Nina!

МАРКО

зове сву младу групу, да дође на десну

Амо!... ми смо публика ресторанта за ре-
френ.

СВИ МЛАЂИ

La Nina!... La Nina!...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

с њима до врата а на челу свијех

Ruhig Gesindl!¹ (велики смијех) — Мужика!
(Глазба удара.)

ЈЕЛКА

усри ед тараце ставила се у кокетној пози tingl-tangl-пјева-
чице, пак маленим али угодним гласићем запјева познату
напулитанску пјесмицу:

„Songo Frangesa
„e vengo da Parigi,

а кад сврши прву строфу, сва млађарија опетује у хору
рефрен

„Oh! oh! oh! oh!“
„Vi preg'è nun gridá!“²

(Велики смијех и пљескање.)

ГОСПОЂА КЛАРА

која је међутим пошла на дно тараце, зове сву дружбу

Брзо!... брзо!... Ево вам проходи адмиралъ и
сви његови офичали.

СВИ

трчећи на дну остану до парапета клањајући се и поздрав-
љајући поворку, која испод тараце проходи у баркама

Хура!... (Доле се чује одзив „Хура!“ Сва група
остане разговарајући се и гледајући залијев, гдје сунце полако
нестаје. — Све је небо један посмијех, једно лепршање ру-

¹ „Мирно, руљо“.

² „Францускиња сам, долазим из Париза. Ох, ох, молим вас сад
кличите!“

жичастих и зеленкастих прамова. Али тмица испод Михајлових чемпреса слази полако до мирне грушке обале и вуче за собом љубичасти плашт сутона.)

МАРКО

слази с Лидијом низ тарацу разговарајући се;
дубоко, уморно

Како је све ово лудо! — Како у нашој трески ипак чујемо неки мали, оштри глас, што нас смета! — (тише) Не чини ли ти се, да се пред овијем залазом сунца и на овој тараци нешто гази... нешто оскврњује?...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

гледајући га загонетно

Јес'! — А баш у тому је контрасту моје уживање, — а можебит и твоје! (са смијешком, интимно) Што ме тако гледаш?

МАРКО хладно

Гледам ти уста што су тако ижљубљена!

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

скоро гњевно

Марко!...

МАРКО

као горе

Не страши се. — И камен се зацрљени, — али мучи.

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

ухитила га испод руке нагло.

Јес'! јес'! Слазимо, ваљамо се, — најприје полако, пак све брже, махнитије, — доли, доли — до у понор... паф!... Ха! ха!...

МАРКО

брутално, око у око

Ти си ђа на дну!

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

злим блијеском у оку

Баш на дну! — (мукло тик до њега а грчевито)
Ко ме продô старому ђенералу баруну Шмиту за
његове динаре? — а ко је тебе везô уз господаре,
које мрзиш и презиреш?!... Реци: ко? ко?...

МАРКО

једва осјетљивом пронијом, стављајући руке у џеп, а гле-
дајући је некако дрзовито

Задњи смо госпари!... Промисли тад, како
уживамо ови нездравни, препуни живот у пропа-
дању (Још тише, а да нико не види да говори о мртвој
љубави) — Зашто си ме оставила?...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

стресла раменима, с презирним потезом око уста, а поглед
изгубљен у даљину

Зашто?! — Што си луд!... А зашто ти играш
с нама комедију на гребима наших старијих? (тише)
Кад је тијело умрло, — ваља да се расточи — све
— све — до кости. (Удре у горки смијех) — D u g e-
s t e... знам што хоћеш ријети. — Почекај још
мало, — па љу оставит и њега!... Ха! ха!

ГРОФ ХАНС

дотрчао, пак се фамилијарно ухитио између њих, гледајући
шаљиво а немирно сад њега, сад њу

Ђе сте?... Хм?!... ту воња по нечему! али
по чему?!...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

гледајући га дрским смијехом

Биће по... сандвичима!...

ГРОФ ХАНС } Колосал! (Све троје испод руке смијући
МАРКО } се иду према дну тараце.)

ГОСПОЂА КЛАРА

шетајући се по тараци гђи Слави тихо

Јесте ли виђели!... Elle s' affiche!

ГОСПОЂА СЛАВЕ

великом хладноћом, смијући се дебело

Elle s' en fiche,¹ — моја драга! А напoкoн докле иште своје љубавнике dans la société, чини добро!

ОРЕ

Хосеу, пружајући му бијели лакат своје руке

Ох!... Боже мој... нешто је уљегло... ту!... ту!...

БАРУН ХОСЕ

гледа у рукаве и открива пожудно бијелу пут

Ах!... јес' .. јес'...

ОРЕ сва весела

Јесте ли нашли? — што је?... што је?...

БАРУН ХОСЕ

комичким страхом, а затим индиферентно пуштајући Орину руку

Ништа! — једна бабурица! —

ОРЕ

жалосна а дугим погледом

Бабурица!

ЕМИЦА

дотрчала до мајке полако

Видиш ли Ору?!

ГОСПОЂА СЛАВЕ потихо

Одведи га у ђардин!... Не буди свеђ коке! — Још једне покладе, — па ће свак ријет, да си осифелица!...

¹ Игра речи. „Она се излаже“. „Њој је свеједно“.

Из далека, с Михајла, чује се звонце Здраве-Марије — ситно, придушено од зеленила, пак тамо доле одговара „Крст“ у Грузу затегнуто како јека. На небу се удунула румен Петка је сасвим поцрњела на златноме мозајику залаза сунца. Нико не чује вечерњи поздрав чемпреса.

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

прекомјерним весељем, Марку, да је сви чују

А сад!... Хо'мо! А uх еn fеr s!¹

СВА МЛАДОСТ

у једном клику

А uх еn fеr s!... (Дивља раскош узвџтлала се из ситних нота јадних наших мужиканата, пак прошла у крв, у ноге, у живце оне бездушне младости. У побожноме миру задријемалога двора и природе, што моли, захуји жарки „галоп-канкан“ Офенбахова Орфеја као крајњи изазив нових људи ономе тихоме умирању тисућгодишњих идеја и покољења. Сва младост игра држећи се махнито у једној колони, у непрестаноме пјевању и смијеху. Мајке су се тобоже згрозиле, пак са смијехом неког нутарњега задовољства ишчезавају у собу на десну. На челу свијех — канканује Лидија, модерна бахантица. Пламен јој је у очима и у пребијелим зубима. — Сва та бура весеља потраје мало часова; — цијели је живот у њој. Али изненада зазвечи на тараци јак, неумољив „диндин“ звонца из старе капелице, што га невидљива рука потеже за коноп. Исто као да се на једанпут прекинула механичка играрија, а фигурице зауставиле се у плесној пози и са уклесаним посмијехом лутака, све је друштво остало нијемо, непомично, окамењено слушајући мједени маљић, што бије тамо горе у вечерњоме злату.)

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

прва се пренула, пак у пустој, тихоме смијеху ставља прст на уста.

Пст!... тараца се свети!... (Мужиканти бјеже низ скале у Ђардин.)

¹ „У пакао“.

ГРОФ ХАНС

хоће до капелице

Неко нам се руга!...

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

заустављајући га, продирно

Неко моли! —

МАРКО

тврдо, скоро брутално, тихо Лидији

Не разумијеш ли, да ово није мјесто за нас?

БАРУНИЦА ЛИДИЈА

тихо свим осталим

Како дошли, тако пошли! (Ставља се на чело свијех у пози пријашњег хора.) Лупежи — Марш!... (И ето се опет створила поворка, која у хитријем темпу зајечи између зуба „Хор лупежа“ нестаје на десну истим балетним ритмом, истим смијехом, истом кокетеријом, истом дражести, свећ праћена звонцем, што их тјера и што им се руга. Позорница остаје напокон празна. Још један прасак бучнога смијеха тамо доље, кад је махнита младост изишла из пуне куће, — још један куцај и — звонце умукло. — Велика тишина. — Врата се капелице полако отварају.)

ГОСПОЂА МАРЕ

показала се на тамноме прагу, као да је маузолеј избацио мртве у сутон. Све је тихо, мирно на бијелим плочама уморене тараце. Над њоме небо, ту горе још цавти и прве звијезде се смију у зеленкастој плавети. Са Срђа слази дах вјетрића пун воња лаворике и вријеса. Тамо поврх црне Петке један облачић неће никако да се удуне. — Госпођа Маре остала је непомицна, као да слуша јеку несталих гласова. Блиједо се лице смијеша. Коракнула је, па климајући главом

Побјегли су! — како врапци!

ВИЦА

хрло, најеђена, запијехана, а за њоме двије дјевојке, које

одмах почињу распремати и чистити тарацу,
да буде све као на почетку.

Ох!... јесте ли их чули!... ајмех! — а што
ми је чинила унутра, — јадна моја госпођа?...

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

Молила сам за мене — и за њих.

ВИЦА

као горе

Дџа. — ви сте добри, како светица!... (дјевојке
одлазе) Ух! — а оне старе!... Како се не сраму!
— Ено им сала Бачић за њихове поркарџе!... Ух!

ГОСПОЂА МАРЕ

доходи напријед, полако, мирно

Јеси ли финула? дџа!... (замишљена, у себи) Ни-
јесам све разумјела, — ма чини ми се: то није
право весеље! — (Вици) Ако те госпар Лукша пи-
та, реци му, да сам их ја пуштила. (У себи) Још
чујем Идин глас!... Па зашто?! (Дошла је скоро до
собе, пак се обрнула према Вици, која затвара капелицу.)
Вица! — је ли мјесец вечерас?

ВИЦА

гледајући Петку

Јес'!... ено га вири за Петком! — Чини се
као жупски мач на црној плетеници! —

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

Дођи!... поћемо у ђардин.

ГЛАС ВУКА

из ђардина

Вица! — ђе си, Вица?

ГОСПОЂА МАРЕ

зауставила се, пак задовољно слушајући му глас

Ох! госпар! тако рано!...

ВИЦА

иде прама парапету

Ево ме! ево!... пусте преше!... (пригнувши се и гледајући доље) Ха! ха! — Боже прости — (госпођи Мари) Вуко је! (одговарајући) Што ћеш младићу!

ГЛАС ВУКА одоздо

Је ли се вратио госпар?

ВИЦА

као горе

Ено ти га, доходи из Лапада. — Само не вичи!

ГЛАС ВУКА

као горе

Е, што ћеш!?!... Вук кô Вук!

ГОСПОЂА МАРЕ

која се нехотице упутила према гласу. Лице јој се преврнуло у дубину. Она слуша и мисли.

Ругају ми се моји. — А гласови су за мене, и дан и ноћ и ведрина и старе ствари — и моји мртви!... (подрхтнула) Кад слушам, ја видим.

ВИЦА

се вратила и ухватила је помно испод руке.

Хо'мо, госпо!...

ГОСПОЂА МАРЕ

замишљена, али ведро, уздахла дубоко

Ах!...

ВИЦА

пољубивши скромно руку, која се наслонила на њезин лакат

Што ми пак уздише моја госпођа?

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

Све иштем некога по гласу, — а не могу га
наћ. (Оду)

ГОСПАР ЛУКША

улази пијехајући, тешким, тромим кораком из Ђардина.
Говори некому доле

Кад све спремиш, — а ти дођи! — (на тараци
зलोвољан, уморан) Уф!... те скале, — та старост!...
(дошао је до сједала на десноме парапету, пак сио и дубоко
уздахнуо) — Ах! F i n a l m e n t e!... — (диже клобук с
главе и ставља га близу) — Уморио сам се — и најед-
дио!... Уф! — ма наједио!... a l m e n o т у гледам,
што ме густа!... и говорим сам собом, како осифе-
лице!... Ма... пукô бих!... (Устао пак лупнуо штапом
показујући гњевно на димњак електричне централе, који
тамо стрши у вис и баца дим на дну Батале) Не!... ни
ту!... гђегод се обрнеш, — нешто те удре у очи,
у нос... Ето ти на! Би ли враг био оставио оваку
коминату испод Михајла?!... (све зलोвољнији, узруја-
нији у неизмјерној вечерњој тишини) — Нема више Гру-
жа, — нема више Нунцијате, — нема Бонинова —
бацили, ископали, присјекли! — Пак вагуни, —
трамвај, дим, смрад... (Лупнуо опет клобук на главу, па
немиран лута по празној тараци.) — Добро је учинила
Мара! — Дигли су јој њезину риву и њезин бањ!
— А она је рекла: „слуга“! — и пошла у рај! —
(све једитије, јер му глас одвише бучи у самоћи) Па све
туђе!... све ново! — Дјетићи у кароцама, — смет-
лиште у Двору! — а партити?!... (у великом праску
смијеха и једа) Ха! Ха!... наши партити! (показујући
гњевно и презирно према Грузи) Двије банде, — три
барјака — четири шмигле, — а стотину лера!...
Ма!... (лупајући штапом по тараци) Ма!... Ђандарми

вас чувају!... хе! хе!... Бајунете вам се хоћу, — да се не закољете!... Како аскери на Христовом гробу! — Ха! ха! добро си рекô! Како аскери!... (Кашаљ и јед га душе, а он се наслони на таволин, докле му прође. Велико му се тијело све тресе, а лице помодрило. Затим тешко дишући, презирним кретом руке, кано да је све доспјело,) Знам, знам! — почекај, па ћеш и мене. Ма данас још не — (бришући зној с чела) Како мој ћаће!... ваља бит бештија, како сам ја! — Једит се, 'ербо људи живу и заборављају... (Пауза. Огледа се наоколо. Тмурно.) Натурало... ни машке!... (Голуби гучу испод купља.) Разумијем!... да — да!... пошли сте спат!... (као зачуђен гледајући узгори небо) Ох! - звијезде?!... (вади уру из шпага) седам и по. - Ох! ох!... (Обрне се и погледа Петку, која се пружила и легла у љубичној шари утрнутога запада. Једна звијезда дршће, кано да вјетар маха њезиним пламечком. Тамо, испод Марилице, електричне свјетиљке пробале златним иглицама зелени сумрак Лапада, па се растркале у мртви залијев.) Петка!... ех!... ако сви спу, — ти си алмено свеђ на стражи... (полугласно) лудно!... љепша си него у младости мојој!... Па за кога!?... Ко те гледа?... Кому што говориш?... (враћајући се суморно према кући) Ето ти, нà!... Обрнуо сам ти леђа!... (Сво замишљен сваљен у своме стоцу.) — Гледала је толико ову тарацу... Можебит је зато тако мрка, — јер домало неће никога бити на њоме! — Ђа! Доће какав Американ, — ријеће му, да су се одика шетали Тењци, (горким посмијехом) ха! — ха! и неће бит слагали! — па ће бацит и кућу и тарацу, — како Лорка! — (диже се, стар, ускошен, тром) Ма што је ово данас?!... Немам мира!... Залуду! — За мене више није ни шетња, — ни свијет, — ништа!... Ваљаће ми остат дома, — затворит се, — не виђет никога!... да не речу да сам ребамбишкô... Јес'!... — јес'!... (Слиједећи дубоки, глухи шум мисли) — Нико, Маре — и ја! — Пак *finis!* — Свако јутро кад се погледамо, — чини ми се, да ћу ријет: „Што?! — још си ту!“ (огледајући се све на наоколо) Сâм! —

сам! — Тисућу годишта крви — мождана — пра-
вога живота. Пак, сад нà!... четири кости испод
чемпреса! (Загледао се као Нико у шкروпионицу.) „Мртве
 воде“ — како је покојни Орсат говорио. — Баш
 тако! (стресао поспрдно раменима) — А ја говорим како
 осиђелица! — Добро да ме јадна Маре није чула.
 — Рекла би, да попијем наранчану за моје нерве ...
 ха! ха!... А камо ти нерви!... (Хоће да пође у собу.)

ВУКО

дошао из Ђардина и као оријашка стража остао витак у
 мирној снази прелијепога тијела. Једноставно

Госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

зауставио се, пак се напола обрнуо

Ко си?

ВУКО

као горе

Вуко из Конавала.

ГОСПАР ЛУКША

доходи тромо, зловољно до таволина

Ах! ти си.

ВУКО

Спремио сам бадње и затворио магазин.

ГОСПАР ЛУКША

А кључи?

ВУКО

додавајући му их

Ево их! — а знаш, госпару! напојио сам ти
 коње, — па хајд, пред зору!

ГОСПАР ЛУКША

спремајући кључе у таволину

Јеси ли вечерô?

ВУКО

са смијешком, а зуби се бјеласају испод мркијех бркова
Ех! кô бег! — Боба и кунац бешкота! —

ГОСПАР ЛУКША нехотице

Кашпита! (замисљен) Да не заборавим, кад
ћеш се вратит? —

ВУКО

Сутра тргамо у Бјелини крај Љуте. — Биће
га за два дни! —

ГОСПАР ЛУКША

упућује се према стану

Бен!... а сад адио! — Удуни свијећу у стали
прије него заспиш!

ВУКО

Ех! добро говориш, госпару! — Свијећа, па
мој сан!...

ГОСПАР ЛУКША

стао, па га погледао. Хладни отсјев бијелог звјезданог
неба прелијева се по тврдоме челу младића.

А ти спиш? — добро, је ли!?

ВУКО

прошô руком по затиоку, пак погледао длан и насмијао се.

Ех! — како кад!... Вас дан трудимо, копамо,
ваљамо камење, Боже прости, — како живине! Па
на вечер — ех! господе Боже! — баци се, на, и
ето — заспи кô заклан!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

За то сте и таки!

ВУКО

пљунуо на земљу

Ама има и дана, госпару, кад ти нешто при-
сије. Па ни ока, ни труна, — него све се врти и
души, — Боже помози! — пуста мѐра.

ГОСПАР ЛУКША

смијешећи се хоће опет да иде

Знам, — познам је!... (машући руком) А сад да
си ми заспѐ!

ВУКО

није се макнуо, већ прошао рупцем преко лица,
пак се загледао и уздахнуо

Ах! — да би Бог и блажена Госпа, ма...

ГОСПАР ЛУКША

до врата; зачуђен, смркнут, али радознао

Ма... што? ..

ВУКО

погледао на исток, а прсти се сплели и пуцају као
сухо грање у ватри.

А како ћу заспат, госпару, кад ми не даду
Јелу?!

ГОСПАР ЛУКША

прекрстио руке иза леђа, па му се приближује
гледајући га поспрдно у лице

Ах... ма браво!... Нека те видим!...

ВУКО

поникнуо главом, пак преврће бијелим рукавима

Ех! тако је госпару! — откад су нас роди-
тељи на пашу слали! Била је мало дијете, како
јагњић. А како би је чувѐ! — За њу сам брѐ
дивље јагоде и суноврате. За њу! — А што ћете!
Мањак — кѐ мањак!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

А сад, кад смо људине, — сад доходимо у госпара, — дај буди за мошт, — па му крадемо дјевојке!

ВУКО

мирно гледајући га

Није тако, госпару. Ја је питам у Вас, — а Ваша воља хоћете ли ми је дат, оли не.

ГОСПАР ЛУКША

обрнувши му леђа

А ја ти је не дâм. — Сад ћеш моћ заспат!

ВУКО непомичан

А зашто ми је не дате, госпару?

ГОСПАР ЛУКША

нагло, оком у око

А ко те научио да питаш: зашто?

ВУКО

прошао руком преко лица, пак се загледао у даљину.

Трудно ми је, госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

погледао га са стране, мирно

Може ти и бит!... (скоро подругљиво) Нема ништа, дјетина, а хоће да се жени!

ВУКО

као горе

Имам двије руке.

ГОСПАР ЛУКША ускошено

Могô би их имат и четири! — Не и не! —

Па и њезина ме мајка молила: не дај, госпару... да ми пође за никога!... јес'... јес'... рекла је баш: за никога! —

ВУКО

подбочио се, пак погледао горе, гдје све звијезде трепере.

А ко је крив?

ГОСПАР ЛУКША

Крив? — Не разумијем те.

ВУКО

погледао у земљу, па мирно

Ех! Ви то не знате госпару. Она је ћела рижет: није моја ћи за — спурјана!

ГОСПАР ЛУКША

долази полако до њега гледајући га у лице

И ти си?...

ВУКО

као горе

Довели су ме у повоју из ошпедала. (Пауза)

ГОСПАР ЛУКША

окренуо се, па замишљен и некако зловољно

Жо ми те је. — Вјерујем ти, да си поштен, — бићеш бољи од пуно нашијех, — ох! не сумњај! ма стисни душу и нађи другу.

ВУКО

објема рукама прошао преко лица, као да се умива. Дубоко уздахнуо, — пак се полако обрнуо, да ће поћи

А што ћу!... Кад нећете...

ГОСПАР ЛУКША

прама соби, ускошен

E tanto basta!... да си ми уранио...

ВУКО

вади из појаса књигу

Ова ти је од господара парока из Чилипа...

ГОСПАР ЛУКША

узимље књигу па гледа Вука

Од дум Ивана? ... Па сад ми је даваш?!...

ВУКО мирно

Рекô ми је, да ти је предам, ако ми не погодиш...

ГОСПАР ЛУКША

стављајући једито писмо у шпаг

Ах!... можеш му одма ријет: да га поздрављам и да му је труд залуду... Ма, знаш!... (Упутио се тромо према затку. Сутон покрио сву тарацу кано пелом. Само је небо свијетло и високо, високо.)

ГОСПОЂА МАРЕ

показала се на вратима од собе држећи ужежени сребрни двосвјећњак. Мирно зове

Лукша!...

ВУКО

тик до излаза у ђардин, дубоко, тужно, пригнуо главу, па прстима копа по хладноме камену

Ех! Јадан ли сам ти, Боже мој!...

ГОСПОЂА МАРЕ

тргнула се. Свећ држећи свијећу, коракнула је према гласу, а ужас прошао јој преко лица.

Што си то рекô!... Лукша!... што ти је, за Бога?!

ГОСПАР ЛУКША

обрнуо се, пак остао на мјесту као прикован гледајући како се Маре попут утваре приближује Вуку. Нехотице, а тихо у себи

Маре!...

ВУКО

макнуо рукама, отро сузу лактом од рукава, пак се окренуо,
као да ће слазити; тихим, тугаљивим гласом, рек би да
завлачи горску пјесму

Ех! — Тешко своме без својега! (Слази и оде.)

ГОСПОЂА МАРЕ

као горе

Реци, — реци мени, Лукша мој! — твоје јаде.
Како тад!...

ГОСПАР ЛУКША

преображен у лицу, приближује јој се. Пламен његових
очију забô се у празне зенице неизрецивим погледом, из
кога ниче страшна мисао. Јаче, али као дах

Маре!...

ГОСПОЂА МАРЕ

оћутила је његов дах, макнула се напријед и дохватила се пружене му руке. Свијећа задрхтала у њезиној руци. Ускликом

Ах! ту си!... — ох! зашто ми не говориш?
— што те мучи?... Сестра сам ти једина!... Ах!
само немој онијем гласом. — И тад си рекô исте,
исте ријечи: „тешко... тешко...“ ох! како је оно...

ГОСПАР ЛУКША

као горе, вас му се живот укочио у погледу, којим пије оне
блиједе усне, оне празне очи, а с чежњом човјека, који хоће
да упозна, какво је лице удеса. Дубоким гласом тик до ње,
понављајући Вукове ријечи

Тешко своме без својега!... (Узимље јој полако
свијећњак из руке и ставља га на таволин.)

ГОСПОЂА МАРЕ

сва се притисла уз њега

Јес'!... јес'!... Данас је први пут, да ми говориш гласом... младости твоје! Ох! како си је ћутио! (милујући га) Јадан мој Лукша!... И ти си послушô наше старе! — Оставио си је!... Видиш...

Још се и данас спомињем твога плача... Ох!... што ти је... што ти је?

ГОСПАР ЛУКША

полако се одалечио од ње, а лице му потамјело, као Минчета на дажду. Аутоматски, гледајући непрестано Марину утвару, извадио из шнага лист, што му га Вуко донио, па га отворио грчевитим дрхтањем. У себи, у неизмјерном чуду

Мој глас... у њега?!... (Хитро се пригнуо до свијеће и прелетио писмо. То је трен. Као дим застро се по његовом лицу. Рука му клонула, — али се утврдио и остао, нијем, од мрамора. Очи се испечиле у тмини, а усне нехотице шапћу, да једва чујеш) Вуко!... мој син!...

ГОСПОЂА МАРЕ

немирна, сама, као изгубљена

Ђе си?... Ђе си?...

ГОСПАР ЛУКША

склопио очи, као да га прејакo свијетло пали. Судњи час је прошао, а он остао смрвљен. Напокон њезин глас га пробудио. Руком прође преко лица, кано да скида с њега маглу. Оживљује и први поглед је за ону јадницу. Проплакао би, али Лукша Менце да плаче пред сестром! Приближио јој се, обухватио је, као да ће је загрлити, пак пољубио јој бијеле праме, те силујући се удре у безбрижан смијех.

Ха! ха! ха!... ухитио сам те... ухитио!

ГОСПОЂА МАРЕ

радосна, невјерна, грли га, а сузе бризнуле из мртвих очију

Ах!... ти си опет, ти!... Ма што је... што је?

ГОСПАР ЛУКША

као горе

Ти познаш гласове,... јес',... ма још нијеси права вјештица. Ох! не!... јер нијеси погодила, кад ко плаче, оли кад ко пјева?!...

ГОСПОЂА МАРЕ невјерна

Ах! и кад пјева?!...

ГОСПАР ЛУКША

све то живље, али на измученоме лицу бије се стара битка

Сикуро!... ето вратили су ми се стари дани,
— кад сам још чинио пјесме! — Они ме луди
Дум Марин замолио да му нешто кóмпоњам за
фесту Св. Михајла!... Ето ти ту!... ја декламовô,
— а ти се припала!

ГОСПОЂА МАРЕ

наслонила главу на његово раме

Ох! да знаш, како сам се стресла, кад си онако
зајечô! — Немам него тебе, — а тмица је!...

ГОСПАР ЛУКША

водећи је полако у собу

То ти је свеђ, кад ме не слушаш!... Ваља да
те Вица води, оли да ме зазовеш. А сад пођи...
пођи у камару; нека буде вечера брзо справна, —
пак ћу ти пролегат моју данашњу пјесму...

ГОСПОЂА МАРЕ

дошла је до врата, пак објема рукама помиловала му лице

Идем! идем!... Боже мој! ето сад опет имаш
глас — твоје старости! (пољубивши га у чело) Про-
сти, — ... мјеште мајке наше! (Полако одлази с бла-
женим посмјехом)

ГОСПАР ЛУКША

сâм, зауставио се до врата, гледајући за њоме, пак се обрнуо
и тромо, остарјело, схрвано, дотетурао до стола. Ту се свалио
и загледао за час у отворен лист; узео га те климајући гла-
вом, тепајући, а поражен, чита:

„Смилујте се дјетету, што га назад 24 годи-
„шта донијела мајка његова из ошпедала. Звала
„се Ника, — а била је козица у Ваше мајке. Умрла
„је одмах од труда и од срамоте. А на смрти ми
„је рекла: кад у јаду буде, нека га отац брани.
„Бог ме зове! Он зна, да сам га с госпаром Лук-
„шом повила.“ (Писмо му паде из руке, а он упиљио по-

глед у даљину.) И рекла је истину. (Пауза. Дигнуо се, а ноге тешке кано олово.) Како се све враћа и како се све плаћа! — (тврђе) А ваља платит! — (Замишљено гледајући један трачак у тмици, што га окружује.) На староме хреку гранчица!... И Маре га припознала! — Јес' — јес'! — Он је — он, кому су наши стари забранили, да на свијет дође — Син!... (тихо у страху гледајући све наоколо) — Имам сина!... У њему је сва наша приплеменита крв! — Пуки мој дјед!... Ох! да ме ко чује!... (још тише) Све како наши стари!... (Коракнуо и загледао се у празнину) И Галатеја је оживјела, — али душа?!... (Ноћ је све покривла. А свуд звијезде по небу и по мору. Сва се природа расплинула у тмини и у светој тишини. Стресао се, кано да му је зима.) — а хоће ли душа?... (тврдо) Ваља. — (Иде тешко, изморено до парапета, пак зове у ноћи) Вуко!

ГЛАС ВУКА оздо

Госпару!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

Дођи гори.

ГЛАС ВУКА

као горе

Ево ме! —

ГОСПАР ЛУКША

замишљено дошао до капелице, па се нехотице
загледао у затворена врата

ВУКО

појавио се на улазу од ђардина. Свијеће га с
таволина расвјетљују. Мирно

Заповиједаш госпару!

ГОСПАР ЛУКША

шетајући се и не гледајући га

Ђио сам ти ријет, да сам прочитô књигу
твога парока (кано да иште по таволину) — Је ли ти
рекô, што ми је писô?

ВУКО

Није.

ГОСПАР ЛУКША

узимље у једну руку свијећу, а у другу лист.

Ну ход' овамо! — (Вуко му се приближио. Лукша му пружа лист гледајући га пожудно, избочено, строго, дочим је сва свјетлост на лицу Конављанина.)

Умијеш ли читат?

ВУКО

мирним смијешком

А како бих ја, — тежак?!

ГОСПАР ЛУКША

гледајући га непрестано, а положивши свијећу на таволин.

Чигов си?

ВУКО

као горе

А што ти је то стало, госпару!?

ГОСПАР ЛУКША

спушта поглед на таволин, па сједне у столац;
показујући му други сточић

Сједи.

ВУКО

мирно засио по сељачку, наслонивши лакте на кољена.

ГОСПАР ЛУКША

наравно, мотрећи га непрестано

Парок ми пише, да ти је познавô мајку...

ВУКО

као горе, гледајући у земљу

Чуо сам.

ГОСПАР ЛУКША

као горе

Да је умрла, докле си ти био у повоју — и да му је припоручила — да ти нађе оца!

ВУКО

стресао нехајно раменима

Па што би ми сад!

ГОСПАР ЛУКША

борећи се с властитом муком; нешто дубље

Јеси ли га искô?

ВУКО

мотрећи длан од руке

А зашто бих!? — Узрасô сам у Мата Милоша како његово дијете. С почетка дјеца ми се ругала: „спурјане!... мулане!“ Кадгод ме забољело, — али кад сам видио, да их има у свакој конавоској кући, помислио сам: ех!... ваља тако да буде!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

А послије... било ти је трудно! ах!?

ВУКО

засио удобно на сточић

Није ни тако. — Најприје на пашу — ех! то су биле најљепше године; — пак мучи се, сијеци, копај... Љети у жеги, а зими у води. — Ех! и ето ти ту, госпару!

ГОСПАР ЛУКША

гледајући га продирније

А није те нигда нешто мучило, — душило,... да изиђеш из тога сиромаштва... да будеш нешто... „госпар“?...

ВУКО

извадио убручић, па се усекнуо, те с наивним смијешком

Ех!... да ти право кажем, — био бих пошô у Америку.

ГОСПАР ЛУКША смркнуто

А зашто?

ВУКО пристодушно

За добиват!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

А што ће ти динари?

ВУКО

устао и подбочио се, пак у смијех

Ех! госпару! Вратио бих се у Конавле, па бих купио у госпара мало баштине.

ГОСПАР ЛУКША

са задњим трачком наде

А дјеца?...

ВУКО

засрамио се и зачешао се иза уха.

Дјеца!... Боже мој!... а ко на то мисли!...
(дубоко) Па исто, — кад ми је не дате!...

ГОСПАР ЛУКША

прошао полако до капелице, пак се враћа као замишљено

А што би рекô, да ти неко на једанпут каже:
Знаш Вуко!... отац ти је био госпар... Умро је,
па на смрти оставио ти блага — и кућу — ве-
лику... рецимо на примјер (тик до њега, блијед, али
борећи се као за своје спасење и гледајући га у красно ју-
начко лице) — оваку — како је моја!...

ВУКО

смије се између густих бркова

Ајмех, госпару! што ми се ругате!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

Говорим, како што се говори. Не могу спат.

А исто ми је разговарат се с кијем му драго!... Дакле... (стављајући му руку на јуначка плећа) одговори ми: да ти се отвору врата ове куће, па да те служба поздрави и прими, а неко ти пружи руку и рече: Ово је палац твојијех старијех. Ти си властелин! — Да, да, не служи, да се срамиш! — шала је... — Ма било је у животу и такијех приповијести. — Дакле! што би ти учинио, Вуко, да ти ову кућу даду?...

ВУКО

насмејао се живо, а сви зуби провирили

Ех! да ти право кажем... (разгледајући се све наоколо) Госпару, — продô бих је.

ГОСПАР ЛУКША

кано да га је нешто у прса ударило,
сио у сто и грчевито се насмејао

Продô!... ха! ха!...

ВУКО

као горе, мирно, па пљуне на земљу

И те како!... па бих пощô у Конавле садит лозу.

ГОСПАР ЛУКША

умукнуо и пригнуо главу. Осуда је изречена. Узео лист Дум Ивана, па га полако раздире. У себи

Тако је! (Једноставно Вуку изражајем пређашњега господства. Подигнуо се) Ријећеш госпару Дум Ивану, да си ме видио, кад сам раздрô његову књигу.

ВУКО

одалечио се, према излазу

Хоћу госпару!...

ГОСПАР ЛУКША гледајући га

Ђе ћеш?

ВУКО

У шталу.

ГОСПАР ЛУКША

затрештао очима и спустио поглед, пак, лза трена
оклијевања, мирно

А ти пођи!

ВУКО

хоће да сађе

Добра ноћ, госпару!

ГОСПАР ЛУКША

написао хитро нешто на папиру, па му га дава

А ово ћеш придат Дум Ивану —

ВУКО

узимље и гледа га неким очима пуним жеља и молитве.

Госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

загледао се у његово лице, скоро у себи

Заборавио си душу... Пигмалијоне!...

ВУКО

као горе

Што говориш, госпару?

ГОСПАР ЛУКША мирно

Ништа! Него да ћеш се до четрнес' дана
вјенчат с Јелом —

ВУКО

живо, нагло, преображено пригнуо се, па му пољубио руку

Госпару мој!

ГОСПАР ЛУКША

ставио руку у његове, пак се пригнуо и загледао
у прекрасно лице. Шапће као у себиКоја грехота!... (Стресао се, усправио и одалечио
према стану) — па ћеш у Америку. — А сада...
пођи спат.

ВУКО

весело одлазећи

Ех!... а ко би сад, госпару!... (Оде весело.)

ГОСПАР ЛУКША

слушао је, како нестају његови кораци. Чује се придушена пјесма његове среће. Затим уздахне дубоко, а мир сађе у његово лице.

Да ме чуо Дум Марин!... пусте теорије!...
(Узео свијећу, пак зове Вицу с тараце) Вица!

ГОСПАР ЛУКША

као горе

с | Кад изиде Вуко, — закључај врата!...

ГЛАС ВИЦЕ

Хоћу, госпару!...

ГОСПАР ЛУКША

упутио се према соби, али зауставио се са свијећом у руци те једним дугим погледом заокружио сву црну тишину мртве, тамне тараце. Чини се, да је над плочама каквога старога гробишта. Пак се стресе и руком учини, кано да тјера невидљиве авети. — Скученији, старији, иде полако у собу

А сад!... хо'мо спат. (Улази)

(Завјеса полако пада.)

Крај.

ЕПИЛОГ

НА МИХАЈЛУ.

Један по један доходу властела
у црном л'јесу ношени од факина
на задње с'јело, гдје но знак пропела
грбове круни усред русмарина.

Након свих борба насл'јеђених страсти
и мржње давне, што ти жиле пали,
и шетња, шала, пландовања, ласти,
харно је лећи, гдје су нав'јек спали

дједови мртви, док је Кнез још владô.
Ту сами труну даље бар у миру,
док цв'јетном травом пасе кротко стадо,

што сан госпара не буди у гају.

— „Requiem aeternam!“... чуј еолску лиру
чемпреса гробнијех!... Можда шапћу о рају...

Дубровник 1895—1901.

Туђе ријечи и дубровачки дијалектизми.

I Дио: Allons Enfants!

- Стр. 5 — таволин = (тал. tavolino) мали сто.
” 5 — лукијернар = (из лат. lucerna) стара фјорентинска свјетиљка на уље.
” 5 — чиопе = (тал. gondoni, франц. martinet, њем. Seeschwalben) велике сиве ластавице што се у гребенима и у старим зидинама легу.
” 5 — дамашак (ген. -шка) = (од тал. damasco) свилене тапете (њем. Damast).
” 6 — сhе tіrі = (тал.) какви типови.
” 6 — антикаље = (од тал. anticaglie) старине.
” 6 — тацун = (од тал. tazzone) велики сребрни тањир.
” 6 — здур = нека врст жандарма и народне гарде под Републиком.
” 8 — натурало = (од тал. naturalmente) наравски.
” 8 — имбеччо = (од тал. imbecille) глупан.
” 10 — густа = (од тал. gustare) милити се.
” 11 — кароње = (од тал. carogne) мрцине.
” 14 — Саламанкези = стара властeosка странка под Републиком, сва задојена конзервативним, реакционарним идејама свеучилишта у Саламанки. Сорбонези били су противници горњег смјера, јер су слиједили либералнија начела париске Сорбоне.
” 15 — на Нунцијати = црквица Благовијести, односно брдо на ком је та црквица, на ушћу Ријеке и Гружа.
” 17 — товјелица = стoличица за ноге (њ. Schamerl)
” 19 — легај = имп. од легати (од тал. leggere) читај.
” 20 — ђа — gia = (тал.) већ.
” 21 — festa = (тал. festa) свечаност.
” 23 — кашпита = (од тал. caspita) усклик што одговара француском saperlotte.
” 27 — пређизаменте = (тал.) управ тако.
” 27 — mісаріте = (тал.) разумијете ли ме.
” 27 — дунке — dunque = (тал.) дакле.

- Стр. 27 — илудава т = (од тал. *illudere*) умишљати се.
 ” 27 — синчеритати = (од тал. *sincerità*) искрености.
 ” 28 — ранкетиви спирити = (по тал.) бунтовни
 духови.
 ” 28 — дечидало = (од тал. *decidere*) одлучило.
 ” 29 — езалтават = (од тал. *esaltare*) узбуђивати.
 ” 29 — кордекали = (тал.) препирали.
 ” 29 — пропóњô = (од тал. *propone*) предложио.
 ” 29 — *cosa volete* = (тал.) што ћете.
 ” 30 — *cavalier d' onore* = (тал.) почасни кавалир.
 ” 30 — *che non è mio ragi* = (тал.) који ми није
 раван.
 ” 30 — *perchè* = (тал.) јер.
 ” 31 — *che seccatore* = (тал.) ала је досадан!
 ” 32 — *Graeca fides* = (лат.) грчка вјера.
 ” 32 — гомнар = (дубр.) деран.
 ” 32 — персуадало = (од тал. *persuadere*) увјерило.
 ” 33 — пречипитат = (од тал. *precipitare*) стровалити.
 ” 33 — каравеле = стари турски бродови.
 ” 33 — *in tutti i toni* = (тал.) у свим тоновима.
 ” 34 — *sublime* = узвишено.
 ” 34 — верас = (од тал. *verso*) стих.
 ” 35 — лумбарда = (од тал. *bombardare*) пуцати из
 топова.
 ” 35 — мир, мирац = зид.
 ” 36 — *col tempo* (тал.) у своје вријеме.
 ” 36 — *Non mon cher* = (франц.) не, мој драги.
 ” 37 — *Vous verrez* = (франц.) видјећете.
 ” 37 — претенђаш = (од тал. *pretendere*) захтијеваш.
 ” 38 — еунуки империјали = (тал.) царски
 евнуси!
 ” 39 — *Liberté, Egalité, Fraternité* = (франц.)
 слобода, једнакост, браство.
 ” 40 — *Che scandalo!* = какав скандал!
 ” 40 — проприо = (тал. *proprio*) нарочито.
 ” 40 — имађинајсе = (од тал. *immaginare*) замисли!
 ” 41 — *veramente* = (тал.) доиста.
 ” 41 — *in gran pompa* = (тал.) великим сјајем.
 ” 44 — *imenso* = (тал.) дивно.
 ” 48 — нојоз = (од тал. *noioso*) зловољан.

II Дио: Суто н.

- ” 61 — курђела = (од тал. *cordella*) пантљика.
 ” 61 — шкуфијнца = (од тал. *suffietta*) капица.
 ” 61 — шалин = диминутив од шал.
 ” 62 — фуњестра = (од тал. *finestra*) прозор.
 ” 64 — новена = (тал.) побожне деветдневне молитве.

- Стр. 65 — импењано = (од тал. *impegna*) заложено.
- „ 65 — мантилица = (од тал. *mantellina*) мали огртач.
- „ 65 — козица = тако су се звале кметице, које су морале служити код властеле од 8. до 18. године бесплатно. У 18-тој години пак постале би, уз красне старе обичаје домаћих слава, справљенице — и тад би примале плату и могле су оставити службу. Писац је код свога дједа присуствовао још једној таковој справи. — Та свечаност потјече још од римског обичаја, кад би господар прогласио свог роба — либертом.
- „ 65 — фамозе = (тал.) красне.
- „ 66 — *Madame la comtesse, dame d'honneur de S. M. l'Impératrice* = (франц.) госпођа грофица, почасна дама Њ. В. Царице.
- „ 66 — балат = (од тал. *ballare*) играти, плесати.
- „ 70 — *perchè altrimenti* = (тал.) јер иначе.
- „ 70 — фатигат = (од тал. *fatigare*) радити.
- „ 73 — ел гран мајордомо, ел реј = (шпањ.) велики управник двора, краљ.
- „ 73 — прочешијун = (од тал. *processione*) опход, литија.
- „ 73 — Коросанте = (грчког поријекла) Тијелово.
- „ 73 — *col Toson d'oro* = (тал.) са златним руном.
- „ 73 — парало = (од тал. *ragere*) чинило се.
- „ 73 — балдакин = (од тал. *baldacchino*) „небо“ под којим се носи светотајство.
- „ 73 — велут = (од тал. *veluto*) баршун, кадифа.
- „ 73 — *с аквилам империјалијем* = (од тал. *aquile imperiali*) с царским орлима.
- „ 73 — Квинто = (од тал. *Quinto*) пети.
- „ 73 — *quasi* = (тал.) скоро.
- „ 73 — *chiàgo* = (тал.) јасно.
- „ 73 — *subrias vos* = (шпањолски) покријте се!
- „ 74 — *bona sera* = (од тал. *buona sera*) добар вечер!
- „ 76 — *котоњата* = (од тал. *cotognata*) слатко од дуња.
- „ 76 — *ноно* = (од тал. *nonno*) дјед.
- „ 78 — *преша* = (од тал. *pressa*) хитња.
- „ 80 — *карантан* = (од тал. *carantano*) пара.
- „ 85 — *папагала* = (акц. од „папагô“, тал. *paragallo*) папига.
- „ 85 — *finalmente* = (тал. напокон).
- „ 86 — *che fortuna!* = (тал.) која срећа!
- „ 86 — *ма bravo!* = (тал.) евала!
- „ 87 — *si o no* = (тал.) да или не.
- „ 88 — *e tanto basta* = (тал.) и тако је доста!
- „ 89 — *шкапини* = (од тал. *scarini*) кратке чарапе.

- Стр. 89 — л а с т р е = (тал.) стакла.
 „ 89 — к у ш п е т а = дубровачки глагол „кушпетати“
 састављен од талиј. усклика *casrita* = хала-
 бучити, правдати се с неким.
 „ 91 — *ciambellano e conte dell'Impero* =
 (тал.) коморник и „државни гроф“.
 „ 91 — б у т и г а р = (од тал. *bottegaio*) дућанџија,
 крамар.

III Дио: Н а т а р а ц и.

- „ 103 — п а р а п е т = (од тал. *parapetto*) ограда.
 „ 104 — с к а л и ц а = (од тал. *scaletta*) мало степениште.
 „ 104 — ђ а р д и н = (од тал. *giardino*) башта.
 „ 104 — ф е с т у н и = (од тал. *festoni*) невезани вијенци.
 „ 104 — г в а р д и н ф а н т и = (тал.) велики набори на бо-
 ковима у женским рококо-костимима Луј XVI.
 „ 106 — т р а т а м е н а т = (од тал. *trattamento*) пријем.
 „ 108 — с п ј е г а л о = (од тал. *spiegare*) растумачило.
 „ 111 — Л о р к о = старинска, красна вила кнезова Гу-
 четића у Грузији у чистој ренесанси XVI ви-
 јека, коју је прије 20 година један богати наш
 „Американац“ дао срушити и на истоме мјесту
 саградио ултра модерну „вила Елиза“. —
 Лорко долази од тал. *l'orso* а значи:
 враг. Тако је народ назвао срушену вилу јер
 се говоркало да „духови у њој страше“.
 „ 115 — п о с т и ј е р = (од венециј. *postier*) књигоноша.
 „ 115 — и м п о с т е = (тал.) порезе.
 „ 115 — и н т а н т о = (тал.) у толико.
 „ 117 — ф е р м а л и = (од тал. *fermage*) зауставили.
 „ 118 — п а н д и ш п а њ а = (од тал. *pan di Spagna*)
 слатка торта што је одавна чине добре думне
 од „Три Цркве“
 „ 119 — б р е б о њ и ш = (дубр.) мрмошиш, брундаш.
 „ 120 — б е л е ц а = (од тал. *bellezza*) љепота.
 „ 120 — п а р т а = (од тал. *parte*) улога.
 „ 122 — б а у о = (од тал. *baulo*) путнички велики ковчег.
 „ 122 — м у л о = младо пристаниште.
 „ 129 — ф е р а л и ћ = (од тал. *feraletto*) мала свјетилка.
 „ 132 — м е ш т р и њ а = учитељица.
 „ 132 — о ш п е д а л = болница.
 „ 134 — о ф и ч а л и = (од тал. *ufficiali*) часници.
 „ 134 — ф р а њ а = (венециј.) теферџија.
 „ 134 — ч е р т о = (тал. *certo*) сигурно, доиста.
 „ 135 — ф у р е с т а р и њ а = (тал.) странци.
 „ 135 — д и в е р т и ш к а ј с е = (од тал. *divertirsi*) поза-
 бави се.

- Стр. 136 — *C'est egal* = свеједно је.
- „ 137 — *провати* = (од тал. *provare*) покушати.
- „ 138 — *en position* = (франц.) у положај.
- „ 138 — *superbe* = (франц.) дивно.
- „ 138 — *voilà* = (франц.) ево.
- „ 139 — *attention* = (франц.) пажња.
- „ 139 — *entrez* = (франц.) уђите.
- „ 142 — *in veridad* = (шпањ.) у истину.
- „ 143 — *du reste* = (франц.) у осталом.
- „ 143 — *pur troppo* = (тал.) ах баш.
- „ 143 — *in conclusione* = (лат.) дакле.
- „ 144 — *Mesdames sans messieurs* = (франц.)
госпође без господа.
- „ 151 — *Сала Бачић* = „Бачићева дворана“ у Дубровнику гдје су се под конач XIX вијека обдржавали пучки и машкирани балови.
- „ 151 — *поркаррије* = (од тал. *porcherie*) свињарије.
- „ 151 — *жупски мач* = златна игла у облику мача што су носиле у косама.
- „ 153 — *комината* = (од тал. *camino*) димњак.
- „ 153 — *риву* = (од тал. *riva*) обалу.
- „ 153 — *бањ* = (од тал. *bagno*) дрвена кућица за купање.
- „ 153 — *шмигла* = (дубр.) дјевојчура.
- „ 153 — *леро* = (дубр.) деран.
- „ 153 — *almeno* = (тал.) бар.
- „ 154 — *finis* = (лат.) крај.
- „ 154 — *тењци* (номин. синг. *тењац*) = зли духови, авети.
- „ 154 — *ребамбишкô* = (од тал. *ribambito*) побенавио
- „ 155 — *наранчана* = (од тал. *aranciata*) чај од лишћа наранча, добар да умири живце.
- „ 159 — *спурјан* = (од тал. *spurio*) незаконито дете.

